

Univerza v Ljubljani

Filozofska fakulteta

Oddelek za slovenistiko

Lorena Iskra

**Spremembe tendenc pri rabi trpnega glagolskega načina v času med
drugo polovico 20. stoletja in začetkom 21. stoletja**

Diplomsko delo

Mentorica: red. prof. dr. Simona Kranjc

Ljubljana, maj 2015

Povzetek

Pričujoče diplomsko delo je nastalo s ciljem ugotavljanja sprememb tendenc pri rabi trpnega glagolskega načina v času med drugo polovico 20. stoletja in začetkom 21. stoletja. Obravnava je izhajala iz že obstoječih teoretičnih spoznanj starejših in sodobnejših jezikoslovcev glede vloge, namena in rabe trpnika v slovenskem jeziku, obenem pa je v drugem delu svoje ugotovitve opirala še na praktično primerjalno analizo časopisnega gradiva iz let 1963, 1991 in 2013. Analiza je na podlagi statistične obdelave podatkov ugotavljala delež trpne zastopanosti pri vsakem izmed treh obravnavanih intervalov, njihova končna medsebojna primerjava pa je omogočala izoblikovanje tendenc trpne rabe; pri tem je diplomsko delo skušalo nakazati na povezavo med deležem trpne rabe in med odnosom jezikoslovcev in javnosti do pojavljanja trpnika v jeziku. Poleg ugotavljanja splošne zastopanosti se je diplomsko delo osredotočalo še na ugotavljanje prevladujoče trpne oblike, na opazovanje izraženosti vršilca dejanja, na odnos med časopisno rubriko in trpnostjo ter na povezavo med glagolskim vidom in uporabljeno trpno obliko.

Ključne besede: trpnik, glagolski način, vršilec dejanja, udeleženske vloge, raba, analiza

Abstract

The main objective of this graduation thesis was to determine any possible changes of tendencies in the use of the passive voice that might have occurred in the time from the second half of the 20th century to the beginning of the 21st century. Analysis was based on the existing theoretical findings of traditional and modern linguists about the role, purpose and use of the passive voice in Slovenian language. The second part of the thesis focused on the observation of the newspaper material from years 1963, 1991 and 2013. By using methods of comparative analysis and statistical data processing, it determined the share of the passive voice in the articles from all three intervals. The final comparison of all the data allowed the author to establish the tendencies concerning the use of the passive voice. In addition, the thesis also tried to confirm the connection between the share of the passive voice and the opinions of linguists and public towards the use of the passive voice. Aside from determining the share of the passive voice that was used in the articles, the thesis also focused on finding the most represented passive form, observing the performer's appearance, discovering the connection between newspaper column and passive voice and finally on discovering the connection between verb aspect and used passive form.

Key words: passive, voice, performer, participant roles, use, analysis

VSEBINA

Povzetek	2
1 Uvod.....	7
2 Definicija trpnika in trpnosti znotraj področja glagolske besede s poudarkom na oblikoslovno-strukturnem pristopu	8
2.1 Kategorija glagolskega načina kot izhodišče trpne obravnave.....	8
2.2 Pretvorljivost tvornika v trpnik ob upoštevanju pretvorbnihi pogojev in pravil	9
2.2.1 Izražanje stanja ob neupoštevanju pretvorbnihi pogojev	11
2.3 Opredelitev vrst trpnika prek opazovanja trpnih glagolskih oblik	12
2.3.1 Trpnik z deležnikom na -n/-t.....	12
2.3.2 Trpnik s prostim morfemom <i>se</i>	13
2.3.2.1 Posebnosti pri zanikanju trpnika na <i>se</i>	14
2.4 Razmerje med rabo trpnika na -n/-t v odnosu do rabe trpnika na <i>se</i>	15
3 Definicija trpnika in trpnosti znotraj skladenjske ravnine s poudarkom na strukturnem in pomenskem pristopu	17
3.1 Skladenjski vidik trpne obravnave	17
3.2 Pomenska skladnja kot krovno področje pri preučevanju pomenske podstave povedi in udeleženskih vlog v trpniškem pretvorbnihi procesu	18
3.2.1 Zgradba pomenske podstave povedi oziroma propozicije	20
3.2.2 Hierarhizacija udeležencev pomenske podstave povedi in s tem povezana diateznost med upovedovanjem	22
3.2.3 Hierarhizacija s splošnim vršilcem dejanja v odnosu do trpniške pretvorbe	24
3.2.4 Prerazporejanje udeleženskih vlog v sklopu trpniške pretvorbe	25
3.3 Seznanjanje s posameznimi prvinami strukturne skladnje kot nepogrešljiv del v sklopu celostne trpne obravnave.....	28
3.3.1 Vezljivost kot osnovno sredstvo pri določanju stavčnih tipov.....	28
3.3.2 Klasificiranje stavčnih struktur v stavčne vzorce kot predpogoj za opredelitev agentnosti, deagentnosti in brezagentnosti stavkov	31
3.3.3 Izoblikovanje povezave med trpnimi in deagentnimi stavčnimi strukturami znotraj strukturnoskladenjskega proučevanja agentnosti, deagentnosti ali brezagentnosti stavkov	31
3.3.4 Trpnik v odnosu do načela členitve po aktualnosti	34
4 Pregled zgodovinske slovenske jezikoslovne misli o trpniku.....	36
4.1 Adam Bohorič: <i>Zimske urice</i> (1584)	36
4.2 Marko Pohlin: <i>Kraynska grammatika</i> (1768, 1832).....	38
4.3 Valentin Vodnik: <i>Pismenost ali gramatika sa perve shole</i> (1811).....	39
4.4 Anton Janežič: <i>Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim cirilskim in glagoliškim berilom za Slovence</i> (1854).....	41

4.5	Anton Janežič: <i>Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo: nova, vsa predelana in popravljena izdava</i> (1863).....	42
4.6	Fran Levstik: <i>Napake slovenskega pisanja</i> (1858).....	43
4.7	Stanislav Škrabec: <i>Cvetje z vertov sv. Frančiška</i> (1905, 1914) in <i>Jezikoslovni spisi</i> (1918)	44
4.8	Josip Tominšek: <i>Antibarbarus: studije o napakah in pravilih slovenskega pisanja</i> (1910)	45
4.9	Ivan Koštial: <i>Slovniški in slovarski brus knjižne slovenščine</i> (1931).....	46
4.10	Anton Breznik: <i>Slovenska slovnica za srednje šole</i> (1934).....	47
4.11	Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel /in Jakob Šolar/: <i>Slovenska slovnica</i> (1956)	48
4.12	Odnos do trpnika v aktualni <i>Slovenski slovnici</i> (1976, 2004)	49
4.13	Povzetek.....	50
5	Pregled priporočil nekaterih jezikovnih priročnikov v času med drugo polovico 20. st. in začetkom 21. st. glede vloge, namena in rabe trpnika v slovenskem jeziku	52
5.1	Deljena mnenja glede trpne rabe v šestdesetih letih prejšnjega stoletja.....	52
5.1.1	France Jesenovec o trpniku	52
5.1.2	Toporišič o trpniku	54
5.2	Status trpnika v slovenskem jeziku v osemdesetih in devetdesetih letih	55
5.3	Odnos do trpnika v sodobnih jezikovnih priročnikih	58
5.4	Odnos prevajalske stroke do pojavljanja trpnika v slovenskem jeziku	61
6	Poskus določitve splošnih smernic trpne rabe, kot se kažejo v sklopu praktične analize časopisnih člankov	62
6.1	Namen in metoda dela	62
6.2	Gradivo za analizo	63
6.3	Hipoteze.....	64
6.4	Rezultati primerjalne analize časopisnih člankov in njihova interpretacija	66
6.4.1	Analiza trpniške pojavnosti v časopisnih člankih iz leta 1963.....	66
6.4.2	Analiza trpniške pojavnosti v časopisnih člankih iz leta 1991.....	72
6.4.3	Analiza trpniške pojavnosti v časopisnih člankih iz leta 2013.....	78
6.5	Strnjen povzetek rezultatov analize z obrazložitvijo	83
7	Zaključek.....	87
8	Literatura.....	89
8.1	Viri.....	91
8.2	Gradivo (po kronološkem zaporedju).....	92
9	Priloge	97
	Izjava o avtorstvu	138

KAZALO PREGLEDNIC

Tabela 1: Zastopanost trpnika v obravnavanem časopisnem gradivu iz leta 1963	66
Tabela 2: Razmerje med pojavnostjo trpnika z deležnikom in trpnika na se v časopisnem gradivu iz leta 1963	66
Tabela 3: Ponazoritev glagolskega vida trpnikov z deležnikom v obravnavanem časopisnem gradivu iz leta 1963	67
Tabela 4: Ponazoritev glagolskega vida trpnikov na se v obravnavanem časopisnem gradivu iz leta 1963	67
Tabela 5: Zastopanost trpnika v rubriki Zunanja politika/Notranja politika in gospodarstvo ..	68
Tabela 6: Zastopanost trpnika v rubriki Kultura	68
Tabela 7: Zastopanost trpnika v rubriki Zanimivosti in reportaže	68
Tabela 8: Zastopanost trpnika v obravnavanem časopisnem gradivu iz leta 1991	73
Tabela 9: Razmerje med pojavnostjo trpnika z deležnikom in trpnika na se v obravnavanem časopisnem gradivu iz leta 1991	73
Tabela 10: Ponazoritev glagolskega vida trpnikov z deležnikom v obravnavanem časopisnem gradivu iz leta 1991	73
Tabela 11: Ponazoritev glagolskega vida trpnikov na se v obravnavanem časopisnem gradivu iz leta 1991	73
Tabela 12: Zastopanost trpnika v rubriki Zunanja politika in gospodarstvo/Notranja politika	74
Tabela 13: Zastopanost trpnika v rubriki Kultura	74
Tabela 14: Zastopanost trpnika v rubriki Zanimivosti in reportaže	74
Tabela 15: Zastopanost trpnika v obravnavanem časopisnem gradivu iz leta 2013	78
Tabela 16: Razmerje med pojavnostjo trpnika z deležnikom in trpnika na se v obravnavanem časopisnem gradivu iz leta 2013	78
Tabela 17: Ponazoritev glagolskega vida trpnikov z deležnikom v obravnavanem časopisnem gradivu iz leta 2013	79
Tabela 18: Ponazoritev glagolskega vida trpnikov na se v obravnavanem časopisnem gradivu iz leta 2013	79
Tabela 19: Zastopanost trpnika v rubrikah Svet/Aktualno.....	80
Tabela 20: Zastopanost trpnika v rubriki Kultura	80
Tabela 21: Zastopanost trpnika v rubrikah Panorama, Infoteh, Generacija D, Zadnja stran, P&D, Znanost in Svet so ljudje	80
Tabela 22: Primerjava trpne zastopanosti v letih 1963, 1991 in 2013	84
Tabela 23: Primerjava zastopanosti trpnika z deležnikom v odnosu do trpnika na se v obravnavanem časopisnem gradivu iz let 1963, 1991 in 2013.....	84
Tabela 24: Primerjava zastopanosti trpnika po rubrikah znotraj treh obravnavanih let.....	85
Tabela 25: Razmerje med dovršnostjo in nedovršnostjo znotraj skupine trpnikov z deležnikom	86
Tabela 26: Razmerje med dovršnostjo in nedovršnostjo znotraj skupine trpnikov na se	86

KAZALO PRILOG

Priloga 1: Izpisani primeri obravnavanih trpnikov z deležnikom in trpnikov na se iz časopisnega gradiva iz leta 1963 97

Priloga 2: Izpisani primeri obravnavanih trpnikov z deležnikom in trpnikov na se iz časopisnega gradiva iz leta 1991 105

Priloga 3: Izpisani primeri obravnavanih trpnikov z deležnikom in trpnikov na se iz časopisnega gradiva iz leta 2013 121

1 Uvod

Diplomsko delo bo skušalo preučiti vprašanje trpnosti in določiti stopnjo trpne pojavnosti v slovenskih publicističnih besedilih, pri čemer se bo omejilo na opazovanje tendenc rabe trpnega glagolskega načina v času med drugo polovico 20. stoletja in začetkom 21. stoletja.

Obravnava bo izhajala iz že obstoječih teoretičnih ugotovitev jezikoslovcev glede trpnika in njegove rabe. V teoretičnem delu bodo tako najprej osvetljene oblikoslovne značilnosti trpnosti, znotraj katerih bo trpnik definiran kot eden izmed dveh glagolskih načinov, poleg tega pa bodo v istem sklopu podrobneje opredeljeni še različni načini trpne tvorbe skupaj s predstavitevijo trpnega pretvorbne procesa. Zaradi zavedanja o vsebinskih pomanjkljivostih oblikoslovnega pristopa bo druga polovica teoretičnega dela v obravnavo vključila tudi skladijsko ravnino in tako uvedla ter obrazložila pojme diateze, hierarhizacije pomenskih sestavin in pomenskih udeleženskih vlog, hkrati pa bo nakazana še povezava med trpnimi stavki in agentnimi, deagentnimi ter brezagentnimi strukturami. V povezavi s trpno tematiko diplomskega dela se bo obravnava znotraj obravnavanega skladijskega področja zaustavila pri predstavitvi vloge vršilca dejanja in drugih udeleženskih vlog v pretvorbem procesu. V teoretični del bo poleg sodobnejših ugotovitev o trpniku vključen tudi zgodovinski pregled starejše jezikoslovne literature, ki se je posvečala raziskavi trpnega glagolskega načina, nakazane pa bodo tudi razlike v odnosu do stališč glede trpne rabe sodobnih jezikoslovcev. Diplomsko delo se bo osredotočalo predvsem na preučevanje splošnega mnenja o trpni rabi, kot se kaže pri jezikoslovcih in v jezikovnih priročnikih, saj bo lahko na tak način utemeljilo vzroke za nastanek stereotipov, povezanih z rabo trpnika.

V drugem delu se bo obravnava preusmerila na praktično analizo časopisnih člankov, kjer bo na podlagi pristnega gradiva preučila rabo trpnika v letih 1963, 1991 in 2013 in tako ugotavljala stopnjo trpnega pojavljanja, obenem pa bo raziskala tudi potencialni vpliv jezikoslovnega odnosa do trpnika in s tem povezanih stereotipov na trpno zastopnost v gradivu. V analizi pridobljeni podatki bodo tako predstavljali osnovo pri izoblikovanju smernic prihodnje trpne rabe. Analiza se bo poleg ugotavljanja trpne zastopnosti v sklopu treh obravnavanih let osredotočala še na ugotavljanje prevladujoče vrste trpnika v gradivu in na opazovanje glagolskega vida ter vršilca dejanja v trpnih povedih.

Na tak način bo povezava oblikoslovno-skladijskih teoretičnih izhodišč ter praktičnega opazovanja trpne rabe omogočila celosten vpogled v zakonitosti trpnika in njegovega pojavljanja v besedilih.

2 Definicija trpnika in trpnosti znotraj področja glagolske besede s poudarkom na oblikoslovno-strukturnem pristopu

Toporišič (2000: 255) oblikoslovno ravnino definira kot del slovnice, ki v besednovrstni obravnavi v središče zanimanja postavlja predvsem določanje vrstnih, oblikovnih in funkcijskih značilnosti posameznih besednih vrst. Za razumevanje trpnika in trpnosti na oblikoslovni ravni je pri tem v sklopu besednovrstne obravnave potrebna podrobnejša seznanitev z lastnostmi glagolske besede.

Toporišič (2000: 345) glagole opredeljuje kot pregibne besede, »ki izražajo dejanje (*vrniti se, iskati*), stanje (*viseti*), potek (*razpasti, bleščati se*), obstajanje (*biti*), zaznavanje (*čutiti*), spreminjanje (*usihanje*) in še odnos do vsega tega (*morati*)«.

Glagolsko pregibnost je mogoče dokazovati ob spreganju in pregibanju osebnih glagolskih oblik v številih, časih in ostalih kategorijah ter ob pregibanju nekaterih neosebni glagolskih oblik v spolu in številu (*delal, delala, delalo*); pri tem je pregibnost glagola posledično sooblikovala široko množico nezloženih in zloženih oblik. Na izbiro določene glagolske oblike znotraj celotne paradigmatske oblike nekega glagola vplivajo glagolske kategorije, nakazane z glagolskim dejanjem. Glagolske kategorije so tako pojmovane kot slovnične značilnosti, ki glagolu omogočajo izražanje osebnosti (*delam, -š*), časovnosti (*sem, bom*), prehodnosti (*kositi travo*), naklonskosti (*delam, delaj ...*) in vidskosti (*dvignem – dvigam*), obenem pa sta z glagolsko obliko izražena tudi vrsta glagolskega dejanja (*počim – poknem*) in glagolski način (*Sosed Janez je natepel otroka – Sosedov Janez je bil potr*) (Toporišič 2000: 256, 345; Toporišič 1992: 48).

2.1 Kategorija glagolskega načina kot izhodišče trpne obravnave

Diplomsko delo izmed vseh oblikoslovnih glagolskih kategorij posebej izpostavlja predvsem kategorijo glagolskega načina, saj je slednja tesno povezana z obravnavo trpnika in z opazovanjem lastnosti trpnih stavkov. Glagolski način je v svoji osnovni definiciji opredeljen kot razmerje med osebkom in vršilcem dejanja;¹ kategorija glagolskega načina namreč na podlagi opazovanja potencialnega sovpada osebkov glagolskega dejanja z vršilcem dejanja ali nosilcem stanja razlikuje med tvornimi in trpnimi povedmi. Znotraj tvornega načina je glagolsko dejanje stavka pripisano osebkov zaradi enačenja osebkov in vršilca dejanja ali nosilca stanja, npr. *Gradove so med vojno porušili (vojaki)* ali *Knjigo so tiskali v Tiskarni*

¹ Orešnik (1987: 147) v sklopu definiranja trpnika in tvornika priporoča opredeljevanje trpnika kot razmerja med osebkom in prizadetim od glagolskega dejanja, pri čemer bi bil vsak tvornik netrpnik.

Ljudske pravice, poleg tega kot tvorne obravnavamo tudi povedi z neizraženim vršilcem dejanja, o katerem ni mogoče sklepati niti prek sobesedila, npr. brezosebne stavke tipa *Deževalo je*. Po drugi strani pa je trpni način v odnosu do tvornega zaznamovan s prerazporeditvijo pomenskih sestavin v stavku, ki je na površinski stavčni strukturi vidna v nezmožnosti enačenja osebkov z vršilcem dejanja oziroma nosilcem stanja ali poteka. Pri trpnem načinu torej dejanje osebkov prihaja od zunaj, zaradi česar osebek ni več vršilec dejanja oziroma nosilec stanja ali poteka, ampak od dejanja prizadeti, npr. *Gradovi so bili med vojno porušeni (od vojakov)* ali *Knjiga je bila tiskana/se je tiskala v Tiskarni Ljudske pravice* (Toporišič 2000: 345, 358; Toporišič 1992: 114).

2.2 Pretvorljivost tvornika v trpnik ob upoštevanju pretvorbnihih pogojev in pravil

Osnovna obravnava trpnika je sicer res vezana na kategorijo glagolskega načina, vendar se že pri podrobnejši analizi v sklopu celostne trpne obravnave pokaže potreba po razširitvi raziskovalnega področja, saj je trpnik s svojimi lastnostmi neločljivo povezan tudi z ostalimi glagolskimi kategorijami. Pri tem velja poleg splošnih formalno-oblikovnih kategorij izpostaviti predvsem kategorije glagolske prehodnosti, vidskosti in časovnosti (Toporišič 2000: 353–354, 358).

Kategorija glagolske prehodnosti je izražena pri glagolih s predmetnimi dopolnili, v katerih na tak način ubesedeno glagolsko dejanje koga/kaj prizadeva, npr. *kositi travo*, *obiti oviro*. Takšni prehodni desnovezljivi glagoli se delijo v več skupin glede na število obveznih desnih dopolnil (*bežati od dela*, *razložiti dijakom nalogo*) in glede na zahtevani sklon desnega dopolnila (*stremeti k sreči*, *čakati na rešitev*), poleg tega pa so obstoječe skupine na podlagi podrobnejših skupnih lastnosti z ozirom na potencialno predložnost desnega dopolnila in ob upoštevanju različnih možnosti pretvorb razdeljene še na manjše podskupine. V povezavi s trpno obravnavo in s procesom pretvorljivosti tvornika v trpnik predstavlja glagolska prehodnost predmetnih ali objektnih glagolov enega izmed nepogrešljivih predpogojev, ki morajo biti izpolnjeni pred začetkom pretvorbne procesa. Pri tem je izmed vseh skupin desnovezljivih glagolov izražanje trpnosti prek trpniške pretvorljivosti lastno le direktno prehodnim glagolom dejanj z nepredložnim dopolnilom v tožilniku npr. *Pohvalili so učenca – Učenec je bil pohvaljen* (Toporišič 2000: 353–355; Toporišič 1992: 114, 333).

V sklopu seznanjanja z značilnostmi glagolske prehodnosti in posledičnega ugotavljanja njene povezanosti s trpnikom je potrebna še izpostavitev prostega morfema *se*, ki v odnosu do

glagolske prehodnosti izraža obratno sorazmerno stopnjo pojavljanja. Podobno kot pri prehodnih glagolih z različnim številom različnih desnovozljivih dopolnil tudi na področju klasifikacije glagolov s prostim morfemom se razlikujemo več skupin, pri čemer se vse ponašajo z zmožnostjo odvzemanja vezljivosti glagolu, npr. *Steklenica se je razbila – Razbil je steklenico*. Poleg večinskih tvornih zvez glagolov s prostim morfemom se obstaja tudi del glagolov, ki v kombinaciji z morfemom se izpričujejo trpno rabo, npr. *Otava se kosi v avgustu* ali *Išče se mlajša ženska* (Toporišič 2000: 354, 357).

Glagolski kategoriji vida in časa sta na videz s trpnim glagolskim načinom povezani le prek formalno-oblikovne plati. S stališča vidskosti namreč tudi znotraj trpnega glagolskega načina razlikujemo med dovršnimi in nedovršnimi glagoli, npr. *Konji so bili hitro prodani (od mešetarjev) – Knjiga je bila tiskana v Tiskarni Ljudske pravice*; s časovnega stališča pa je trpnik mogoče izraziti tudi v različnih časovnih sferah. Hkrati pa sta obe glagolski kategoriji pomembni še na področju trpniške pretvorljivosti, saj podobno kot kategorija glagolske prehodnosti predstavljata pogoja, ki omogočata pretvorljivost tvornih oblik v trpne. Pretvorba tvornika v trpni glagolski način je tako celostna in popolna samo ob ohranitvi glagolskega vida in časa, v nasprotnem primeru dobljena konstrukcija ni trpna (Toporišič 2000: 358, 405; Toporišič 1992: 333).

Izvrševanje pretvorb znotraj področja glagolskega načina je torej mogoče šele ob upoštevanju navedenih pogojev pretvorljivosti. Pri procesu pretvarjanja tvornika v trpnik se v odnosu do glagolske oblike vzpostavi oblikoslovno pravilo, ki zahteva preoblikovanje tvorne in direktno prehodne sedanjiške osebne glagolske oblike na *-m* oziroma tvorne pretekliške osebne glagolske oblike na *sem + -l* v trpno glagolsko obliko na *sem + -n/-t*. Vezani morfem *-(e)n/-t* v pretvorbni procesi zavzame vlogo pasivizatorja, ki zamenjuje morfem *-l* tvornega opisnega deležnika pri glagolih dejanja in na tak način omogoči tvorbo trpnega načina. Namesto tvorbe trpnika s preoblikovanjem tvorne glagolske oblike obstaja tudi manj pogosta trpna tvorba z dodajanjem prostega morfema se prvotni tvorni osebni glagolski obliki (Toporišič 2000: 358, Toporišič 1992: 175).

V sklopu trpnega pretvorbne procesa se poleg osebne glagolske oblike določene spremembe izvršijo tudi nad sosednjima stavčnočlenskima mestoma osebka in predmeta, v katerih sta v globinski strukturi zastopani udeleženski vlogi vršilca dejanja in prizadetega z dejanjem. Vsebina osebka tvornega načina se lahko v trpniški pretvorbi opusti ali pa prenese v stavčnočlensko vlogo prislovnega določila vršilca glagolskega dejanja; slednji se pojavlja v rodilniški obliki in je najpogostejše uveden s predlogom *od*. Prazno mesto trpnega osebka pa se

zapolni z udeležensko vlogo drugega delovalnika oziroma prizadetega z dejanjem, ki je v tvorni obliki zasedala stavčnočlensko vlogo predmeta, npr. *Oče je pohvalil sina* proti *Sin je bil pohvaljen od očeta* (Toporišič 2000: 358, 502; Toporišič 1992: 114, 333).²

Vse na tak način pridobljene trpne oblike so ob ohranitvi iste časovne sfere in iste vidske dimenzije pretvorljive nazaj v tvorno obliko, pri čemer se navedeni proces pretvarjanja obrne v nasprotno smer. Po drugi strani pa trpniška pretvorljivost zaradi selektivnih pretvorbni pogojev ni lastna vsem tvornim oblikam, kar s stališča rabe postavlja tvorne oblike v nevtralen in prevladujoč položaj, medtem ko je trpnik razumljen le kot manj pogosta pretvorbna oblika (Toporišič 2000: 358).

2.2.1 Izražanje stanja ob neupoštevanju pretvorbni pogojev

Izvedba trpniškega pretvorbne procesa pri direktno prehodnih glagolih z nepredložnim dopolnilom v tožilniku je v primeru spremembe časovne ali vidske komponente le delna in površinska, saj takšne oblike z deležnikom na -n/-t namesto trpnosti izražajo stanjskost. V povedih tipa *Vrata so odprta* (tvorjeno iz *Vrata so odprli*) oziroma *Šipa je razbita od vetra* (tvorjeno iz *Veter je razbil šipo*) je izražanje stanja vezano na časovno spremembo tvornega preteklika v sedanjik v pretvorbni procesu, povedi tipa *Vasica je obdana z gorami* (tvorjeno iz *Vasico obdajajo gore*) pa po pretvorbi pričajo o stanjskosti zaradi spremembe glagolskega vida. V takih primerih je raba predloga *od* napačna, saj z njim običajno zaznamujemo prislovno določilo vršilca glagolskega dejanja znotraj trpnega glagolskega načina, ni pa ustrezen ob izražanju stanjskosti. Tudi v primerih tipa *Ta knjiga je Janezu dobro poznana* (tvorjeno iz *To knjigo Janez dobro pozna*) gre za izražanje stanja (Toporišič 2000: 354, 358–359, 424).

Izražanje stanja je pogojeno predvsem s predhodno izvršitvijo glagolskega dejanja, npr. *Hiša je bila porušena deset let*, zaradi česar je izražanje stanja vedno zaznamovano z nedovršnostjo.³ Stanjskost z deležnikom stanja na -n/-t je sicer res lahko realizirana znotraj obeh vidskih komponent, vendar je na tem mestu opazna tendenca pogostejšega pojavljanja nezaznamovane nedovršne glagolske oblike namesto slovnično pričakovane dovršne

² Orešnik (1987: 147) Toporišičevi opredelitvi trpniške pretvorbe očita pomanjkljivo določitev tvornikov, ki so pretvorljivi v trpnike, in izpostavi ubeseditveni nesporazum, zaradi katerega je posredno dopuščeno tudi predložno izražanje vršilca v sklopu trpnika na *se*, obenem pa na istem mestu opozori še na neutemeljeno odsotnost »vloženih« trpnikov tipa *Pes se ji pusti božati*.

³ Glagolski vid konstrukcij z izraženo stanjskostjo se vedno ravna po pomožnem glagolu *biti*, glagolski vid deležnika stanja na -n/-t pa je pri tem nerelevanten. Ravno obratno je značilno za trpne konstrukcije, kjer trpni deležnik določa glagolski vid celotni strukturi. Trpnemu deležniku je tako mogoče pripisati tako dovršni kot tudi nedovršni glagolski vid, medtem ko je deležnik stanja vedno nedovršen (Orešnik 1987: 146–147; Toporišič 2000: 350–351).

ustreznice, npr. *Ta pipa je delana na roko* ali *Kruh je pečen*. Ravno tako se lahko v konstrukcijah z izraženo stanjskostjo pojavljajo glagoli v dovršni obliki, toda z nedovršnim pomenom, na primer *Čevlji so razmočeni*. O izražanju stanjskosti takih primerov priča tudi možnost pretvorbe danega deležnika na -n/-t v opisni deležnik na -l s prilastkovno rabo oziroma v kakršenkoli drug pridevnik, ne da bi pri tem stavek doživel spremembo slovničnega časa; takšna pretvorljivost obenem tudi dokazuje netrpnost obravnavanih primerov (Toporišič 2000: 350–351, 354).

2.3 Opredelitev vrst trpnika prek opazovanja trpnih glagolskih oblik

2.3.1 Trpnik z deležnikom na -n/-t

Tvorec povedi lahko v sklopu trpniškega pretvorbne procesa izbira med dvema možnostma trpne tvorbe, pri čemer se je kot najbolj pogost način uveljavila tvorba trpnika z deležnikom na -n/-t (Toporišič 1992: 333). Rezultat takšne trpne tvorbe je zložena trpna glagolska oblika, ki jo sestavljata oblika pomožnega glagola *biti* (najpogosteje v sedanjiku ali pretekliku) skupaj z nezloženo in neosebno glagolsko obliko trpnega deležnika na -n/-t, npr. *Katedrala je bila grajena nekaj stoletij* ali *Od vseh je zaničevan*. Deležnik na -n/-t pa lahko poleg izražanja trpnosti in dejanja v trpniku izraža tudi stanjskost oziroma lastnost, pridobljeno z izvršitvijo dejanja; v takem primeru ne gre več za trpni deležnik na -n/-t, ampak za deležnik stanja na -n/-t, kot je npr. vidno v povedi *Hiša je zidana iz kamna* (Toporišič 2000: 402, 405).

Obravnava trpnika z deležnikom na -n/-t je nakazala tudi na možnost razlikovanja med osebkovnim in manj pogostim brezosebkovnim trpnikom, pri čemer služi kot klasifikator opazovanje tožilniške ali netožilniške sklonske izraženosti udeleženske vloge prizadetega v soodnosnem tvorniku. Primer klasične tožilniške izraženosti prizadetega je na primer viden v tvorni povedi *Policija je pregledala avto*, medtem ko je netožilniško izražena vloga prizadetega zastopana v tvorni povedi *Pristojni uradnik je odgovoril na dopis*. Trpniška pretvorba v prvem primeru tvorni stavek preoblikuje v osebkovni trpnik (*Avto je bil pregledan od policije*), ki je stilno nevtralen. V drugi povedi pa se netožilniško izražena udeleženska vloga prizadetega v trpniški pretvorbi ohrani, glagol pa skupaj z deležnikom zavzame tretjeosebno edninsko obliko (*Na dopis je bilo odgovorjeno od pristojnega uradnika*). V takšnih povedih gre za brezosebkovni trpnik; zanj je zaradi neizpolnjevanja pravila trpniške pretvorbe o direktni prehodnosti glagolov z nepredložnim dopolnilom v tožilniku značilna

izvzetost iz *Slovenske slovnice*, kar takšen trpnik umešča k skupini stilno zaznamovanih neformalnih jezikovnih prvin (Orešnik 2006: 30–31; Toporišič 1992: 210).

2.3.2 Trpnik s prostim morfemom se

Drugi način trpne tvorbe poteka prek dodajanja prostega morfema *se* tvorni glagolski obliki, pri čemer je pridobljena trpna oblika ponovno zložena.⁴ Takšne trpne oblike se da tvoriti pri vseh glagolskih oblikah z izjemo namenilnika. Podobno kot pri trpnem deležniku na -n/-t tudi tvorba s prostim morfemom *se* ne zaznamuje vedno trpnosti, saj so zveze s takšno tvorbo lahko tudi tvorne.⁵ V takšnih tvornih konstrukcijah lahko morfem *se* med drugim tvori sestavni del glagola (*Jože se smeje*) ali pa izraža splošnega vršilca dejanja (*V tem naslanjaču se dobro sedi* v pomenu 'Ljudje v tem naslanjaču dobro sedijo'), neprehodnost (*Steklenica se je razbila*) oziroma glagolski predmet (*Le poglej se, kakšen si!*). V nasprotju z zloženostjo trpne tvorbe s prostim morfemom *se* so tvorne oblike z isto tvorbo vedno razumljene kot nezložene glagolske oblike, npr. *smejati se* (Toporišič 2000: 345, 388; Toporišič 1992: 333; Žagar 2010: 170–171).

Za določene tvorne oblike s prostim morfemom *se* je torej značilna površinska podobnost trpnim oblikam, vendar gre kljub navideznemu približanju trpnosti še vedno za tvorne zveze. Na tem mestu velja izpostaviti predvsem brezosebno izražanje pri neprehodnih glagolih v zvezah tipa *Govori se*; glagolska oblika namreč v takšnih zvezah vedno nastopa v 3. os. ed., prosti morfem *se* pa izraža splošnega vršilca dejanja v pomenu 'ljudje', npr. *Tod se hodi na Triglav*. Tvorni način je izražen tudi v podkategoriji navedenega tipa, kateri je bila dodana kategorija glagolske prehodnosti s tožilniškim predmetom, npr. v zvezah tipa *Išče se mlajšo žensko*. Gre za jezikovno rabo tujega izvora, ki jo slovenski jezik doživlja kot nezborno, zaradi česar je njena pojavnost omejena le na sfere pogovornega jezika in nekaterih narečij. Obstoju takšnih tujih zvez naj bi botrovale zveze tipa *Mnogo stvari se je pozabilo* ali *Vsepovsod se išče zlato*, v katerih samostalniška beseda sicer nastopa v vlogi osebk, vendar bi tudi znotraj tožilniške rabe zavzela isto obliko. V sklopu udomačevanja navedenega tipa je tako prek analognih načel prišlo do rabe navedenega tipa s tožilniškim predmetom. Knjižni jezik pa medtem kot zborna varianta uveljavlja trpno rabo tipa *Išče se mlajša ženska z*

⁴ Toporišičevi klasifikaciji trpnika s prostim morfemom *se* k zloženim trpnim oblikam nasprotuje Orešnik (1987: 146), saj po njegovem takšen trpnik zaradi prostomorfemskosti besedice *se* ne pozna zloženih oblik.

⁵ Skladno s pravili trpniške pretvorbe je tudi v sklopu trpnika na *se* znotraj osebkovega mesta namesto vršilca dejanja upovedena udeleženska vloga prizadetega z dejanjem, medtem ko tak pogoj ne velja za tvorne konstrukcije z morfemom *se* (Žagar 1984: 138).

možnostjo pretvorljivosti v osebni tvornik v zvezah tipa *Iščejo mlajšo žensko* (Toporišič 2000: 357).

Primerjava površinske izraženosti trpne povedi s prostim morfemom *se* tipa *Knjiga se je tiskala v Ljubljani* in njene tvorne neknjižne ustreznice tipa *Knjigo se je tiskalo v Ljubljani* razkriva njuno bližino; med njima je namreč na prvi pogled edina vidna razlika v imenovalniški oziroma tožilniški sklonski izraženosti udeleženske vloge prizadetega z dejanjem (*Knjiga – Knjigo*). Analogno z razlikovanjem med osebkovnim in brezosebkovnim trpnikom v sklopu trpne tvorbe z deležnikom je tudi v kategoriji zvez s prostim morfemom *se* mogoče uvesti pojma osebkovnega in brezosebkovnega trpnika. Izmed obeh danih primerov je ob upoštevanju navedenega prva, trpna poved umeščena k skupini osebkovnih trpnikov, medtem ko je drugi, tvorni povedi pripisana brezosebkovnost; kljub tretjeosebni pojavnosti v povedi lahko namreč osebkovna skupina nastopa v vseh treh številih (na primer *Knjigi sta se tiskali v Ljubljani*), medtem ko je za brezosebkovno skupino značilno pojavljanje le v 3. os. ed. (Orešnik 2007: 35; Toporišič 2000: 357). Na tem mestu je obenem potrebno nakazati tudi na neskladja jezikoslovne stroke glede umeščanja povedi tipa *Knjigo se je tiskalo v Ljubljani* med tvorni ali trpni glagolski način, saj Orešnik (2007: 35) takšne povedi umešča v trpni podtip variante *Knjiga se je tiskala v Ljubljani*, Toporišič (2000: 357) pa jih obravnava v sklopu tvornega glagolskega načina.

2.3.2.1 Posebnosti pri zanikanju trpnika na se

Norma slovenskega jezika zahteva pri zanikanju tvornih povedkov z obveznim predmetnim dopolnilom v tožilniku v veliki večini primerov predstavitev tožilniškega predmeta v rodilnik, ob določenih nikalnicah pa je treba v rodilniški predmet prestaviti tudi osebkovo stavčnočlensko pozicijo. Kljub ustaljeni praksi obstajajo tudi določeni primeri, v katerih je takšna sklonska predstavitev obveznih predmetnih določil nepotrebna ali celo nedopustna, med drugim umeščamo k tej kategoriji tudi zanikanje povedka znotraj trpnega glagolskega načina (Toporišič 1982: 241).

Zanikanje trpnika, tvorjenega iz oblike glagola *biti* in iz trpnega deležnika na -n/-t, uporabnikom jezika ne povzroča večjih težav, medtem ko se pri zanikanju trpnika s prostim morfemom *se* zaradi sovpada z brezosebnimi oblikami in zaradi posledičnega razvoja možnosti dvojne interpretacije v besedilih pojavlja več napak. Znotraj področja zanikanja trpnika na *se* je namreč prestavljanje trpnega osebkov v rodilniški predmet neustrezno. Poved *Takih stvari se ne govori na glas* je tako v sklopu trpne interpretacije označena kot nepravilna,

pri čemer teorija kot njeno slovnično pravilnejšo ustreznico navaja poved *Take stvari se ne govorijo na glas* (Toporišič 1982: 241–242).

Nasprotno pa je zanikana poved *Takih stvari se ne govori na glas* slovnično in pomensko ustrežna v primeru tvorne interpretacije, ko je z osebkovim mestom izražen splošni vršilec dejanja. Zanikanje vzorčne povedi znotraj tvorne interpretacije namreč ne odstopa od splošne norme, saj se v sklopu tvornega okvira ohranja zahteva po prestavitvi osebkov v roditeljskih (Toporišič 1982: 241, 245).

Navedena spoznanja je mogoče aplicirati na vse podobne zveze s prostim morfemom *se*. V jezikoslovni literaturi se je kot značilna vzorčna poved za trpnik s prostim morfemom *se* uveljavila poved *Išče se Urša Plut*; pri zanikanju slednje se osebek ohranja (*Ne išče se Urša Plut*), medtem ko v tvorno interpretirani povedi s predložnim dopolnilom v tožilniku (*Išče se Uršo Plut*) osebek pri zanikanju prehaja v tožilnik (*Ne išče se Urše Plut*) (Toporišič 1982: 245).

2.4 Razmerje med rabo trpnika na -n/-t v odnosu do rabe trpnika na se

Izmed obeh obstoječih različic trpne tvorbe ima s stališča rabe prednostno vlogo trpna tvorba s trpnim deležnikom na -n/-t, zaradi česar je za trpnik s prostim morfemom *se* v jeziku značilna nižja stopnja pojavljanja. Osrednji vzrok za nesorazmernost pojavljanja trpnika s prostim morfemom *se* v primerjavi s trpnikom z deležnikom na -n/-t gre zlasti pripisati omejitvi trpnika na *se* zgolj na tretjeosebno rabo (v ednini, dvojini ali množini), medtem ko se trpnik z deležnikom lahko rabi v vseh glagolskih osebah (Toporišič 2000: 358; Orešnik 2007: 33).

Poleg tega ustvarja sekundarna trpna varianta s prostim morfemom *se* zaradi svoje zgradbe določene strukturno-formalne omejitve, kar v nekaterih primerih vpliva na vzpostavitev jezikovne večpomenskosti in posledičnih pomenskih dvoumnosti ter komunikacijskih nerazumevanj. Rabo takšne trpne variante torej dovoljujejo samo izbrane jezikovne pozicije, pri čemer velja na prvem mestu izpostaviti predvsem rabo trpnika s prostim morfemom *se* v primeru neživosti predmeta, ki ga dejanje prizadeva, npr. *Otava se kosi v poznem poletju* (tvorjeno iz *Otavo kosijo v poznem poletju*) ali *Taka stvar se ne pove na glas* (tvorjeno iz *Take stvari ne povemo na glas*). V primeru izpolnjene kategorije živosti pa bi bil trpni stavek iste tvorbe pojmovan tvorno, zaradi česar bi bila pomenska udeleženska vloga prizadetega z dejanjem na osebkovem stavčnočlenskem mestu nepravilno zamenjana z vlogo vršilca glagolskega dejanja, kot je npr. vidno v povedih *Fant se je tepel* (tvorjeno iz trpne

različice *Fant je bil tepen*) in *Učenka se je pohvalila* (tvorjeno iz trpne različice *Učenka je bila pohvaljena od učitelja*). Pri takšnih tvornih oblikah gre za t. i. srednjik⁶, znotraj katerega osebek in predmet predstavljata isto osebo, pri čemer je predmet izražen s *sebe/se*. Takšni povedi bi bili kot trpni sprejeti samo ob sobesedilni utemeljitvi, da *Fant* in *Učenka* nista in ne moreta biti vršilca dejanja. Raba trpnika s prostim morfemom *se* je torej mogoča tudi v primerih, ko zaradi sobesedilnega konteksta trpne oblike ne moremo razumeti kot tvorne in ko samostalni ne more interpretiran kot vršilec dejanja, npr. *Dojenček se kopa vsak dan* (tvorjeno iz *Dojenčka kopljejo vsak dan*) ali *Rodil sem se 11. oktobra* (Toporišič 2000: 359; Toporišič 1992: 114, 333).

Za trpnik na *se* je kljub nižji zastopanosti od trpnika na *-n/-t* značilno intenzivno pojavljanje v pravnih besedilih, saj so konstrukcije na *se* v takšnem okolju zaradi nedvomne neživosti različnih tožb, sklepov in drugih dokumentov v besedilu vedno interpretirane kot trpne (Kalin Golob 2003: 34).

Poleg primerjave rabe trpnika z deležnikom na *-n/-t* in trpnika s prostim morfemom *se* je na tem mestu smiselno opozoriti tudi na razmerje pojavljanja osebkovnega in brezosebkovnega trpnika na *se* analogno z osebkovnim in brezosebkovnim trpnikom z deležnikom. V poglavju o trpniku s prostim morfemom *se* so bile že izpostavljene omejitve brezosebkovnih zvez, ki so omejene samo na izraženost v 3. os. ed., zaradi česar so v besedilih pogostejše osebkovne zveze s prostim morfemom *se* kljub tretjeosebni omejitvi. Iz istega vzroka v besedilih pogostejše od brezosebkovnih ustreznice nastopajo tudi osebkovni trpniki z deležnikom na *-n/-t* (Orešnik 2006: 30; Orešnik 2007: 35).

⁶ Toporišič sicer obstoj srednjika zanika v članku O slovenskih glagolskih načinih iz leta 1965 (104, 105). Srednjik je kot tretji glagolski način prvič eksplicitno priznal že Pohlin (Šek Mertik 2013: 137–138).

3 Definicija trpnika in trpnosti znotraj skladenjske ravnine s poudarkom na strukturnem in pomenskem pristopu

3.1 Skladenjski vidik trpne obravnave

Poleg izhodiščnega oblikoslovno-strukturnega pristopa znotraj področja glagolske besede je za celostno razumevanje trpnika potrebna tudi obravnava trpnosti v sklopu skladenjskih funkcijsko-pomenskih teorij.

Na večjo ustreznost skladenjske obravnave trpnosti nasproti manj ustreznemu oblikoslovnemu pristopu k trpnosti je v enem izmed svojih člankov opozoril že Orešnik (1987: 146). Pri tem je kot glavni argument izpostavil že obstoječe poseganje po skladenjskem izrazoslovju znotraj oblikoslovnega opredeljevanja trpnika,⁷ poleg tega pa je svojo odločitev utemeljeval tudi z dokazovanjem neustreznosti oblikoslovne obravnave trpnika kot zložene glagolske oblike. Pri argumentaciji se je oprl na vprašanje vidske komponente: po njegovem je sicer res mogoče utemeljevati zloženost trpnih struktur prek neskladja med glagolskim vidom posameznih komponent določene strukture in med glagolskim vidom celotne konstrukcije, vendar je pravilnost takšne obravnave ovržena v procesu trpniške pretvorbe zaradi ohranjanja glagolskega vida tvornega stavka. Skladenjska obravnava trpnika je tako predstavljena kot ustrežnejša izbira, saj ne povzroča nastajanja omenjenih odstopanj.

Skladnja je v svoji osnovni definiciji opredeljena kot del slovničnega nauka o pomenski ali pomenonosni strani jezika s temeljnim poslanstvom izobraževanja o tvorbi pravilnih povedi in njihovih delov. Skladenjska ravnina na tak način dopolnjuje zapleteno paradigmatico besednovrstnih oblik s področja oblikoslovne ravnine, saj se posveča predvsem rabi besednih vrst in njihovih oblik v povedi, obenem pa skuša ugotoviti tudi načela tvorjenja in rabe posameznih besednih vrst in njihovih oblik ter izluščiti zakonitosti v povezavi z združevanjem besed in besednih zvez v večje enote – v stavke, zveze stavkov, povedi ali besedilo (Toporišič 2000: 487; Toporišič 1982: 11).

V današnjem jezikoslovnem pristopu k obravnavi skladenjskih vprašanj so integrirana tudi spoznanja glavnih funkcijsko-pomenskih teorij 20. stoletja, ki so v ustaljeni vzorec jezikoslovnega raziskovanja vključile še pomensko in funkcijsko obravnavo (Kunst Gnamuš

⁷ Glagolski način je namreč v *Slovenski slovnici* opredeljen kot razmerje med osebkom in vršilcem dejanja (2000: 358), pri čemer oba uporabljena izraza izvirata iz skladenjske ravnine.

1981: 3).⁸ Sodobno jezikoslovje torej skladnje ne opredeljuje več kot zgolj oblikoslovni ravni nadrejene ravni z osrednjim namenom preučevanja pomenonosne plati jezika in opazovanja načel pravilne tvorbe povedi in njihovih delov (Toporišič 2000: 487, Toporišič 1982: 11), ampak obe ravni postavlja v funkcijsko in dinamično razmerje medsebojnega prepletanja in dopolnjevanja (Kunst Gnamuš 1981: 90–91). Obenem se je zaradi novih teorij vzpostavila tudi zavest o skladnji kot nadpovednem pojavu, ki z ravni povedne obravnave prehaja tudi na besedilno raven (Toporišič 2000: 488).

Znotraj takšnega okvira je skladenjska ravnina razumljena kot obširno slovnično področje z osrednjim interesom predstavljanja vzgibov pri procesu kompozicije besed v besedne zveze, stavke in povedi ter vzvode pri obratnih procesih dekompozicije povedi in stavkov na besede ali morfeme. Z vsebinskega vidika sodobno jezikoslovje pri obravnavi skladenjskih vprašanj razlikuje področja pomenske skladnje, strukturne skladnje in skladnje stalnih sporočanj oblik povedi, poleg tega pa ob upoštevanju širše definicije sem prišteva tudi področje besedilne skladnje. Za vsa navedena skladenjska področja je kljub navidezni vsebinski nepovezanosti značilno medsebojno prepletanje, povezovanje in dopolnjevanje (Smolej 2011: 8–9, 102).

Diplomsko delo se v težnji po podrobnem seznanjanju z lastnostmi trpnika opira predvsem na skladenjski področji pomenske in strukturne skladnje, saj ravno ti dve skladenjski ravni prek svojih osrednjih raziskovalnih usmeritev med drugim omogočata tudi vpogled v vzvode obnašanja trpnika v stavku in v posledične spremembe, ki jih raba trpne glagolske oblike zahteva od ostalih sestavin stavka, obenem pa takšna obravnava dovoljuje tudi odkrivanje ciljev in namena trpne rabe v stavku.

3.2 Pomenska skladnja kot krovno področje pri preučevanju pomenske podstave povedi in udeleženskih vlog v trpniškem pretvorbem procesu

Področje pomenske skladnje se je začelo pospešeno razvijati pred več kot šestdesetimi leti v času generativnega jezikoslovja, ko se je takratni vodilni jezikoslovec Chomsky (1957, povzeto po Kunst Gnamuš 1987/1988: 8–9) zavedel obstoja površinske (izrazne) in globinske (pomenske) sestave stavka in posledičnega potencialnega neujemanja med obema ravninama.

⁸ Izpostaviti velja predvsem Tesnièreovo hierarhično vezljivostno skladenjsko teorijo v sklopu dependenčne skladnje (Žele 2008: 161–162) in tvorbo-pretvorbno slovnično generativnega jezikoslovja, s katero je bila prek opisa pomenske sestave stavka uvedena dvoravinska stavčna obravnava (Kunst Gnamuš 1981: 37, 9–10, 100, 103–104); poleg tega pa je k izoblikovanju današnjih postavk pripomogla še Fillmorova teorija globinskih sklonov (Žele 2008: 162; Kunst Gnamuš 1987/1988: 9).

Chomskemu gre tako zasluga predvsem za njegovo spoznanje o nezadostnosti opisa površinske stavčne strukture, zaradi česar je stroka začela v skladenjsko obravnavo uvajati tudi preučevanje pomenske sestave stavka.⁹

Znotraj dvostopenjske obravnave povedi je za površinsko izrazno ravnino značilno določanje glasovne razlage stavka, medtem ko je funkcija globinske ravnine stavka predvsem omogočanje pomenske razlage. Obe ravnini stavčne obravnave sta med seboj neločljivo povezani, saj se da prek bazičnih skladenjskih pravil iz globinske sestave izpeljati izrazno skladenjsko podobo površinskega sestava ob aktivaciji pretvorbnih skladenjskih pravil. Izvrševanje skladenjskih pretvorb v procesu povezovanja globinske in površinske sestave stavka ne sme vplivati na spremembo temeljnega predmetnega in skladenjskega pomena stavka; osrednja funkcija takšnih pretvorb je namreč le dopolnjevanje in sooblikovanje danega pomena v skladu s sporočilnimi in spoznavnimi funkcijami prek številnih raznovrstnih izraznih možnosti. Pretvorbna pravila so prisotna tudi v stavkih, znotraj katerih je opazno razhajanje med skladenjskim pomenom in njegovim površinskim izrazom; na tak način lahko k skladenjskim pretvorbam utemeljeno prištevamo tudi trpniško pretvorbo (Kunst Gnamuš 1981: 9–10, 100, 103–104).

Področje pomenske skladnje se torej osredotoča predvsem na obravnavo pomenske sestave stavka. V težnji po seznanjanju s posameznimi elementi pomenske sestave stavka se posveča predvsem obravnavi propozicije oziroma pomenske podstave povedi, ki v sklopu dvoravninske povedne analize zaznamuje globinsko strukturo. Pomenska skladnja skuša na tak način z analizo globinske oziroma pomenske podstave povedi prepoznavati različna pomenska razmerja med enotami propozicije, obenem pa skuša osvetliti tudi pojave na površinski ravni stavka in pomensko dekodirati izraze iz površinske stavčne strukture. S tem skuša pojasniti vzroke za pojav morebitnih neskladij med površinskim izrazom in globinsko strukturo, hkrati pa podaja tudi načela, ki prejemniku omogočajo pripisovanje ustreznih pomenov posameznim površinskim izrazom. V tak kontekst se vpenja nujnost obravnave trpnika znotraj področja pomenske skladnje, saj je trpni stavek eden izmed šolskih primerov neujemanja površinskega izraza z globinsko strukturo stavka; poleg tega pa je pri trpni

⁹ Poleg Chomskega se je s pomenskim pristopom k obravnavi jezikoslovnih danosti ukvarjal tudi Fillmore (1968, povzeto po Kunst Gnamuš 1987/1988: 9), ki je pri svojih raziskavah pretežno ostajal na ravni globinske pomenske sestave. Njegove pomenske analize gradiva so ga pripeljale do sklepa o nepravilnosti teorije Chomskega o možnosti opisa globinske sestave povedi prek skladenjskega drevesa, pri čemer je sam nadgradil takšno teorijo opisa in ponudil način opisa globinskih pomenskih sestav s propozicijo (P) ob upoštevanju modalnosti ali naklonskosti, obenem pa je v istem sklopu razvil tudi teorijo globinskih sklonov.

obravnavi potrebno izpostaviti tudi vprašanje vezljivosti, saj je slednje vsaj deloma obravnavano tudi znotraj področja pomenske skladnje (Smolej 2011: 9–10, 22–23, 28).

3.2.1 Zgradba pomenske podstave povedi oziroma propozicije

S pomensko sestavo povedi so izražena razmerja, v katera vstopa poved med sporočanjem, in sporočilne funkcije, ki jih želi poved s sporočanjem uresničiti. Znotraj obravnave pomenske sestave povedi ločujemo tri pomenske sestavine: kontekstno, naklonsko in propozicijsko. Vsaka pomenska sestavina se udejanja s posebnimi izraznimi sredstvi, obenem pa so vse tri pomenske sestavine med procesom prepoznavanja sporočila povedi dojete na sočasen in celovit način. V sklopu trpne obravnave znotraj področja pomenske skladnje je potrebna podrobnejša seznanitev s propozicijsko sestavino, ki opozarja na to, da sporočilo povedi vedno odraža preslikavo pomenske sestave nekega dejanskega stanja (Kunst Gnamuš 1981: 37–39).

Propozicijska sestavina skuša torej opisati vsebinsko podstavo sporočila oziroma zunajjezikovna dejanska stanja (dejanja, stanja ali dogajanja); slednja odražajo sporočevalčevo izbiro predmeta sporočanja, prek izbire posameznih jezikovnih sredstev med upovedovalnim procesom pa izražajo tudi sporočevalčevo razmerje do njih. Propozicijska sestavina na tak način v središče zanimanja postavlja pomensko podstavo povedi oziroma propozicijo, pri čemer gre za pomenski prostor glagolskega dogodka, v katerega so preslikana dejanska stanja (Kunst Gnamuš 1981: 39–41).

Sodobnejša jezikoslovna raziskovanja propozicijske pomenske sestavine so ovrgla trditev o propoziciji kot krovnem področju za opis dejanskih stanj; propozicija namreč opisuje le predstave o dogodkih v dejanskosti (dejanjih, stanjih, dogajanjih) in pomenske sestave dogodkov znotraj sporočevalčeve duševnosti. V skladu s tem spoznanjem se pokaže smiselnost dvoplastne delitve propozicijske pomenske sestavine na propozicijsko pomensko plat, ki odraža še nepredelano predstavo o sestavi dejanskih stanj v zunanem svetu, in na propozicijsko pomensko plat, ki opisuje sestavo v duševnosti odvijajočih se dejanj, stanj in dogajanj in kot taka odraža tudi naša miselna in doživljajska razmerja ter pričakovanja (Kunst Gnamuš 1987/1988: 11–12).

Jedna sestavina propozicije je povedje (predikat); na površinski ravni je stavčnočlensko izraženo z glagolom v povedku, pri tem pa je zanj značilno prikazovanje razmerij med udeleženci dogodka ali razmerij med propozicijami (Kunst Gnamuš 1987/1988: 14). Glagolom v povedju je lastna pojavnost vezljivosti oziroma valence; gre za glagolovo

sposobnost tvorjenja obveznih razmerij z udeleženci glagolskega dogodka, ki določajo njegov pomen. Ravno obravnava takšnih obveznih pomenskih določil pripomore pri vzpostavitvi druge sestavine propozicije; poleg povedja (predikata) so tako znotraj istega področja propozicije obravnavane tudi udeleženske oziroma pomenske vloge (participanti), v katerih so izraženi skladenjski pomeni. Na podlagi glagolske vezljivosti se torej izoblikujejo nujno potrebne sestavine propozicije, ki tvorijo propozicijsko jedro (Kunst Gnamuš 1981: 42–46; Toporišič 2000: 492). Teorija znotraj področja pomenske skladnje priznava obstoj dveh vrst udeleženskih vlog in tako razlikuje med delovalniki (aktanti) in okoliščinami (cirkumstanti) (Toporišič 1982: 225–226).¹⁰

Skladenjski pomeni pomenskih udeleženskih vlog znotraj globinske stavčne strukture so na površinski ravni izraženi s stavčnimi členi, ki izvršujejo posamezne skladenjske vloge v stavku. Jezikoslovna stroka pri delitvi delovalniških udeleženskih vlog (aktantov) priznava razlikovanje med prvim, drugim in tretjim delovalnikom. Prvi delovalnik je stavčnočlensko zaznamovan s položajem osebkca na površinski ravni, pri čemer so na takšni poziciji najpogosteje izražene prvotne osebkove udeleženske vloge vršilca dejanja (*Anton je razbil okno*), povzročitelja dejanja (*Veter je odprl okno*) ali pobudnika dejanja (*Anton je predlagal, da bi odšli v kino*) ob glagolih tipa *spreminjati/zažigati/vzpodbujati* in udeleženske vloge nosilca dejanja ali dogajanja (*Anton vsako jutro teče*) in nosilca stanja ali procesa (*Anton je hudo bolan*) ob glagolih *teči/dogajati se/spreminjati se/bivati*. Poleg tega so lahko v pretvorjenih oziroma drugotnih stavčnih zgradbah na osebkovem mestu izražene tudi drugotne osebkove udeleženske vloge prizadetega (*Anton je ostal brez hlač*), prejemnika (*Anton je dobil knjigo*), sredstva (*Lepa beseda vse doseže*) in rezultata. Drugotne osebkove udeleženske vloge so na osebkovem mestu najpogosteje izražene po izvršenem potrpnjenju ali postanjenju, kar je v povedih *Anica stavi vazo na mizo*, *Vaza je stavljena/se stavi na mizo* (potrpnjenje), *Vaza je postavljena na mizo* (postanjenje) vidno v prehodu udeleženske vloge prizadetega iz manj izpostavljenega mesta na osebkovo mesto pri pretvorbi. S stavčnočlenskim položajem predmeta v tožilniku je izražen drugi delovalnik. Na tem mestu je označeno tisto, kar bo bodoče povedkovo dejanje neposredno prizadevalo; pri tem pa so najpogostejše udeleženske vloge prizadetega (*Oče je udaril Antona*), rezultata (*Oče je skuhal kosilo*) in razmernega predmeta (*Oče je posodil knjigo*). V vseh nadaljnjih oziroma neprvih potencialnih predmetih pa so izražene udeleženske vloge tretjega delovalnika. Poleg

¹⁰ Jedro propozicije se lahko poleg tega širi tudi s fakultativnimi določili, kar je na površinski ravni stavčnočlensko izraženo s prilastki, vendar takšna določila niso obravnavana kot del pomenske podstave stavka (Toporišič 1982: 225–226).

delovalnikov (aktantov) sodijo k udeležencem podstave povedi tudi okoliščine (cirkumstanti), ki so na površinski ravni v stavku stavčnočlensko izražene s prislovnimi določili, pri tem pa najpogosteje določajo kraj, čas, vzročnost ali lastnost (Kranjc, Žele 2004: 125; Kunst Gnamuš 1981: 47; Smolej 2011: 23; Toporišič 1982: 225).

3.2.2 Hierarhizacija udeležencev pomenske podstave povedi in s tem povezana diateznost med upovedovanjem

Upovedovanje je proces, v sklopu katerega je pomenski podstavi povedi dodeljena površinska izrazna oblika. Končna površinska izrazna oblika pomenske podstave povedi se v upovedovalnem postopku oblikuje ob realizaciji posameznih upovedovalnih določitev oziroma modifikacij. Jezikoslovna teorija navaja trinajst različnih vrst upovedovalnih določitev: kolikostno (kvantitativno), istovetnostno (identifikacijsko), hotenjsko (voluntativno), možnostno (potencialno), trdilno (ali nikalno), pomembnostno (hierarhizacijsko), osebno, časovno, naklonsko (modalno), gotovostno, jakostno, čustveno (razpoloženjsko) in perečnostno (aktualnostno) (Toporišič 1982: 225–226, 242).

Pomenska podstava povedi gre med upovedovanjem skozi tri upovedovalne stopnje; najprej pride do besednega izpolnjevanja pomenskih sestavin, sledi ravnina oblikovanja stavčnih členov in izbire njihovega zaporedja, šele nato se lahko upovedovalni proces zaključi prek glasovnega oblikovanja povedi (Kunst Gnamuš 1981: 55).

Središčna vloga je pri vsakem upovedovanju vedno pripisana sporočevalcu, ki prek svojih izbir v upovedovalnem procesu izraža razmerje do predmetne vsebine; na tak način se začne v besedilu poleg propozicijske pomenske sestavine uresničevati tudi naklonska pomenska sestavina (Kunst Gnamuš 1981: 56, 68, 85).

Eden izmed načinov izražanja sporočevalčevega razmerja do dejanskega stanja, predstavljenega s propozicijo, je proces hierarhizacijske modifikacije oziroma proces hierarhizacije pomenskih sestavin pomenske podstave povedi. Sporočevalec namreč v procesu hierarhizacije povedju in pomenskim udeleženskim vlogam odreja položaje v povedi glede na njihovo pomembnost, pri čemer o pomembnosti posameznih udeleženskih vlog sodi s svojega zornega kota. Na površinski izrazni ravni je najpomembnejši položaj osredotočen na stavčnočlensko mesto osebka; ravno zaradi tega je pri hierarhiziranju pomenskih sestavin v upovedovalnem procesu bistveno predvsem to, kateri udeleženski vlogi bo dano zavzeti osebko mesto, saj bo takšna udeleženska vloga v stavku najbolj izpostavljena. V postopku hierarhizacije pomenskih sestavin je kot najbolj pričakovana izbira za zasedanje položaja

površinskega stavčnega osebka priznana udeleženska vloga vršilca dejanja oziroma nosilca stanja, lastnosti ali poteka. Hierarhizacija pomenskih sestavin želi umakniti udeležensko vlogo vršilca dejanja iz vodilnega osebkovega položaja v stavku in naslovnikovo pozornost preusmeriti na druge pomenske sestavine; udeleženska vloga vršilca dejanja oziroma nosilca stanja, lastnosti ali poteka pa je na tak način potisnjena v ozadje, medtem ko so lahko na mesto osebkove skladišne vloge postavljene pomenske udeleženske vloge sredstva, prejemnika, kraja ali tistega, ki ga dejanje prizadeva (Kunst Gnamuš 1981: 56, 63, 68; Toporišič 1982: 242).

Prerazporejanje prvin pomenske podstave povedi in s tem povezana zmožnost umeščanja posameznih pomenskih udeleženskih vlog na nepričakovana stavčnočlenska mesta pričata o bogati upovedovalni sposobnosti jezika; s procesom hierarhizacije pomenskih sestavin pa je na tak način dokazan tudi pojav diateznosti v besedilu. S pojmom diateze so zajete predvsem različne oblikoslovno-skladišne izrazne zmožnosti jezika v upovedovalnem procesu ob ohranjanju istega sporočila, poleg tega pa k istemu pojmu sodijo tudi jezikovno-besedilne zmožnosti posameznega jezika. Prek diateznih in tvorbeno-pretvorbnihih zmožnosti se dokazuje karakter jezika, obenem pa diatezna zmožnost jezika tudi povezuje besedilo z zunajjezikovno situacijo ob upoštevanju analogije pri hierarhizaciji v skladu s sporočevalčevim razmerjem do predmetne vsebine. Diateza torej označuje vse različne in potencialne stavčnočlenske izraženosti iste pomenske podstave ob ohranjanju istega sporočilnega smisla. S tem diateznost v besedilu opozarja tudi na potencialno neskladje med globinsko pomensko strukturo povedi in med površinsko izrazno stavčno strukturo, saj se lahko pomenske udeleženske vloge na stavčnočlenski ravni razporejajo tudi na manj uveljavljena in manj pričakovana mesta; zaradi tega je pri obravnavi diateze potrebno opozarjati na možnost večje ali manjše neusklajenosti potencialnih udeleženskih vlog določene propozicije in na možnost variabilnosti njihovih potencialnih oblikoslovno-skladišnih izraznih zmožnosti. Poleg tega je treba vzpostaviti tudi razlikovanje med potencialno sklonsko izraženostjo udeleženskih vlog in med dejansko stavčnočlensko uresničitvijo v povedi (Žele 2010: 129, 133).

Diateza¹¹ je znotraj obravnave hierarhizacije pomenskih vlog opredeljena kot razmerje med udeleženci na pomenski ravnini in med njihovimi potencialnimi skladišnimi položaji v stavku. Različna diatezna stavčnočlenska izraženost povedja in udeležencev je lahko tvorno-

¹¹ Kljub pogostejši obravnavi diateze znotraj področja strukturne skladnje zaradi njene povezanosti s stavčno strukturo je pojem diateznosti v pričujočem diplomskem delu uveden pri obravnavi pomenske skladnje, saj so v sklopu diatezne pojavnosti obravnavane tudi pomenske udeleženske vloge, ki prek sklonske izraženosti predstavljajo vez med pomensko in stavčnočlensko ravnino (Žele 2010: 128, 134, 140).

trpna (*Učitelj je pohvalil Mojco* ali *Mojca je bila pohvaljena od učitelja; Ljudje šušljajo, da ... ali Šušlja se, da ...*), potekovno-stanjska, dejanjsko-stanjska idr. Širok obseg diateznih zmožnosti je na primer viden tudi v sledečih povedih: *Mestna občina je občanom dodelila zemljo za gojenje zelenjave, Občanom se je dodelila zemlja za gojenje zelenjave, Občanom je bila dodeljena zemlja za gojenje zelenjave (od mestne občine), Občanom so dodelili zemljo za gojenje zelenjave* (Toporišič 1992: 24; Žele 2010: 136).

Sodobno jezikoslovje uvaja razlikovanje med primarno diatezo oziroma prvotno strukturnoskladenjsko ureditvijo in med sekundarno diatezo oziroma drugotno strukturnoskladenjsko ureditvijo; k prvemu zaznamku sodi osnovni stavčni vzorec, medtem ko zajema sekundarna diateza derivacijski oziroma izpeljavni stavčni vzorec, v katerem so zajete vse različne in dopustne pretvorbne različice neizhodiščne oziroma izpeljavne skladenjske strukture (Žele 2010: 133).

3.2.3 Hierarhizacija s splošnim vršilcem dejanja v odnosu do trpniške pretvorbe

Eden izmed obstoječih načinov za prerazporejanje udeleženskih vlog v stavku je hierarhizacija s splošnim vršilcem dejanja, ki predvideva umik prvega delovalnika na stavčnočlensko manj izpostavljeno mesto prek rabe 3. os. mn. namesto izražanja konkretnega vršilca dejanja oziroma nosilca stanja, poteka ali lastnosti (*Tod po gorah so nabirali železno rudo, zato so povsod speljali trdne poti*). Poleg tega se lahko hierarhizacija s splošnim vršilcem dejanja izvršuje tudi z rabo zaimenske besede *človek* na osebkovem mestu (*Človek res ne ve, kaj naj reče*), ravno tako pa je v določenih primerih mogoč tudi izpust takšne besede z zaimenskim pomenom (*Janez se je drl, kot bi ga iz kože devali*). Hierarhizacija te vrste se lahko izraža tudi z izrabo prostega morfema *se* (*Tod se gre na Triglav* ali *Tako se ne govori*), pri čemer takšen način hierarhiziranja sicer navidezno spominja na trpnik, vendar prek stalne tretjeosebne edninske pojavnosti v sklopu tvornega glagolskega načina kljub temu izraža splošnega vršilca dejanja (Toporišič 1982: 244; Toporišič 2000: 357).

Hierarhizacija s splošnim vršilcem dejanja prek rabe prostega morfema *se* je s stališča zbornosti slovenskega jezika nepravilna pri podkategorijski strukturi s prehodnim glagolom in predmetnim dopolnilom v tožilniku, npr. *Išče se Uršo Plut* ali *Tako stvar se pove na glas*, saj naj bi razvoju takšne strukture botroval vpliv tujih jezikov. Pravila knjižnega jezika na tem mestu kot alternativno možnost predlagajo trpno rabo s predmetnim dopolnilom v imenovalniku, ki je dopustna samo v primeru kontekstualne nedvoumnosti (Toporišič 1982: 245, Toporišič 2000: 359).

3.2.4 Prerazporejanje udeleženskih vlog v sklopu trpniške pretvorbe

Hierarhizacija pomenskih udeleženskih vlog se lahko med drugim uresničuje tudi v sklopu trpniške pretvorbe, saj slednja ravno tako sproža umikanje prvega delovalnika iz stavčnoočlenskega mesta osebk (Toporišič 1982: 242).¹²

V procesu hierarhizacije so najpogostejše udeležene vloge vršilca (agens), prejemnika in prizadetega od glagolskega dejanja (patiens) (Orešnik 1992: 26, 30–31). Udeleženska vloga vršilca glagolskega dejanja je integrirana v samostalniški zvezi, ki je izhodišče povedkovega dogodka in hkrati tudi njegov pobudnik z lastno voljo (*Micka poje lepo pesem*), medtem ko je udeleženska vloga prejemnika zastopana v samostalniški zvezi, ki je sicer še vedno izhodišče povedkovega dogodka, ne gre pa več za pobudo iz lastne volje (*Micka se jezi*). Udeleženska vloga prejemnika je izražena tudi v samostalniških zvezah, znotraj katerih je izražen prejemnik koristi od povedkovega dogodka (*Janez poučuje Micko matematiko*), ravno tako pa v isto kategorijo umeščamo tudi vse nepredložne dajalnike (*Janez pošlje Micki pismo*). Po zgledu teorije izločanja je vsem preostalim udeleženskim vlogam pripisana udeleženska vloga prizadetega z dejanjem. Analiza primerov je razkrila stalni linearni vzorec razporejanja udeleženskih vlog z vršilcem na prvem mestu, prejemnikom v vmesnem položaju in prizadetim na koncu, pri čemer je za takšno lestvico značilno postopno manjšanje vršilskosti in hkrati tudi oznake [+človeško] (Orešnik 1992: 12–13, 15).

Navedene udeleženske vloge iz globinske ravni se lahko v določenih primerih na površinski ravni razporejajo znotraj več sklonov, zaradi česar teorija razlikuje med enovlogovno in večvlogovno skupino sklonov. Sklonom iz prve skupine je tako vedno pripisana ista udeleženska vloga, medtem ko so lahko v sklonih iz večvlogovne skupine integrirane različne udeleženske vloge. V prvo skupino sodijo vsi predložni skloni skupaj z nepredložnim dajalnikom, v večvlogovni skupini pa skloni pri prejemanju udeleženskih vlog upoštevajo zgoraj omenjeni stalni linearni vzorec pojavljanja in si vsakič pripisujejo prvo še prosto udeležensko vlogo z leve proti desni (Orešnik 1992: 32–34).

Na proces razporejanja udeleženskih vlog vpliva povedje v glagolskem jedru, ki s svojo vezljivostjo določa število in vrsto udeleženskih vlog. V tvornem stavku *Janez je poslal Micki pismo* tako tvorni glagol iz slovarske enote POSLATI ob sebi predvideva udeleženske vloge vršilca, prejemnika in prizadetega ter njihove imenovalniške, dajalniške in tožilniške

¹² Orešnik (1987: 150) v enem izmed svojih člankov izrazi prepričanje o odvečnosti koncepta trpniške pretvorbe, saj naj bi opredelitev slovarskih enot, pomenske podstave in globinske zgradbe zadoščala za skladijsko razumevanje trpnika.

sklonske ustreznice. Udeleženska vloga se najprej pripisuje znotraj enovlogovne skupine sklonov, šele nato skloni iz večvlogovne skupine zavzamejo po vrstnem redu vsakič prvo prosto udeležensko vlogo z leve. Na tak način se v dani povedi nepredložni dajalnik poveže z vlogo prejemnika, imenovalnik nato zasede prvo prosto vlogo z leve oziroma vršilca, v tožilnik pa se integrira vloga prizadetega. Zaradi stalnega linearnega vzorca pri razporejanju udeleženskih vlog je potrebno izpostaviti tudi prednostno mesto vršilca znotraj površinskega stavčnočlenskega mesta osebka; v tvornih stavkih z izraženo vlogo vršilca dejanja in z izraženim osebkom v imenovalniku je namreč vršilec vedno dodeljen osebkju, saj imenovalniški sklon vedno zavzame prvo še neoddano vlogo iz seznama udeleženskih vlog (Orešnik 1992: 11, 15, 33–34, 36; Smolej 2011: 23).

V trpni povedi *Pismo je bilo poslano Micki od Janeza* (tvorjeno iz *Janez je poslal Micki pismo*) analiza globinske ravnine nakazuje na prerazporeditev udeleženskih vlog v odnosu do njene tvorne ustreznice. Povedje danega primera zajema slovarsko enoto POSLAN, ki ob sebi predvideva iste udeleženske vloge kot izhodiščna tvorna slovarska enota POSLATI, torej udeleženske vloge vršilca, prejemnika in prizadetega z dejanjem, ki pa so tokrat pripisane drugačnim sklonom.

Znotraj navedene trpne povedi se je pri dodeljevanju udeleženskih vlog posameznim sklonom v nepredložnem dajalniku ohranila vloga prejemnika (*Micki*) zaradi enovlogovnosti dajalniškega sklona. Iz istega vzroka je prednostna vloga v sklopu dodeljevanja posameznih udeleženskih vlog pripisana tudi skupini predložnih sklonov, pri čemer slednji zavzamejo vlogo, kot jo zahteva predlog pred sklonom. Pri trpnih povedih, znotraj katerih je prislovno določilo vršilca uvedeno s predlogom *od*, je treba takšnemu predlogu dodeliti prvo prosto udeležensko vlogo z leve, zato v primeru izraženega vršilca glagolskega dejanja slednjo vedno pripišemo prislovnemu določilu vršilca, kar je v dani povedi zastopano v samostalniški zvezi *od Janeza*. V povedi *Pismo je bilo poslano Micki od Janeza* je tako za dovršitev celostne obravnave razporejanja udeleženskih vlog v procesu trpne pretvorbe potrebno določiti le še zadnjo preostalo udeležensko vlogo oziroma vlogo prizadetega z glagolskim dejanjem. Na površinski ravni je položaj stavčnočlenskega trpnega osebka (*Pismo*) edino mesto v trpni povedi, kateremu še ni bila pripisana nobena vloga, saj so imeli pred njim prednost izbire členi enovlogovne sestavine glagolov; na tak način je še zadnja razpoložljiva udeleženska vloga prizadetega z dejanjem dodeljena ravno trpnemu osebkju (Orešnik 1992: 32–36).

Globinsko prerazporejanje udeleženskih vlog znotraj procesa trpne pretvorbe se na površinski ravni odraža prek zamenjave stavčnočlenskih vsebin. Pri tem sicer ne pride do spremembe osnovne stavčnočlenske strukture, se pa znotraj stavčnih členov zamenjajo ubesedene samostalniške zveze. Vršilec dejanja se tako pri pretvarjanju umakne z osebkovega mesta na manj izpostavljeno mesto prislovnega določila izvora glagolskega dejanja ali pa je izpuščen, istočasno pa se udeleženska vloga prizadetega z dejanjem iz stavčnočlenskega mesta predmeta prestavi na najbolj izpostavljeno osebkovo mesto v trpni povedi (Toporišič 2000: 358, 502, Toporišič 1992: 114, 333).¹³

Naveden princip razporejanja udeleženskih vlog je mogoče aplicirati tudi na manj pogosto trpno različico s prostim morfemom *se*. Pri tem bo razlika med pogostejšo različico trpnika z deležnikom na -n/-t in med trpnikom na *se* ponazorjena s primeroma *Hiša je bila prodana Micki od Janeza* in *Hiša se je prodala Micki*. V obeh primerih je udeleženska vloga prizadetega pripisana imenovalniškemu osebkju (*Hiša*), isto pa velja tudi za vlogo prejemnika, ki je v obeh povedih zastopana z dajalniškim predmetom (*Micki*). Razlika med povedma se torej nakaže le pri udeleženski vlogi vršilca glagolskega dejanja, saj je v prvem primeru slednja pripisana predložnemu roditelju znotraj prislovnega določila (*od Janeza*), medtem ko je v drugi povedi izpuščena. Udeleženska vloga vršilca glagolskega dejanja torej v primerih trpnika s prostim morfemom *se* ne more biti izražena (Orešnik 1992: 40–42).

Poved *Hiša se je prodala Micki* je možno poleg trpne interpretacije razumeti tudi na tvoren način. V tem primeru gre za t. i. srednjik, znotraj katerega osebek in predmet predstavljata isto osebo, pri čemer je predmet izražen s *sebe/se*. Tvorina interpretacija takšne povedi zahteva prerazporeditev udeleženskih vlog. Pri dodelitvi vloge prejemnika nepredložnemu predmetu (*Micki*) sicer ni razlik, je pa v okviru tvornega razumevanja izrazita sprememba na stavčnočlenskem osebkovem mestu, saj imenovalniku *hiša* ni več pripisana vloga prizadetega, ampak vloga vršilca, pri tem pa se spremeni tudi pomen povedi: 'hiša se je (sama) prodala Micki' (Orešnik 1992: 42–43; Toporišič: 359).

Trpniku s prostim morfemom *se* je vsaj navidezno blizu tvorna in stilno zaznamovana različica z direktno prehodnim glagolom in tožilniškim predmetom. V diplomskem delu je

¹³ Površinska analiza trpniške pretvorbe ni zadostna, saj kljub opaznemu prestrukturiranju vsebine ne izpričuje razlik v odnosu do tvorne ustreznice, njuna stavčnočlenska slika je namreč enaka: osebek – povedek (– predmet v dajalniku) – predmet v tožilniku (Smolej 2011: 22). Pri obravnavi je zato poleg površinske analize trpniške pretvorbe potrebno upoštevati tudi globinsko ravnino, ki prek opazovanja obnašanja in razporejanja udeleženskih vlog omogoči razširjeno razumevanje vzvodov trpnosti.

bila takšna struktura predstavljena na že uveljavljenem primeru *Išče se Uršo Plut*, pri tej ponazoritvi pa naj z namenom ohranjanja iste pomenske podstave služi primer *Hišo se je prodalo Micki*. Tudi v takih primerih udeleženska vloga prejemnika zaradi že znanih načel pripade nepredložnemu dajalniku (*Micki*), poleg tega pa je v tožilniškem predmetu (*Hišo*) zastopana vloga prizadetega, ki je bila v trpni povedi *Hiša se je prodala Micki* izražena z osebkom. Osrednja razlika med trpno varianto s prostim morfemom *se* in med njeno tvorno neknjižno različico pa je vidna predvsem pri udeleženski vlogi vršilca, slednji namreč ni izražen v nobenem primeru, se pa kljub temu predpostavlja, da gre pri zadnjem primeru za splošni osebek, medtem ko vršilec v trpni varianti ni opredeljen (Orešnik 1992: 42).

Poleg navedenega Orešnik (1987: 150) opozori tudi na obstoj posebnih trpnikov v pogovornem jeziku, kjer je trpnost v stavku zastopana brez osrednje udeleženske vloge prizadetega z glagolskim dejanjem, na primer *Pomagalo se mi je s knjigo*, *Pomagano mi je bilo s knjigo*.

3.3 Seznanjanje s posameznimi prvinami strukturne skladnje kot nepogrešljiv del v sklopu celostne trpne obravnave

Vprašanje trpnosti se dotika tudi strukturnoskladenjske ravnine, ki se prednostno osredotoča na preučevanje skladenjskih odnosov, analizo stavčnih tipov na površini in analizo besednega reda, torej pretežno na pojave površinske ravnine (Smolej 2011: 9–10, 12, 22, 28, 36, 59).¹⁴ V tem poglavju bosta izmed vseh področij strukturne skladnje v povezavi s trpnostjo poleg že omenjene vloge stavčnih členov pri trpniški pretvorbi predstavljena še področje vezljivosti in vprašanje agentnosti, deagentnosti ter brezagentnosti stavkov.

3.3.1 Vezljivost kot osnovno sredstvo pri določanju stavčnih tipov

Pri pojavu valence oziroma glagolske vezljivosti gre za glagolovo zmožnost vstopanja v razmerja z udeleženci glagolskega dogodka, pri čemer je na tak način podrobneje opredeljen tudi njegov pomen. Če je za pomenskoskladenjsko obravnavo vezljivosti značilno predvsem osredotočanje na vprašanje vezljivosti glagolskih pomenov, pa se obravnava vezljivosti znotraj strukturne skladnje posveča zlasti analizi vrst in določanju števila obveznih in fakultativnih glagolskih določil. Pri tem se je potrebno zavedati tudi možnosti potencialnega

¹⁴ V sklopu določanja osrednjih raziskovalnih nalog pomenskoskladenjskemu in strukturnoskladenjskemu področju je najprej potrebno posebej izpostaviti vidik tesnega medsebojnega prepletanja in dopolnjevanja obeh omenjenih skladenjskih ravnin. Slednje je bilo nakazano že pri obravnavi pomenskih udeleženskih vlog, kjer je natančna opredelitev njihovih površinskih stavčnočlenskih ustreznice znotraj strukturne skladnje pripomogla k boljšemu razumevanju obnašanja posameznih udeleženskih vlog (Smolej 2011: 9–10, 12, 22, 28, 36).

razhajanja med pomenskoskladenjsko in strukturnoskladenjsko glagolsko vezljivostjo, saj lahko v določenih primerih obstaja več strukturnoskladenjskih vezljivostnih ustreznic ene same pomenskoskladenjske vezljivosti določenega glagola; iz tega razloga je potrebno pri obravnavi vezljivosti v povezavi s trpnostjo podobno kot pri obravnavi pomenskih udeleženskih vlog pri trpniku primerjati tako globinsko kot tudi površinsko zgradbo. Poleg povezovanja pomenske in strukturne skladnje se obravnava vezljivosti dotika tudi oblikoslovne ravnine (Kunst Gnamuš 1981: 42–43; Smolej 2011: 28, Kranjc, Žele 2004: 122).

Valenca izraža glagolsko razmerje do preostalih prvin v stavku in je kot taka vplivala na izoblikovanje različnih stavčnih vzorcev, ki predstavljajo vse obvezne zapolnitve napovedljivih praznih skladenjskih mest oziroma vse obvezno izražene udeleženske vloge; stavčne vzorce zaradi tega imenujemo tudi osnovne zgradbe stavčnega jedra ali stavčni minimum. Poleg lastnosti glagola kot jedra je torej izbira stavčnega vzorca odvisna tudi od elementov, ki jih zahteva valenca nekega glagola (Kranjc, Žele 2004: 121; Pogorelec 1981: 1).¹⁵

Glagolske besedne zveze se ob upoštevanju kriterija vezljivosti najprej delijo na nevezljive (neprisojevalne) glagole in na prisojevalne glagole (Toporišič 1982: 82–83).¹⁶ S stališča trpne obravnave je pomembnejša podrobnejša opredelitev prisojevalnih glagolov, pri čemer gre za glagole z izraženim vršilcem dejanja ali nosilcem stanja oziroma poteka. Vsi glagoli te skupine so zaradi izraženega ujemanoprisojevalnega stavkotvornega razmerja obvezno levovezljivi, poleg tega pa je določenim glagolom lastna tudi zmožnost uvajanja obveznih določil v sklopu desne vezljivosti. Glagoli te skupine se tako glede na svojo zmožnost ali nezmožnost vezave obvezne udeleženske vloge na desni strani nadalje delijo na neprehodne in na prehodne glagole. Obe podskupini prisojevalnih glagolov imata sposobnost umikanja prvega delovalnika v ozadje, kar dokazujejo povedi *Tod (ljudje) hodijo na Triglav*, *Tod se hodi na Triglav* in *(Ljudje) videvajo jelena*, *Videva se jelena* (neknjižna tvorna varianta) in *Videva se jelen* (trpna oblika). Ravno tako lahko navedena skupina glagolov poleg postopnega opuščanja ali posploševanja prvega delovalnika slednjega predstavlja med

¹⁵ Prek obravnave različnih stavčnih vzorcev se vzpostavlja tudi razlikovanje med obvezno in neobvezno strukturnoskladenjsko vezljivostjo. Glede na nujnost ali možnost izražanja posameznih prvin v razmerju do z glagolom izraženega glagolskega dogodka tako razlikujemo med določili in dopolnili, pri čemer so določila označena kot obvezna skladenjska mesta, znotraj katerih so s stavčnimi členi izražene pomenske udeleženske vloge, dopolnila pa največkrat predstavljajo časovna ali prostorska razmerja in kot taka uvajajo družljivost (Kranjc, Žele 2004: 122; Kunst Gnamuš 1981: 42–43; Smolej 2011: 28).

¹⁶ Delitev glagolov na vezljive in nevezljive temelji na njihovi zmožnosti ali nezmožnosti uvajanja udeleženskih vlog v poved, medtem ko razlikovanje med prisojevalnimi in neprisojevalnimi glagoli predvideva prisotnost oziroma odsotnost udeleženske vloge vršilca glagolskega dejanja v povedi (Toporišič 1982: 82–83).

okoliščine, kar je na primer vidno s pretvorbo povedi *Fant je sanjal v Fantu se je sanjalo*. Pri takšnih pretvorbah gre podobno kot pri trpniških pretvorbah za prestavitev prvega delovalnika med okoliščine, vendar ne z uvajanjem predloga *od*, ampak s spremembo imenovalnika v dajalnik ali kateri drugi sklon. Prisojevalni samostalniki se z zelo splošno rabo prisojevalnega samostalnika ali z njegovim opuščanjem (*Tod se hodi na Triglav*) in z zamenjavo prisojevalnega samostalnika z neprisojevalnim (*Fantu se je sanjalo*) bližajo neprisojevalnim glagolom (Kranjc, Žele 2004: 123–124; Toporišič 1982: 82–84, 87).

Skupina prehodnih prisojevalnih glagolov razlikuje med več manjšimi podskupinami. Prehodni glagoli se namreč najprej delijo na glagole z obveznim desnim nepredložnim dopolnilom in na glagole z obveznim desnim predložnim dopolnilom; pri tem lahko nepredložna dopolnila nastopajo v tožilniku, rodilniku in dajalniku, medtem ko v sklopu predložnosti obstajajo rodilniški, dajalniški, tožilniški, mestniški in orodniški predložni glagoli (Toporišič 1982: 87–100).

Izmed vseh prehodnih brezpredložnih glagolov je največ prehodnih glagolov v tožilniku, pri čemer je tožilniška predmetnost v veliki meri povezana z glagoli dejanja; že v razdelku znotraj oblikoslovnega pristopa k trpni obravnavi pa je bilo navedeno, da je ravno takšnim glagolom z obveznim tožilniškim brezpredložnim desnim dopolnilom lastna značilnost pasivizacije oziroma potrpnjenja, poleg tega pa lahko izražajo tudi stanje po izvršenem dejanju. Takšen predmet ni značilen za glagole s *se*, ker tak prosti morfem glagolom ukinja prehodnost (Toporišič 1982: 87; Toporišič 2000: 578–579).

Potrpnjenje je mogoče tudi pri glagolih, ki ob sebi zahtevajo tako tožilniško kot tudi dajalniško predmetno dopolnilo. Slednje je običajno postavljeno pred tožilniškim predmetom, za njim pa le v primeru izpolnjene kategorije [+človeško], pri tem je trpniška pretvorba izvedljiva ne glede na pozicijo dajalniškega dopolnila (*Tisto hišo so mu vedno zavidali – Tista hiša se mu je vedno zavidala*) (Toporišič 2000: 580–581).

Zmožnost potrpnjenja je poleg tega lastna tudi nekaterim prehodnim glagolom tipa *imenovati (koga) za direktorja – biti imenovan za direktorja (od koga)* ali *izvoliti (koga) za dekana – biti izvoljen (od koga) za dekana*. Obenem velja zanje tudi možnost pojavnosti brezosebne oblike ali trpne oblike s prostim morfemom *se* (*imenuje se za direktorja* v trpnem pomenu ‘Miklavža Prosenca se imenuje’ ali v tvornem pomenu ‘Miklavž Prosenc se imenuje’). Takšni glagoli so bili v tradicionalni slovnici obravnavani kot pomensko nepopolni pomožni glagoli, ki kot takšni ob sebi zahtevajo rabo povedkovega določila; sodobnejša

jezikoslovna teorija pa glagole te vrste umešča k skupini polnopomenskih glagolov z dopolnilom v obliki povedkovnega prilastka (Smolej 2011: 62; Toporišič 1982: 104–106).

3.3.2 Klasificiranje stavčnih struktur v stavčne vzorce kot predpogoj za opredelitev agentnosti, deagentnosti in brezagentnosti stavkov

Smiselna kategorizacija glagolov z različno vezljivostno močjo je v stroki znotraj obravnave vezljivosti privedla do izoblikovanja številnih stavčnih vzorcev. Kot osnovni klasifikator je služil kriterij izraženosti oziroma potencialne neizraženosti levega obveznega določila, ki je stavčne strukture razvrstil med enodelne in dvodelne stavčne vzorce (Kranjc, Žele 2004: 134–135).

V besedilih se najpogosteje pojavljajo posamezni tipi dvodelnih stavčnih vzorcev. Osrednji kriterij za umestitev določene stavčne strukture v skupino dvodelnih stavčnih vzorcev predstavlja poleg prisotnosti povedka tudi izraženost osebka, pri čemer je slednji lahko nakazan besedno ali končniškomorfemsko. Za dvodelne stavčne strukture z izključno realizacijo samo levega vezljivostnega določila je značilna novezljivost (*Spim*), medtem ko so dvodelni stavčni vzorci z obstoječo desno vezljivostjo lahko dvo-, tro- ali večvezljivi (*O svoji predstojnici mu je pripovedoval same laži*) (Kranjc, Žele 2004: 135; Smolej 2011: 32–33).

3.3.3 Izoblikovanje povezave med trpnimi in deagentnimi stavčnimi strukturami znotraj strukturnoskladenjskega proučevanja agentnosti, deagentnosti ali brezagentnosti stavkov

Tudi tematika določanja agentnosti, deagentnosti ali brezagentnosti posameznih struktur ostaja v povezavi s področji diateznosti, valence in posledično izoblikovanih enodelnih ali dvodelnih stavčnih vzorcev in ravno tako dokazuje povezanost pomenskoskladenjske in strukturnoskladenjske ravnine (Smolej 2011: 36).

Če razporejanje struktur v stavčne vzorce poteka glede na izraženost osebkevega določila, pa je v tovrstni klasifikaciji osrednja pozornost namenjena ugotavljanju prisotnosti udeleženske vloge vršilca dejanja na osebkovem mestu. Pri tem prek opazovanja izraženosti, potencialne izraženosti ali neizraženosti vršilca dejanja v osebku oziroma njegovega obstoja ali neobstoja v nekopulativnih stavkih obstaja razlikovanje med agentnimi, deagentnimi in brezagentnimi stavčnimi strukturami (Pogorelec 1981: 4; Smolej 2011: 32–33, 36–37).

Znotraj takšnega okvira so kot agentne strukture opredeljeni vsi stavčni vzorci, pri katerih je agens oziroma vršilec dejanja besedno ali končniškomorfemsko izražen s položajem

osebka, kar je na primer vidno v povedih *Gozdarji podirajo smreko* ali *O zakonu so (poslanci) sklepali v parlamentu*. V povezavi s teorijo stavčnih vzorcev se agentne stavčne strukture umeščajo k dvodelnim stavčnim vzorcem zaradi izraženosti osebka (Pogorelec 1981: 16, Smolej 2011: 33).

Nasprotje agentnim stavčnim strukturam predstavljajo brezagentne stavčne strukture; slednje so namreč zaradi nezmožnosti natančne opredelitve vršilca dejanja v pomenski podstavi tudi na površinski stavčnočlenski ravni izražene brez realiziranega osebkevega mesta. Gre za enodelne nekopulativne stavke, kot je na primer vidno v povedih *Piha* ali *Peče me v želodcu* (Smolej 2011: 37).

S stališča trpne tematike diplomskega dela je izmed vseh treh obstoječih stopenj izraženosti agensa najpomembnejša obravnava deagentnosti. Gre za mejno področje med agentnostjo in brezagentnostjo; v deagentnih povedih namreč vršilec dejanja ni neposredno izražen (če pa že je, ni postavljen na stavčnočlensko mesto gramatičnega osebka), vendar kljub temu tudi ni neznan oziroma neobstoječ (Pogorelec 1981: 16).

Trpniška pretvorba je eden izmed pogosto uporabljenih hierarhizacijskih načinov za umikanje vršilca dejanja iz stavčnočlenskega položaja osebka na manj izpostavljeno stavčnočlensko mesto prislovnega določila izvora glagolskega dejanja. Zaradi neizraženosti udeleženske vloge vršilca dejanja znotraj osebkevega stavčnočlenskega mesta je lastnost deagentnosti pripisana tudi trpnim povedim. Kljub temu množici trpnih in deagentnih stavkov nista popolnoma prekrivni, saj so v nadmnožico deagentnih stavkov poleg trpnih prvin umeščene tudi tvorne povedi z neizraženim vršilcem dejanja na osebkovem mestu (Pogorelec 1981: 15; Toporišič 1982: 245).

Deagentnost je lastna tako dvodelnim kot tudi enodelnim stavčnim vzorcem, vendar se pri dvodelnih strukturah pojavlja le pri prehodnih glagolih (*Očetu so bile daleč naokoli poznane vse hiše*), medtem ko so enodelne deagentne strukture značilne tako za prehodne kot tudi za neprehodne glagole (*O zakonu je bilo sklenjeno v parlamentu, Že spet je zavriskalo*) (Pogorelec 1981: 5, 17).

Med agentnimi in deagentnimi povedmi obstaja odnos transformacije, ki je znotraj področja trpnih deagentnih povedi skladen s pretvorbami tvornih povedi v trpne in obratno v procesu hierarhizacije udeleženskih vlog ob izpolnjevanju vseh pretvorbnihih pogojev. Odnos transformacije in posledično umikanje udeleženske vloge vršilca dejanja iz osebkevega mesta se na primer izkaže v povedih *Gozdarji podirajo smreko*, *Smreka se je podirala* in *Smreka je*

podrta. V prvem primeru je poved zaradi izraženosti vršilca dejanja na mestu stavčnočlenskega osebka agentna, medtem ko sta preostali dve povedi deagentni, saj nobena od njiju ne eksplicira vršilca dejanja (Pogorelec 1981: 4–6; Toporišič 1982: 242). Obenem je na primeru deagentnih povedi dokazana tudi nadrejenost deagentne množice v primerjavi s pojmom trpnosti. Izmed obeh danih primerov deagentnih povedi je namreč lahko samo prva poved interpretirana kot trpna v določenih kontekstih, v drugi povedi pa je možnost trpne interpretacije izvzeta zaradi spremembe glagolskega vida v procesu transformacije.

Za razliko od agentnih in brezagentnih povedi so deagentne povedi v besedilu običajno zastopane s povratno glagolsko obliko oziroma s prostim morfemom *se*. Poleg refleksivne (povratne) glagolske oblike s *se* pa je deagentnost v nekaterih primerih pri prehodnih glagolih mogoče izraziti tudi s trpnim opisnim deležnikom na *-n/-t*, s katerim se da izražati tako stanje kot tudi trpnost. Ustreznici trpne deagentne povedi s prostim morfemom *se* *Hiša se gradi* bi tako lahko bili trpna poved *Hiša je grajena* in tvorna poved z izraženim stanjem zaradi spremembe vida po izvršeni transformaciji *Hiša je zgrajena* (Pogorelec 1981: 4, 15, 23; Toporišič 1992: 22; Toporišič 2000: 354–359).

Deagentnost ni nikoli pripisana kopulativnim povedim, edino izjemo pri tem predstavljajo le kopulativne zveze z modalnim povedkovim določilom, katero je po pretvorbi mogoče zamenjati z deagentno obliko modalnega glagola (*Treba je bilo – Mora se*) (Pogorelec 1981: 14). V diplomskem delu so bili med drugim kot trpniško pretvorljivi že izpostavljeni glagoli tipa *imenovati*, *izvoliti* (*za direktorja*, *za dekana ...*); na istem mestu je delo izpostavljalo tudi neskladja jezikoslovne stroke pri njihovem umeščanju med pomensko popolne ali med pomensko nepopolne glagole. Glede na to, da so navedeni glagoli ob upoštevanju sodobnejših jezikoslovnih spoznanj obravnavani kot pomensko popolni glagoli z dopolnilom v obliki povedkovega prilastka in ne več kot pomensko nepopolni glagoli z dopolnilom v obliki povedkovega določila, je tudi takšnim zvezam zaradi na novo pridobljene nekopulativnosti in zaradi odsotnosti udeleženske vloge vršilca dejanja na osebkovem stavčnočlenskem mestu pripisana lastnost deagentnosti (Toporišič 1982: 104–106).

Brezagentni in deagentni stavki so si v smislu izraženosti ali odsotnosti vršilca dejanja pogosto podobni, saj deagentni stavki tako kot brezagentni v besedilu običajno nastopajo brez opredeljene udeleženske vloge vršilca dejanja. Kljub navidezni bližini pa je za razliko od brezagentnih brezosebni struktur pri deagentnih strukturah vršilec dejanja samo umaknjen iz najbolj izpostavljene stavčnočlenske pozicije osebka, vendar obstaja in se da o njem tudi sklepati na podlagi pomenske podstave (Pogorelec 1981: 15; Smolej 2011: 36–37).

Znotraj deagentnih struktur je torej lahko vršilec dejanja ali izpuščen ali premeščen na manj izpostavljeno mesto v stavku. Izmed vseh načinov umikanja vršilca glagolskega dejanja iz osebkovega mesta je poleg trpnega umika na stavčnočlensko mesto prislovnega določila izvora pri trpniški pretvorbi pogost tudi umik na stavčnočlensko mesto subjektovega dajalnika (*Danes se mi ne pleše*). V tem primeru govorimo o dispozicijskih deagentnih stavkih, za katere je značilno izražanje dejanja ob uvajanju reflektivne glagolske oblike, medtem ko raba opisnega trpnika ni mogoča (Pogorelec 1981: 18–19; Smolej 2011: 36; Toporišič 1982: 243, 246).

Drugo možnost tvorijo deagentni stavki z neekspliciranim vršilcem dejanja. Na tem mestu gre za dejanske deagentne stavke, pri čemer slednji ne poudarjajo vršilca dejanja, ampak posplošujejo stanje, kot je na primer vidno v povedi *Danes se ne pleše*. Takšna skupina deagentnih stavkov dopušča tako pri dvodelnih kot tudi pri enodelnih različicah poleg reflektivne povratne glagolske oblike s prostim morfemom *se* tudi rabo opisnega deležnika na *-n/-t*, s katerim je mogoče izražati trpnost ali stanje (na primer *Simpozij se že pripravlja* ali *Simpozij je pripravljen*). Izjemo v skupini dejanskih deagentnih stavkov predstavljajo enodelni stavki s prislovnim določilom, saj slednji ne dopuščajo pretvarjanja glagolske oblike s prostim morfemom *se* v opisni trpnik (Pogorelec 1981: 18–21).

Dejanski deagentni stavki torej vršilca glagolskega dejanja ne eksplicirajo neposredno, ga pa lahko kljub temu nakazujejo z rabo reflektivne glagolske oblike s prostim morfemom *se* (*To vprašanje se je obravnavalo*), z rabo opisnega trpnika (*Ta problem je bil obravnavan*), v dvodelnih stavkih pa tudi z ničtim gramatičnim osebkom ali prek rabe splošnega osebkoma ob postavitvi povedke v 3. os. mn. (lahko pa tudi 2. os. mn. ali 1. os. ed.) (*Ta problem so obravnavali*); pri tem so primeri stavkov s splošnim osebkom prehodni, saj so po zgradbi dvodelni, po pomenu pa enodelni (Pogorelec 1981: 22).

3.3.4 Trpnik v odnosu do načela členitve po aktualnosti

Upovedovanje v slovenskem jeziku v veliki meri sledi načelom proste stave (z izjemo posameznih načel stalne stave). Zaradi nevezanosti na vnaprej izoblikovane kalupe se je pri razporejanju stavčnih členov na površinski ravni uveljavilo načelo členitve po aktualnosti. Stavčnočlenske prvine povedi so znotraj takšnega načela razporejene glede na aktualnost in pomembnost, pri čemer je poved po vrsti razdeljena na izhodišče (temo), prehod in jedro (remo). Začetni, izhodiščni del tako razkriva že znano informacijo, medtem ko jedro prinaša nekaj novega, manj znanega ali neznanega (Toporišič 1982: 162–163, 167). Z remo se torej

razkriva sporočilna vrednost povedi, tema pa ostaja osrednji element z vidika besedilne zgradbe (Žele 2010: 132).

Za razliko od angleščine ali drugih jezikov dopušča slovenski jezik tvorcu določeno mero svobode pri izbiri besednega reda posameznih prvin. Slednje velja tudi za trpnik, saj lahko tvorni stavek *Policija je pregledala avto* znotraj trpnega glagolskega načina izrazimo kot *Od policije je bil pregledan avto* ali *Avto je bil pregledan od policije* (Orešnik 2006: 32). Kljub temu pa sta obe vidski varianti podvrženi postavkam načela členitve po aktualnosti. Izbira tvornega ali trpnega glagolskega načina priča o tvorčevi nameri po poudarjanju neke prvine določene pomenske podstave, kar se odraža tudi v izbiri besednega reda. V skladu s teorijo členitve po aktualnosti je v tvornih povedih s stališča besedilne zgradbe v ospredju vršilec dejanja na osebkovem stavčnočlenskem mestu; na tak način je v tvornih stavkih udeleženska vloga vršilca glagolskega dejanja postavljena v izhodišče in kot takšna tudi poudarjena in najbolj izpostavljena, saj se bo tvorec o vsebini iz izhodišča še podrobneje izrekel v jedru. Nasprotno pa je pri trpnih stavkih udeleženska vloga vršilca umaknjena iz izhodišča in nadomeščena z udeležensko vlogo prizadetega z glagolskim dejanjem, podrobnejša opredelitev izhodišča v jedru pa se bo v tem primeru nanašala na izpostavljeno vlogo prizadetega. Ob upoštevanju navedenega velja trditev, da se v tvornih stavkih udeleženska vloga vršilca/nosilca glagolskega dejanja redko pojavlja v remi stavka, medtem ko je v soodnosnem trpniku najbolj pričakovana pozicija vršilca dejanja ravno v remi (Orešnik 2006: 31). Načelo členitve po aktualnosti je tesno povezano s procesom hierarhizacije, ki v skladu s tem načelom tudi razporeja prvine propozicije glede na njihovo pomembnost.

4 Pregled zgodovinske slovenske jezikoslovne misli o trpniku

Polemike o vlogi, namenu in rabi trpnika v slovenskem jeziku poznajo skoraj petstoletno kontinuiteto, saj je domača jezikoslovna stroka začela preučevati trpni glagolski način že v času vzpostavljanja norme slovenskega knjižnega jezika v 16. stoletju in vse do danes še ni uspela v celoti poenotiti svojih ugotovitev. Na neenotnost jezikoslovcev pri opredeljevanju vloge trpnika v slovenskem jeziku je v sodobnem času nakazala P. Šek Mertük (2013: 136–145), ki je v enem izmed svojih člankov na strnjen način predstavila starejše in sodobnejše izsledke slovenskih jezikoslovcev o trpniku in o utemeljenosti njegove rabe v jeziku. Pri tem je jezikoslovno tradicijo razmišljanja o trpniku razdelila na pet obdobj. K prvemu obdobju (1584–1768) prišteva Bohoričeve in zgodnje Pohlinove ugotovitve o trpniku, v sklopu drugega obdobja (1783–1863) obravnava poznejše Pohlinove navedbe in Vodnikovo, Dankovo, Murkovo ter Janžičevo prepričanje glede dopustnosti trpnika, v tretje obdobje (1866–1916) umešča Levstikova in zgodnja Breznikova spoznanja, v četrto (1934–1947) pa Breznikove poznejše izdaje slovnice skupaj z Bajcem, Kolaričem, Ruplom in Šolarjem, torej z avtorji t. i. Slovnice štirih. Najsodobnejše ugotovitve o trpniku obravnava v sklopu petega poglavja (2004), ki so strnjene v Toporišičevi zadnji izdaji slovnice.

4.1 Adam Bohorič: *Zimske urice* (1584)

O prisotnosti trpnika v slovenskem jeziku je pisal že Bohorič v svoji slovnici *Zimske urice* iz leta 1584.¹⁷ Gre za prvo slovensko slovnico v latinskem jeziku, ki na temeljih latinskega jezikovnega sistema gradi slovenskega in na tak način prek primerjave navaja podobnosti in odstopanja v jezikovnem sestavu obeh jezikov (Toporišič 1987: 323).¹⁸

Bohorič (118–119) med drugim v svoji slovnici razdeli tudi področje glagola, pri čemer v sklopu obravnave glagolskega načina predstavi dvojno dojemanje načina; glagole namreč deli po pomenu na tvorne, trpne, srednje ali deponentne¹⁹, hkrati pa navaja glagolovo zmožnost izražanja moškega, ženskega, srednjega ali vseh načinov. Na prvi pogled Bohorič poleg tvornika in trpnika sicer res priznava tudi srednji glagolski način, kamor umešča neprehodne glagole (*Sedim*), vendar pri nadaljnji analizi glagolskega načina srednjika ne omenja več (Šek Mertük 2013: 136; Toporišič 1987: 302).

¹⁷ Naslov v originalu: *Arcticae horulae succisivae*. Obravnava v diplomskem delu temelji na Toporišičevem prevodu iz leta 1987 z naslovom *Zimske urice proste*.

¹⁸ Kljub zavedanju o pomenu Bohoričeve slovnice za slovenski jezik so ji posamezni kritični jezikoslovci očitali ravno preveliko opiranje na latinski jezik, kar je najbolj razvidno iz poglavja o glagolu (Toporišič 1987: 304).

¹⁹ Gre za glagole v latinščini, ki so po obliki trpni, izražajo pa tvorni pomen. V slovenskem jeziku se deponentnikom približajo glagoli tipa *ubiti se*, *razbiti se*, *priljubiti se* (Toporišič 1987: 318).

Bohoričeva slovnica še ne izpričuje zadržkov do rabe trpnika v slovenskem jeziku, najverjetneje zaradi njegove želje po normiranju slovenskega jezika v skladu z latinskim jezikovnim sistemom, ki se trpnih struktur poslužuje v večji meri kot slovenščina.

V sklopu trpnega načina razlikuje med trpnikom z deležnikom na -n/-t in med trpnikom na se (126, 141), pri čemer poda tudi pravilen opis tvorbe obeh trpnih oblik. Po drugi strani pa na istem mestu izpričuje tudi tvorbo sedanjiškega trpnika z obliko pomožnega glagola *biti* v prihodnjiku, na primer *bom sekan* v pomenu 'sem sekan', kar je z današnjega vidika neustrezno (Toporišič 1987: 304).²⁰ V sklopu obravnave trpnika na se opozori na nepravilnost enačenja osebnih trpnih glagolov z neosebni glagoli (145–146), saj naj bi slednji za razliko od trpnih v stavku nastopali brez glavnega sklona oziroma osebk. Kot zgled trpnika navaja stavek *se piše Peter*, medtem ko postane dana konstrukcija ob izpustu osebk neosebna, na primer *se piše*.

V povezavi z obravnavo trpnika na se Bohorič nezavedno odpre še vedno aktualno vprašanje o sklonu poleg takšnega trpnika, ki se je pozneje v literaturi uveljavilo kot »vprašanje Urše Plut« (Toporišič 1987: 319). Bohorič (145, 246) trpnike s se po latinskem zgledu označi kot imenovalne, saj slednji tako v latinščini kot tudi v slovenščini ob sebi ne dovoljujejo predmeta v tožilniku, ampak zahtevajo osebek v imenovalniku. V skladu z navedenim je poved *Se bere Virgilium*²¹ neustrezna, saj jezikovna norma ob takšni glagolski obliki predvideva imenovalniški sklon *Se bere Virgilius*²². Bohoričeva načela tu sovpadajo s sodobnimi postavkami o trpnem izražanju udeleženske vloge prizadetega z dejanjem na osebkovem mestu v imenovalniku (Toporišič 2000: 358).

Latinski zgled gre verjetno pripisati tudi Bohoričevemu pozitivnemu stališču do prostega izražanja vršilca dejanja (246),²³ kar je na primer vidno v povedi *Od vas se je grdu sturilu*.

Znotraj skladenjske obravnave predloga in samostalniške besede ob trpni glagolski obliki Bohorič (230) označi ločilnik kot pristni trpni sklon, pri čemer tak sklon ustreza rodilniški obliki in je uveden s predlogom *od*, na primer *Virgilius bode od mene bran* ali *Virgilius se od mene bere*. Poleg ločilniškega sklona s predlogom *od* pa dovoljuje tudi nastop

²⁰ Kljub navedenemu se v slovnici (126, 141) najdejo tudi zapisi s pravilno trpno sedanjiško obliko, kot na primer *sem lublen*.

²¹ Latinska oblika za 4. sklon moškega spola o-deklinacije.

²² Latinska oblika za 1. sklon moškega spola o-deklinacije.

²³ Poznejši jezikoslovci so skupaj s Toporišičem takšno svobodo pri izražanju vršilca dejanja označili kot neprimerno (Toporišič 1987: 319, Toporišič 2000: 359).

drugih sklonov (230), izmed katerih izpostavi predvsem možnost zamenjave trpnega ločilnika z dajalnikom, na primer *Meni se je vidil* namesto *Od mene se je vidil*. Ravno tako navaja tudi možnost izražanja udeleženske vloge prizadetega s predlogom *s/z* v sklopu ločilnika orodja, na primer *Bom z mečom udarjen* (230).

4.2 Marko Pohlin: *Kraynska grammatika* (1768, 1832)

Vprašanje trpnika je na podoben način kot Bohorič skoraj dvesto let pozneje obravnaval tudi Pohlin v prvi znanstveni slovnici slovenskega jezika v nemščini z naslovom *Kraynska grammatika*, ki je izšla leta 1768 (Šek Mertük 2013: 137).²⁴

Tudi Pohlinova opredelitev obeh glagolskih načinov ne ponudi odstopanj od Bohoričevih naukov, saj Pohlin (231) v tvornih povedih izvrševanje dejanja pripisuje določeni osebi (*tepem*), medtem ko znotraj trpnega načina upovedeno dejanje opravlja nekdo drug (*bom tepen*). Pohlin v sklopu obravnave glagolskega načina poleg tvornega (v *dijanju*) in trpnega načina prvič eksplicitno uvede še tretji način oziroma srednjik, vendar zaradi neprepričanosti v tvorni ali trpni pomen srednjih glagolov še ne podaja njihove popolne definicije. Kljub temu srednjim glagolom večinoma pripisuje tvorni pomen, saj po njegovem na tak način upovedena glagolska dejanja zajemajo le vršilčevo stanje, izven njega pa ne segajo, pri tem kot zglede navaja primere *pridem, se postaram* (Šek Mertük 2013: 137–138).

Pohlin (238, 241, 284) povzema obe že znani obliki tvorbe trpnika (z deležnikom in z dodajanjem zaimka *se*²⁵), pri tem pa ravno v trpniku s *se* vidi prevajalsko ustreznico pogostemu nemškemu nedoločnemu zaimku *man*, na primer *se pravi, se reče, Buh se ima ljubiti*.

Prevajanje nemškega zaimka *man* s trpnikom na *se* je skupaj s prevajanjem nemškega osebnega zaimka *es* kot tvorne neosebne strukture s *se* (*Toku se pergody*) povzročilo prepletanje trpnih in neosebnih oblik. Pohlin sicer zaznava določene razlike pri navajanju zvez s *se*, vendar jih še ne zna podrobneje razmejiti, o čemer pričajo neustrezno navedeni zgledi trpnika s *se*, na primer *Tu mejstu se Višna gora imenuje* (Šek Mertük 2013: 137).

Tudi Pohlin (283) podobno kot Bohorič še ne izpričuje zadržanosti do trpne rabe, ravno tako pa v prvi izdaji svoje slovnice tudi ne postavlja omejitev pri izražanju vršilca dejanja s

²⁴ Obravnava temelji na znanstvenokritični izdaji Pohlinove *Kraynske grammatike* iz leta 2003, ki jo je izdala Založba ZRC, ZRC SAZU.

²⁵ Pri Pohlinu razlikovanje med zaimkom *se* in morfemom *se* še ni vzpostavljeno (Šek Mertük 2013: 137).

predlogom *od* in šestim sklonom v trpnih konstrukcijah, na primer *Ti boš od mene lublen* (Šek Mertük 2013: 137).

Nasprotno pa Pohlin v drugi izdaji *Kraynske grammatike* iz leta 1783 bralcu ponudi drugače začrtano trpno obravnavo, v sklopu katere se implicitno zrcali zavedanje kategorije živosti znotraj trpnega glagolskega načina. V tej izdaji namreč uvaja prištevanje povedi z izraženim vršilcem dejanja s predlogom *od* in samostalnikom v 6. sklonu²⁶ ter z neizpolnjeno kategorijo živosti na osebkovem mestu med tvorne povedi (*Ti boš od mene pohvalen*), medtem ko so povedi z izraženim vršilcem dejanja s predlogom *od* in samostalnikom v 6. sklonu ter z izpolnjeno kategorijo živosti na osebkovem mestu pripisane trpnemu glagolskemu načinu (*Pisma bodo od tebe pisane*) (Šek Mertük 2013: 137–138).

4.3 Valentin Vodnik: *Pismenost ali gramatika sa perve shole* (1811)

Drugi izvod Pohlinove *Kraynske grammatike* je bil zaradi uvajanja sprememb pri tolmačenju trpnega glagolskega načina že umeščen v drugo obdobje preučevanja trpnika, še korak dlje pa je v sklopu istega obdobja napravil Vodnik v svoji slovnici *Pismenost ali gramatika sa perve shole* iz leta 1811 (Šek Mertük 2013: 137–138).

Vodnik (64–65) je namreč kot eden izmed prvih jezikoslovcev že obstoječim glagolskim kategorijam dodal še kategorijo glagolske prehodnosti, pri čemer je razlikoval med prehodnimi (*prehajavnimi*) in neprehodnimi (*neprehajavnimi*) glagoli. S stališča trpne obravnave je pri tem pomembno zlasti njegovo spoznanje o zmožnosti pripisovanja trpnega (*terpivnega*) pomena izključno skupini prehodnih glagolov, medtem ko trpni način znotraj skupine neprehodnih glagolov ne obstaja, saj lahko slednji izražajo le tvorni pomen. Tvorni prehodni glagol je na primer uveden v povedi *Kamen mele koruso*, njegova trpna ustreznica pa je ponazorjena z zgledom *Korusa je mlena pod kamnam*.²⁷ Vodnik za razliko od jezikoslovcev pred njim glagolskega načina ne obravnava kot ene izmed glagolskih kategorij, ampak pri obravnavi tvornega ali trpnega načina (*djavnega ali terpivnega saloga*) izhaja iz kategorije glagolske prehodnosti. Pri razlikovanju med tvornim in trpnim načinom pa kljub navidezni prekinitvi s tradicijo Bohoriča in Pohlina vseeno upošteva tudi vlogo glagolskega pomena (Šek Mertük 2013: 138).

²⁶ Ustreznica rodilniški obliki (Šek Mertük 2013: 138).

²⁷ Za razliko od današnje jezikovne norme je pri Vodniku izpričana večja svoboda pri rabi predlogov v sklopu izražanja udeleženske vloge vršilca glagolskega dejanja v trpnih povedih, saj lahko vršilca dejanja nakazujejo samostalniške zveze, uvedene s predlogi *pod*, *s/z* (*Korusa je mlena pod kamnam* ali *Psheniza je mlatena s'z'epzam*). Osrednji razlog gre najbrž pripisati Vodnikovi nenaklonjenosti do eksplicitnega izražanja vršilca dejanja (s predlogom *od*).

Novost drugega obdobja preučevanja trpnika v odnosu do prvega predstavlja že pri Pohlinu uvedeno priznavanje srednjika kot tretjega glagolskega načina. Vodnik (65) dodeljuje možnost izražanja srednjega načina neprehodnim glagolom, ki sicer ne morejo izražati prave trpnosti, vendar lahko kljub temu z dodajanjem predloga *se* včasih pridobijo mejni pomen med tvornostjo in trpnostjo, na primer *se spozhiem*.

Vodnikova slovnica (65, 68, 80) navaja možnost trpne tvorbe z deležnikom na -n/-t²⁸, medtem ko trpna tvorba s *se* ni močno izpostavljena, omenja pa jo predvsem v odstavku o srednjiku.

Na področju izražanja vršilca dejanja v trpnih stavkih predstavlja Vodnikov nazor bistven odmik od dotedanje jezikoslovne tradicije, saj je kot eden izmed prvih jezikoslovcev rabo trpnih zvez s predložno izraženim vršilcem dejanja zavračal zaradi njihovega domnevno tujega izvora (123–124). Vršilec dejanja torej ni več obravnavan kot pristni del trpnih stavkov, saj ga začnejo jezikoslovci umeščati k prislovnim zvezam in njegovo rabo zaradi nastale podobnosti z nemškim trpnikom tudi odsvetovati. Raba trpnih konstrukcij je tako dopustna le v primeru neizraženosti udeleženske vloge vršilca dejanja (*Konj je na pasho gnan*), medtem ko je trpne konstrukcije z izraženim vršilcem dejanja prek predloga *od* in rodilniškega predmeta (*Konj je od mene na pasho gnan*) ustrezneje izraziti na tvoren način (*Konja na pasho shenem*) (Šek Mertük 2013: 139).

Vodnikovo navajanje trpnih zgledov (124) med drugim priča tudi o zabrisanem razlikovanju med pravimi trpnimi konstrukcijami in med konstrukcijami, ki z današnjega jezikovnega stališča izražajo le stanje po izvršenem dejanju, na primer *Ta mosh in shena sta lozhena*.²⁹

V poglavju o izražanju vršilca dejanja znotraj trpnih konstrukcij (124) se prvič pojavi tudi zapis o redkosti trpnika v slovenščini: »Nash terpivni salog je silno redek, ino li s'samim imenvavnim padesham navaden«.

²⁸ V sklopu opisa trpnika z deležnikom na -n/-t povzame že ustaljeno formulo dodajanja glagola *biti* v vseh časih preteklemu deležniku na -n/-t (68, 80).

²⁹ Sovpadi trpnih konstrukcij in konstrukcij z izraženo stanjskostjo so pogosti tudi v jezikoslovni literaturi po Vodniku. V sodobnem času je na problem nezadostne raziskanosti razlik med trpnimi konstrukcijami in konstrukcijami z izraženo stanjskostjo opozoril Gradišnik (1985: 183; 1986: 192–194). Ravno tako na možnost dvojne razlage trpnih konstrukcij v sodobnem času nakazuje tudi Žagar (2010: 171).

4.4 Anton Janežič: *Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim cirilskim in glagoliškim berilom za Slovence* (1854)

Vodnikovo implicitno uvajanje zadržkov do trpne rabe prek opozarjanja o neprimernosti izražanja vršilca dejanja v trpnih stavkih se je v času med začetkom in sredino 19. stoletja postopoma še stopnjevalo, kar dokazuje že Janežičeva *Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim cirilskim in glagoliškim berilom za Slovence* iz leta 1854.

V slovnici (48) je namreč znotraj obravnave trpnega glagolskega načina (*dobe ali zaloge*) razvidno Janežičevo stališče o neslovenskosti oziroma tujosti trpnih struktur. Po njegovem slovenski jezik ne pozna trpnih glagolov, zaradi česar je treba omejiti pojavljanje trpnika v stavku in trpne strukture preoblikovati v tvorne. Pri tem izmed obeh danes uveljavljenih trpnih oblik status pristnega trpnika pripisuje le trpniku z deležnikom na -n/-t, s čimer svoje stališče zavračanja trpne rabe omeji le na trpnik te vrste.³⁰ Navedeno ponazori še z zgledom pretvorbe neustrezne trpne povedi *Marljiv učenec bo od vseh učiteljev hvaljen* v stilno in pomensko ustrežnejšo rabo tvorne povedi *Marljiivega učenca vsi učitelji hvalijo*.

Janežič (48) se zaveda občasne potrebe jezika po trpni ubeseditvi določene vsebine in v tem primeru uporabnikom jezika namesto rabe pristnega trpnika z deležnikom na -n/-t svetuje dodajanje povratnega zaimka *se* tvorni glagolski obliki, na primer *Nova hiša se zida* namesto *Nova hiša bo zidana*. Tovrstnih konstrukcij ne dojema kot drugega načina tvorbe trpnika poleg tvorbe pristnega trpnika z deležnikom na -n/-t, ampak jih razlaga le kot sredstvo za pripisovanje trpnega pomena tvornim glagolom, zaradi česar je njihova raba v jeziku dopuščena. V 19. stoletju so torej prvič v zgodovini preučevanja trpnika oblike trpnika s *se* predstavljene kot pristne, domače in posledično dopuščene ustreznice tujim trpnim konstrukcijam z deležniki na -n/-t (Šek Mertük 2013: 140).

Kljub spodbujanju rabe trpnih zvez s *se* Janežič (78) na določenih mestih omejuje tudi njihovo rabo zaradi bližine s povratnimi glagoli, kar lahko sproži nastanek dvoumnosti v besedilih, na primer *Zlo se štimá in hvali*.

³⁰ Janežičevo zavračanje rabe trpnika z deležnikom na -n/-t zaradi domnevne tujosti omenjenih struktur istočasno priča tudi o njegovem zavračanju izražanja udeleženske vloge vršilca glagolskega dejanja s predlogom *od* in rodilniškim predmetom, v čemer njegovo stališče sovпада z Vodnikovim (Šek Mertük 2013: 140).

Janežič (60) sicer tudi v tej slovnici povzema že vzpostavljeno trojno dojemanje glagolskega načina, ki sestoji iz tvornega, trpnega ali *bivnega* načina, pri čemer v slopu obravnave tretjega načina bežno izpostavi glagolovo zmožnost izražanja stanjskosti.³¹

4.5 Anton Janežič: *Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo: nova, vsa predelana in popravljena izdava* (1863)

Druga izdaja Janežičeve slovnice iz leta 1863 z naslovom *Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo: nova, vsa predelana in popravljena izdava* ohranja svoje zadržke do pojavljanja trpnika v slovenskem jeziku (104, 239–240). Pojavljanje trpnika v določenih jezikovnih položajih sicer dopušča, vendar pri tem podobno kot v prejšnji izdaji uporabnikom jezika namesto rabe trpnika z deležnikom na -n/-t svetuje ustvarjanje trpnega pomena z dodajanjem povratnega zaimka se tvorni glagolski obliki.³²

V tej izdaji Janežičeve slovnice je že uzaveščno stališče o pripisovanju zmožnosti trpniške pretvorbe skoraj izključno dovršnim glagolom (239), ravno tako pa slovnica v sklopu trpniške pretvorbe priznava izražanje udeleženske vloge vršilca glagolskega dejanja z vzorci *po* + predmet v mestniku, *s* + predmet v orodniku³³ ali *od* + predmet v roditelju. Navedene postavke odstopajo od sodobnih jezikoslovnih stališč, ki trpnika z deležnikom ne omejujejo le na dovršne glagole, istočasno pa dovoljujejo uvajanje vršilca dejanja v trpnih stavkih le s predlogom *od* (Toporišič 2000: 358).

Pomemben doprinos slovnice se kaže v njeni še natančnejši opredelitvi glagolove zmožnosti izražanja stanjskosti (67).³⁴ Janežič zmožnost izražanja stanjskosti pripiše neprehodnim oziroma srednjim glagolom, po drugi strani pa opozori na njihovo nezmožnost izražanja trpnosti zaradi odsotnosti predmeta, na katerega bi prehajalo glagolsko dejanje.³⁵

Poleg tega prinaša Janežičeva slovnica v povezavi z neprehodnimi glagoli tudi pomembno spoznanje o tretjem glagolskem načinu (69), kamor po novem ne umešča več vseh

³¹ »V bivnej dobi stoji glagol, kader pové, v katerem stanu se oseba ali stvar nahaja in nič kaj ne dela ali terpi, p. Spomladi se vse veseli. Drevje zeleni in cveti« (60). Navedek nakazuje na začetek uveljavljanja konstrukcij z izraženo stanjskostjo.

³² Janežič (240) podobno kot v prejšnji izdaji slovnice tudi na tem mestu rabo trpnika *s se* odsvetuje v primeru glagolske povratnosti in v primeru izpolnjene kategorije živosti v imenovalniškem osebku takšnega trpnika zaradi potencialnega nastanka pomenskih dvoumnosti.

³³ V originalu je orodnik poimenovan kot *druživnik* (239).

³⁴ »Glagol, v katerem se razodeva vsa moč in krasota slovenskega jezika, imenuje se vsaka beseda, koja dopoveduje, kaj oseba ali stvar dela ali trpi ali v katerem stanu se nahaja /.../« (67).

³⁵ Le izjemoma lahko tudi neprehodni glagoli zavzamejo trpni pomen, in sicer v primeru neosebne rabe brez osebkov v stavku, na primer *Tudi počasi se daleč pride* (67).

neprehodnih glagolov, ampak le neprehodne povratne glagole, kot na primer kaže poved *Hipoma se skala razvalila* (Šek Mertük 2013: 140–141).

4.6 Fran Levstik: Napake slovenskega pisanja (1858)

Navedena jezikoslovna stališča o trpniku prikazuje 19. stoletje kot obdobje preloma z dotedanjo jezikoslovno tradicijo, saj se je ravno v tem času pričel razvijati odklonilen odnos do trpne rabe, v tem času pa so iz trpne obravnave izključili tudi srednje glagole.^{36, 37} Levstik povzame prepričanje o neustreznosti trpnih struktur v slovenskem jeziku v svojem kritičnem spisu *Napake slovenskega pisanja* (368), ki je leta 1858 postopoma izhajal v Bleiweisovih *Novicah gospodarskih, obrtniških in narodnih* (Šek Mertük 2013: 141).

V sklopu načrtovanja nadaljnjega razvoja slovenščine poudarjajo Levstikovi zapisi (369) nujnost zgledovanja po ljudskem jeziku in po srbskem narečju, obenem pa predvidevajo tudi postopno umikanje germanizmov in drugih tujih struktur iz slovenskega jezika.

Levstik se je v *Napakah slovenskega pisanja* osredotočal predvsem na prikaz neutemeljenosti rabe trpnika z deležnikom na -n/-t, medtem ko trpnika s se ni izpostavljaj, saj ga tudi on ni dojemal kot pristnega trpnika, ampak le kot sredstvo za dodajanje trpnosti predhodno tvornemu stavku, zaradi česar je podobno kot drugi tudi sam rabo takšnih oblik v stavku dopuščal (Šek Mertük 2013: 141).^{38, 39}

Trpnik je zaradi domnevne neprisotnosti v kmečki govorici in zaradi majhne prisotnosti v srbskem jeziku močno odsvetovan (47–48), Levstik pa ga sploh prepoveduje v primeru izpolnjene kategorije živosti znotraj udeleženske vloge vršilca glagolskega dejanja. Napačno trpno rabo v povedi *Bežim, ker sem bil od očeta tepen* je torej potrebno zamenjati s tvornim stavkom *Bežim, ker so me oče tepli*. Nasprotno pa izkaže večjo strpnost do rabe trpnika z neizpolnjeno kategorijo živosti na mestu vršilca dejanja; v trpnih stavkih torej vršilec ne sme biti živo bitje, lahko pa je reč oziroma stvar.⁴⁰ Kljub dopuščanju tovrstnega trpnika vseeno tudi na tem mestu omeji pravila njegove rabe, pri čemer v trpnem stavku prepoveduje

³⁶ Razvoj odklonilnega odnosa do trpnika bi bilo mogoče smiselno pripisati tudi takratnim političnim, družbenim in socialnim spremembam, v sklopu katerih se začne intenzivneje poudarjati slovenskost. Skladno z navedenim je odsvetovana tudi raba domnevno tujih struktur v jeziku, kamor so zaradi podobnosti z nemščino uvrščali tudi trpne strukture.

³⁷ Srednji glagoli so namreč od Janežičeve druge izdaje slovnice dalje obravnavani kot povratni glagoli (Šek Mertük 2013: 141).

³⁸ V drugi polovici 19. stoletja je kot edini pravi trpnik dojet trpnik z deležnikom na -n/-t, katerega raba je zaradi navidezne podobnosti z nemškim trpnikom odsvetovana (Šek Mertük 2013: 141).

³⁹ Takšno stališče je Levstik izrazil v delu *Die slowenische Sprache nach ihren Redetheilen* (1866, povzeto po Šek Mertük 2013: 141, 148).

⁴⁰ Levstik svojo misel ponazori s preoblikovanjem Prešernovega verza v ustreznejšo obliko *Porošeno s čisto ljubeznijo*, kar dokazuje, da poleg reči oziroma stvari sem prišteva tudi pojme.

izražanje vsebine imenovalniškega osebka iz tvornega načina s predlogom *od* in z rodilniškim predmetom znotraj trpnega načina. Takšne stavke označi kot nepravilne in trpnim konstrukcijam z neživim vršilcem dejanja svetuje njegovo uvajanje s predlogom *s/z* in s predmetom v storilniku⁴¹. Napisano ponazori z navajanjem Prešernovega verza »poroseno od ljubezni čiste«, kjer izpostavi po njegovem neustrezno navajanje predloga *od*, ki bi moral biti nadomeščen s predlogom *s* in se glasiti *Porošeno s čisto ljubeznijo*.⁴²

Takšno Levstikovo prepričanje je obratno sorazmerno s Pohlinovo trditvijo iz druge izdaje njegove *Kraynske grammatike*. Pohlin namreč v njej za razliko od Levstika povedi z izraženim vršilcem dejanja s predlogom *od* in samostalnikom v 6. sklonu⁴³ ter z neizpolnjeno kategorijo živosti na osebkovem mestu prišteva med tvorne povedi (*Ti boš od mene pohvalen*), medtem ko povedi z izraženim vršilcem dejanja s predlogom *od* in samostalnikom v 6. sklonu ter z izpolnjeno kategorijo živosti na osebkovem mestu pripisuje trpnemu glagolskemu načinu (*Pisma bodo od tebe pisane*) (Šek Mertük 2013: 137–138).

4.7 Stanislav Škrabec: *Cvetje z vertov sv. Frančiška* (1905, 1914) in *Jezikoslovni spisi* (1918)

O vlogi in namenu trpnika v slovenskem jeziku je razmišljal tudi Škrabec v svojih jezikoslovnih razpravah, pri čemer velja izpostaviti zlasti njegove jezikoslovne vrivke v časopisu *Cvetje z vertov sv. Frančiška* in njegova razmišljanja v *Jezikoslovnih spisih*. Stroka je Škrabca umestila k tretjemu obdobju preučevanja trpnika, čeprav predstavljajo njegova zgodnejša dela odklon od takratnega prevladujočega jezikoslovnega mnenja o trpniku zaradi zagovarjanja rabe trpnika z deležnikom kot domače strukture (Šek Mertük 2013: 142).

Njegov pozitiven odnos do rabe trpnika z deležnikom je izpričan v enem izmed zgodnejših izvodov *Cvetja* (1905⁴⁴: 224⁺¹), kjer konstrukcijo s trpnikom *Da bomo vredni storjeni* predstavi kot ustrezno kljub posameznim očitkom o njenem romanskem izvoru, medtem ko se mu zdita tvorna različica in različica s trpnikom na se manj ustrezni rešitvi.

Pod vplivom ostalih jezikoslovcev tretjega obdobja tudi Škrabec sčasoma zaostri svoj odnos do trpnika z deležnikom in slednjega po novem dopušča samo v konstrukcijah brez

⁴¹ Z današnjega vidika je storilnik orodnik oziroma instrumental (Slodnjak 1956: 370).

⁴² Gre za 9. verz 5. soneta Prešernovega Sonetnega venca (Slodnjak 1956: 370).

⁴³ Ustreznica rodilniški obliki (Šek Mertük 2013: 138).

⁴⁴ Škrabec je med drugim svoja jezikoslovna razmišljanja objavljal tudi na platnicah časopisa *Cvetje z vertov sv. Frančiška*, pri čemer njegovi jezikoslovni vrivki niso bili posebej oštevilčeni. Diplomsko delo zato pri določanju sklica navaja številko zadnje oštevilčene strani, obenem pa ji v nadpisu dodaja še številko z informacijo o tem, na kateri strani izmed vseh neoštevilčenih strani se v odnosu do zadnje oštevilčene strani nahaja uporabljeni sklic (npr. 224⁺¹).

izraženega vršilca dejanja, kar dokazuje tudi eden izmed poznejših izvodov *Cvetja* iz leta 1914 (64⁺²). V svojih jezikoslovnih zapisih namreč odsvetuje uvajanje vršilca s predlogom *od* in ustreznim predmetom v roditelju in namesto tega svetuje izrabo predloga *s/z*, kjer je možno (*z lepimi besedami* namesto *od lepih besed*), v nasprotnem primeru pa svetuje rabo tvornega načina ali izražanje s trpno konstrukcijo *na se* (Šek Mertük 2013: 142–143).

Po Bohoriču je bil Škrabec eden izmed prvih, ki je v sklopu obravnave trpnika *na se* izpostavil »vprašanje Urše Plut«.⁴⁵ V svojih jezikoslovnih razpravah (1914: 64⁺²) namreč opozarja na neustrezno rabo italijanizmov s predmetom v tožilniku zraven trpne glagolske konstrukcije *s se* tipa *se jih ne razžene* (namesto *se ne razženó*). Podobno stališče ubesedi tudi pozneje v *Jezikoslovnih spisih* (1918: 349), kjer navaja Miklošičev primer neustrezne rabe po italijanskem zgledu *Kmete se vidi na polju in se jih je videlo* in na tem mestu svetuje rabo tvorne oblike (*Kmete je videti na polju in jih je bilo videti*) ali trpne oblike *na se* z osebkom namesto tožilniškega predmeta (*Kmetje se vidijo na polju in so se videli*).

4.8 Josip Tominšek: *Antibarbarus: studije o napakah in pravilih slovenskega pisanja* (1910)

Tominšek se je s stališča trpne obravnave v svojem delu *Antibarbarus: studije o napakah in pravilih slovenskega pisanja* iz leta 1910 osredotočil predvsem na trpne konstrukcije z morfemom *se*, pri čemer je podrobneje razvijal Škrabčevo misel o neustreznosti uveljavljanja rabe tožilniškega predmeta ob takšni trpni glagolski obliki, na primer *Išče se Uršo Plut*⁴⁶, *Obesilo se ga je*.⁴⁷ Tominšek se zaveda relativne novosti navedenega trenda jezikovne rabe (8–10), saj naj bi se začele dane konstrukcije v slovenskem jeziku uveljavljati v začetku 20. stoletja, obenem pa opozarja na njihov silovit razmah v zadnjih letih zaradi vse pogostejšega pojavljanja v časnikih in šolah. Ravno postopno, a vztrajno umeščanje tovrstnih struktur v sestav slovenskega jezika je spodbudilo Tominška k pisanju jezikovnega prispevka, v katerem skuša nakazati na neustreznost danih konstrukcij in doseči nadomestitev njihovega pojavljanja z rabo trpnih konstrukcij *na se* in imenovalniškim

⁴⁵ Toporišič 1987: 319.

⁴⁶ Gre za neustrezno rabljeno poved s tožilniškim predmetom namesto imenovalniškega osebka ob trpni glagolski obliki *na se* iz dela *Igračke* Frana Milčinskega (Tominšek 1910: 13), ki se je pozneje v literaturi uveljavila kot simbol nepravilne rabe sklona ob trpniku *na se*.

⁴⁷ P. Šek Mertük Tominškovih zapisov glede trpnika v svojem članku ni obravnavala. Ob upoštevanju njene časovne razmejitve bi Tominšek sodil k tretjemu obdobju preučevanja trpnika, h kateremu bi ga umeščal tudi njegov zadržan odnos do rabe trpnika. Tominšek sicer v prispevku ne opredeljuje svojega odnosa do rabe trpnika z deležnikom ali do števila obstoječih glagolskih načinov v slovenščini, kar otežuje njegovo klasifikacijo.

osebkom (*Išče se Urša Plut*) namesto nepravilnega tožilniškega predmeta ali pa celo z nadomeščanjem s tvornim glagolskim načinom.⁴⁸

Tominšek postavlja poreklo konstrukcij s tožilniškim predmetom ob trpni obliki na se v primorski (goriški, notranjski) prostor, kjer naj bi se začele tovrstne konstrukcije uveljavljati pod vplivom italijanščine. Tako slovenščina kot tudi italijanščina namreč v svojem sestavu nimata nedoločnega osebk, zaradi česar se v želji po takšnem izražanju večinoma poslužujeta rabe trpnika s prostim morfemom *se*.⁴⁹ Pri tem pozna italijanščina znotraj področja osebnih zaimkov konstrukcijo s tožilniško vezavo, npr. *lo si loda* oziroma v dobesečnem prevodu '*ga se hvali*', kar se je v slovenščini pri konstrukcijah na *se* zaradi posameznih sovpadov prvega in četrtega sklona preneslo tudi na samostalnike in na množinsko rabo.⁵⁰ Neustrezna vezava trpnih konstrukcij na *se* s predmetom v tožilniku se je z vse pogostejšo rabo v časnikih in pravnih besedilih širila čez celoten slovenski prostor in se rabila tudi na mestih, kjer bi bila ustreznejša raba tvornika, zaradi česar se je postopoma začela uzaveščati tudi v vsakdanji rabi (14–17).

4.9 Ivan Koštial: *Slovniški in slovarski brus knjižne slovenščine* (1931)

Svoje stališče do trpnika je poleg ostalih izpričal tudi Koštial v svojem jezikovnem priročniku *Slovniški in slovarski brus knjižne slovenščine* iz leta 1931.⁵¹ V njem je ubesedil odklonilen odnos do rabe trpnika (69), saj opisuje rabo tvornega načina kot ustreznejšo izbiro namesto uvajanja trpnega načina s predlogom *od*, na primer *K-a so ubili delavci* namesto *K je bil ubit od delavcev*. Rabo predloga *od* sicer dovoljuje v primeru izražanja vzroka (*utrujen od hoje*), v nasprotnem primeru pa priporoča izrabo predloga *s/z* (*Bled je obdan z gorami* namesto *Bled je obdan od gor*) (35).

⁴⁸ Tominšku se zdi raba tvornega načina ustreznejša od rabe trpnika (9), saj naj bi bolj ustrezala »duhu slovenščine«, v tem smislu Tominšek nadaljuje z jezikoslovno tradicijo odklonilnega odnosa do trpnika.

⁴⁹ Tominšek trpnik na *se* opredeli kot delni trpnik (16), kar ustreza uveljavljenemu mnenju drugega in tretjega obdobja o ustreznosti rabe takšnega trpnika namesto pristnega trpnika z deležnikom v primeru potrebe po trpnem izražanju v povedi (Šek Mertük 2013: 140–141).

⁵⁰ Takšna konstrukcija velja v italijanščini le pri osebnih zaimkih, medtem ko se v drugih primerih podobno kot v slovenščini uporablja prvi sklon (Tominšek 1910: 15).

⁵¹ Tudi Koštiala P. Šek Mertük v svojem članku ne obravnava. Ob upoštevanju njene časovne razmejitve bi sicer Koštial sodil k četrtemu obdobju preučevanja trpnika, za katero je značilno ponovno uvajanje trojnega dojemanja glagolskega načina. Koštial je namreč posredno priznal obstoj srednjega načina, saj je v svojem priročniku (46) opozarjal na nepravilnost tvorbe srednjika s povratnimi glagoli, ki morajo biti po njegovem vedno v tvornem načinu, na primer *Na take reči se ljudje niso ozirali* namesto *Na take reči se ni oziralo*.

4.10 Anton Breznik: *Slovenska slovnica za srednje šole* (1934)

Breznik se je obravnavi trpnika najbolj podrobno posvetil v četrti izdaji svoje slovnice iz leta 1934 z naslovom *Slovenska slovnica za srednje šole*, ki je zaradi svojih spoznanj umeščena v predzadnje, četrto obdobje preučevanja trpnika (Šek Mertük 2013: 142).

V odnosu do tretjega obdobja je za Breznikovo slovnico značilna izbira novega pristopa k trpni obravnavi (136–137), saj poleg tvornika (aktiva) in trpnika (pasiva) k trpni obravnavi ponovno prišteva tudi srednjik (medij).⁵² Slednji je s pomenske plati opredeljen kot prehajanje glagolskega dejanja iz osebka nazaj na osebek.⁵³

Breznik (109, 137–138) zmožnost trpniških pretvorb pravilno pripisuje le neposredno prehodnim glagolom s predmetom v tožilniku, obenem pa nikjer ne izpostavlja uveljavljenega mnenja o omejenosti trpniških pretvorb le na dovršne glagole. Obliko trpnika z deležnikom na -n/-t predstavi kot edino pravo trpno obliko, hkrati pa odsvetuje preširoko uveljavljanje takšnih trpnih oblik in njihovo rabo dopušča samo v povedih s težnjo po odmikanju od povzročitelja dejanja. Breznik sicer opozarja na večjo pojavnost trpnika v povedih brez izraženega vršilca dejanja, po drugi strani pa njegovi zgledi s primeri dovoljene rabe trpnika izpričujejo večjo svobodo pri načinih izražanja vršilca v odnosu do današnje norme, saj dovoljujejo uvajanje vršilca s predlogi *od*, *s/z* (sredstvo) ali *po* (če je sredstvo oseba) in predmetom v ustreznem sklonu (Šek Mertük 2013: 143).

Brezniku je status začetnika četrtega obdobja trpnega preučevanja prislužilo njegovo vrednotenje trpnika na *se* (137), ki ga je v nasprotju z jezikoslovci drugega in tretjega obdobja zavračal zaradi njihovega domnevno tujega izvora.⁵⁴ Konstrukcije na *se* torej dojema kot ustrezne samo znotraj srednjega glagolskega načina oziroma v primeru prehajanja glagolskega dejanja iz osebka nazaj na osebek.⁵⁵ Poved *Ubil se je* je tako pravilna le, če je glagolsko dejanje storil vršilec sam, v nasprotnem primeru pa je po njegovem boljša raba tvorne oblike ali oblike trpnika z deležnikom, kot na primer nakazuje poved *Ubit je* (Šek Mertük 2013: 143).

⁵² Jezikoslovje je namreč v sklopu tretjega obdobja proučevanja trpnega načina (Levstik, Škrabec in Breznik s svojo prvo izdajo slovnice) za razliko od pretekle jezikoslovne tradicije (od Pohlina do Janežiča) priznavalo samo tvorni in trpni način brez srednjika (Šek Mertük 2013: 142).

⁵³ V tem smislu sledi Breznikova interpretacija srednjika (137) stališčem tradicionalnega jezikoslovja, saj postavlja srednjik med tvorni in trpni način in povzema njegovo tvorbo s povratnim zaimkom *se*, pri čemer iz nabora glagolov z možno pretvorbo v srednjik izvzame povratne glagole (Šek Mertük 2013: 143).

⁵⁴ Toporišič (2000: 503) označuje Breznikovo negativno stališče do trpnika na *se* kot »pretirano puristično« in utemeljenost rabe takšnih konstrukcij ponazarja s Prešernovim zgledom iz Poezij (izdaja iz leta 1999: 90) *To govori se, kar na jezik pride*.

⁵⁵ Breznik znotraj srednjega načina večinoma obravnava povratne glagole (Šek Mertük 2013: 143).

Osrednji vzrok za pojavljanje trpnih konstrukcij na *se* Breznik (139) pripisuje vplivu romanskih jezikov, v kalkiranju iz romanskih jezikov pa vidi poleg tega tudi razlog za vse pogostejše uveljavljanje neustrezne rabe tožilniškega predmeta namesto imenovalniškega osebka v takšnih konstrukcijah. Zaradi tega kljub zavračanju trpnika na *se* vseeno opozarja na nepravilnost njegove rabe s predmetom v tožilniku. Skladno z navedenim tako označi poved *Primerno bi bilo, če bi se knjigo okrasilo s pisateljevo podobo* kot neustrezno, hkrati pa poda tudi njeno najbolj pravilno različico *Primerno bi bilo, če bi knjigo okrasili* in manj ustrezno, a slovnično pravilno različico *Primerno bi bilo, če bi se knjiga okrasila*.

4.11 Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel /in Jakob Šolar/: Slovenska slovnica (1956)

T. i. Slovnica štirih oziroma *Slovenska slovnica* avtorjev Bajca, Kolariča, Rupla /in Šolarja/ iz leta 1956 skladno s splošnimi smernicami četrtega obdobja preučevanja trpnika ohrani trojni glagolski način, pri čemer njen pristop k predstavitvi trpnega glagolskega načina ne odstopa bistveno od že uveljavljenih Breznikovih načel (Šek Mertük 2013: 143).

Podobno kot pri Brezniku namreč tudi Slovnica štirih trpnik z deležnikom na -n/-t predstavlja kot edino pristno trpno obliko, medtem ko je trpnik na *se* za razliko od smernic drugega in tretjega obdobja uveden kot manj ustrezna konstrukcija v sklopu trpnega izražanja. Avtorji Slovnice štirih so rabo trpnika z deležnikom ponovno omejili le na dovršne glagole z možnostjo tvorbe trpnega deležnika na -n/-t, hkrati pa mora biti izpolnjena tudi kategorija glagolske direktne prehodnosti s predmetom v tožilniku (223–225). Slovnica pri uvajanju procesa trpniške pretvorbe izrazito poudarja vlogo stavčnih členov (Šek Mertük 2013: 144).

Tvorba trpnika z deležnikom večinoma ni možna pri nedovršnih glagolih, zaradi česar slednji pridobivajo trpni pomen z dodajanjem besedice *se* tvorni obliki.⁵⁶ Takšne konstrukcije so sicer po obliki srednje (medialne), vendar nosijo trpni pomen, na primer *Tiska se, Dela se* (225). Slovnica (225) skladno z Breznikovim načelom takšno rabo zavrača kot neustrezno za slovenski jezik in priporoča izražanje s trpnikom z deležnikom ali pretvorbo v tvorni glagolski način. V sklopu takšnih konstrukcij tudi Slovnica štirih (227) nakaže na nepravilnost rabe tožilniškega predmeta ob trpni obliki na *se*, na primer *Pri tem se je prezrlo malega obrtnika*.

⁵⁶ Po mnenju avtorjev slovnice (225) naj bi nedovršni glagoli s trpnim deležnikom na -n/-t pridobili status dovršnosti, kar vpliva na pomen povedi, medtem ko se njihov pomen ohranja v trpni konstrukciji na *se*. Poved *Knjiga je tiskana* naj bi tako nakazovala na zaključenost glagolskega dejanja v pomenu 'Knjiga je natisnjena', poved *Knjiga se tiska* pa na trenutni potek glagolskega dejanja.

Trpnik je opredeljen kot sredstvo za zakrivanje povzročitelja dejanja in poudarjanje stanja osebk. V takšnih povedih je lahko povzročitelj dejanja opuščen ali pa uveden s prislovnim določilom vzroka ali načina s predlogi *s/z, od, po, v, zaradi* (220–221, 226).⁵⁷

Navedena definicija trpnika priča o nepopolnem razlikovanju med trpnimi konstrukcijami in med konstrukcijami z izraženo stanjskostjo, kar je opazno tudi pri navajanju tvornih zgledov z izraženo stanjskostjo v sklopu trpne obravnave, na primer *Tako sem bil zbit in utrujen, kakor bi bil tri dni mlatil* (Šek Mertük 2013: 144).

Na področju obravnave srednjika oziroma medija je potrebno slovnici pripisati zasluge za dokončno razmejitev srednjih in povratnih glagolov (223), pri čemer je za stalne povratne glagole značilno vsakokratno pojavljanje s povratnim zaimkom in njihova nezmožnost pojavljanja v srednjem načinu, medtem ko se srednjim glagolom dodaja povratni zaimek samo takrat, ko se glagolsko dejanje vrača iz osebk nazaj na osebek (Šek Mertük 2013: 144).

4.12 Odnos do trpnika v aktualni *Slovenski slovnici* (1976, 2004)

Stališča Slovnice štirih glede trpne rabe je deloma upošteval tudi Toporišič pri snovanju svoje še vedno aktualne *Slovenske slovnice* iz leta 1976, hkrati pa je vanjo deloma uvedel tudi drugačen pristop k trpni obravnavi, zaradi česar ga je stroka umestila v zadnje, peto obdobje preučevanja trpnika (Šek Mertük 2013: 145).⁵⁸

Zgledovanje po Slovnici štirih je v Toporišičevi slovnici (296–297) vidno v omejevanju trpnega izražanja na povedi, v katerih skuša tvorec namesto vršilca poudariti prizadeto z glagolskim dejanjem, poleg tega je preteklo jezikoslovno mnenje glede trpne rabe integrirano tudi v postavki o večinskem opuščanju vršilca dejanja v trpnih povedih. Slovnica se kljub temu zaveda občasne potrebe jezika po uvajanju vršilca dejanja v trpnih povedih in v takšnih primerih dopušča njegovo uvajanje s predlogom *od* in predmetom v roditeljskem sklonu, kar nakazuje na omejevanje izbire v odnosu do dopuščenih predlogov za izražanje vršilca v trpnih povedih iz Slovnice štirih.^{59, 60}

⁵⁷ Opazno je dopuščanje večje svobode pri izbiri predloga za uvajanje vršilca dejanja v trpnih povedih v odnosu do današnje jezikovne norme.

⁵⁸ »Toporišič (2004) glagolski način obravnava kot razmerje med osebkom in (iz)vršilcem dejanja« (Šek Mertük 2013: 145).

⁵⁹ Uvajanje vršilca dejanja v trpnih povedih s predlogom *po* in predmetom v mestniku označi Toporišičeva slovnica (1976: 296) kot neustrezno.

⁶⁰ Slovnica štirih (1956: 226) dopušča izražanje vršilca dejanja s predlogi *od, po, s, z, v, zaradi*.

Trpnik z deležnikom na -n/-t je podobno kot v Slovnici štirih predstavljen kot širše uveljavljen v jezikovni rabi, kljub temu pa v nasprotju s predhodno slovnico Toporišič (296) tudi trpnika na se ne zaznamuje z odklonilnim odnosom.⁶¹

K dosežkom Toporišičeve slovnice sodi tudi njegovo dojetje konstrukcij z izraženo stanjskostjo, ki niso več obravnavane v povezavi z neprehodnimi glagoli (oziroma s povratnimi glagoli od Janežiča dalje) kot sredstvo za izražanje srednjega načina. Toporišič je namreč konstrukcije z izraženo stanjskostjo definirale kot konstrukcije, pri katerih je v procesu trpniške pretvorbe prišlo do spremembe glagolskega časa oziroma vida, zaradi česar ne izražajo več trpnosti, ampak stanje (Šek Mertük 2013: 145).

Toporišič (296–297) v sklopu obravnave glagolskega načina ne obravnava več srednjega načina, ravno tako pa tudi način trpne tvorbe ne opredeljuje več glede na glagolski vid.

Podoben odnos do trpnika se je ohranil tudi v poznejših izdajah Toporišičeve slovnice.⁶²

4.13 Povzetek

Trpnik ima v slovenskem jeziku dolgo tradicijo obstoja, o čemer pričajo poleg literarnih zgledov iz zgodovine tudi smernice jezikoslovcev preteklega doba glede njegove rabe. Jezikoslovci so vlogo trpnika in njegove pojavne oblike preučevali vse od začetkov formiranja slovenskega knjižnega jezika v 16. stoletju, ko se je obenem začelo uveljavljati tudi jezikoslovno raziskovanje. Skoraj petstoletna zgodovina trpne obravnave je ustvarila kontinuiteto in hkrati podala zelo različna mnenja glede utemeljenosti rabe trpnika v slovenščini, pri tem pa je z današnjega stališča razvidna ciklična zasnova trpne obravnave zaradi bližine današnjega prevladujočega stališča o trpniku z začetnim jezikoslovnim mnenjem iz 16. stoletja (in deloma 18. stoletja) (Šek Mertük 2013: 135, 145).

Bohoričeve in Pohlino ve uvodne obravnave trpnosti namreč še niso poznale stigmatizacije trpnika, saj so slednjega obravnavale kot nezaznamovano strukturo v slovenskem jeziku. Ravno tako sta bila že od samega začetka jezikoslovnih raziskovanj priznana dva načina trpne tvorbe, pri čemer je norma v sklopu trpnika z deležnikom dovoljevala izražanje vršilca dejanja v trpnih stavkih (Šek Mertük 2013: 135–138).

⁶¹ Opozori pa na dopustnost njegove rabe izključno v primeru neživosti prizadetega z dejanjem ali v primeru drugačne kontekstualne utemeljitve (296).

⁶² Na primer v izdaji Toporišičeve *Slovenske slovnice* iz leta 2010 (358).

Odklonilen odnos do uvajanja vršilca dejanja je prvič izpričan pri Vodniku, njegovo stališče pa je še zaostрил Janežič, ki je prešel iz zavračanja trpnih konstrukcij z izraženim vršilcem dejanja na zavračanje vseh trpnih konstrukcij z deležnikom na -n/-t. Z Janežičem se začne postopoma uvajati dopuščanje trpnih konstrukcij na se kot domače izrazne možnosti za izražanje trpnosti namesto posnemanja tujih vzorcev pri tvorbi trpnika z deležnikom. Podoben odnos do trpnika z deležnikom zavzame tudi Levstik, medtem ko je Škrabec sprva trpni tvorbi z deležnikom še naklonjen, vendar se pozneje ukloni prevladujočemu mnenju (Šek Mertük 2013: 139–141).

S Škrabcem se obenem v jezikoslovju odpre tudi t. i. »vprašanje *Urše Plut*⁶³«, ki kaže na neustrezno uveljavljanje tožilniškega predmeta namesto imenovalniškega osebka v trpnih konstrukcijah na se v slovenskem jeziku. V istem obdobju se je navedeni problematiki posvečal tudi Tominšek, pozneje pa so na takšno nepravilno rabo opozarjali tudi drugi jezikoslovci (Škrabec 1914: 64⁺²; Tominšek 1910: 8–10).

Za ponoven preobrat v dojemanju trpnika v slovenskem jeziku je zaslužen Breznik, saj je izmed obeh načinov trpne tvorbe večjo upravičenost rabe pripisoval trpniku z deležnikom brez izraženega vršilca dejanja, medtem ko je bil trpnik na se dojet kot kalk iz drugih jezikov, podobno načelo pa je bilo povzeto tudi v t. i. Slovnici štirih (Šek Mertük 2013: 142–144).

Odnos do trpnika se začne postopoma izboljševati šele po izidu Toporišičeve *Slovenske slovnice* (1976: 427), kjer sta kljub pretežnem omejevanju trpne rabe na strokovna, poljudna ali znanstvena besedila oba načina trpne tvorbe predstavljena kot enakovredni različici (Šek Mertük 2013: 145).

Prepričanje aktualne *Slovenske slovnice* je torej deloma izničilo dolgoletna prizadevanja jezikoslovcev po izkoreninjenju trpne rabe v slovenščini in ponovno privzelo mnenje prvih jezikoslovcev (Bohoriča in Pohlina) o trpniku kot nezaznamovani strukturi v slovenskem jeziku. Šele s Toporišičem se tako začne uveljavljati prepričanje, da je trpniška pretvorba eden izmed dopuščenih postopkov v procesu hierarhizacije pomenske podlage povedi, s čimer je prekinjena kontinuiteta zavračanja trpnika kot tuje strukture v slovenskem jeziku (Toporišič 1976: 427; Šek Mertük 2013: 146).

⁶³ Toporišič 1987: 319.

5 Pregled priporočil nekaterih jezikovnih priročnikov v času med drugo polovico 20. st. in začetkom 21. st. glede vloge, namena in rabe trpnika v slovenskem jeziku

5.1 Deljena mnenja glede trpne rabe v šestdesetih letih prejšnjega stoletja

Zgodovinski pregled jezikoslovne misli o trpniku v prejšnjem poglavju je nakazal na večinsko nezaupanje slovenskih jezikoslovcev do trpnika v preteklosti in na njihovo splošno nestrinjanje s pretirano rabo trpnika v stavku kljub priznavanju njegovega obstoja. Trpne strukture naj bi namreč zaradi svojega domnevno neslovenskega izvora odstopale od vsakdanje govorice ljudi, zaradi česar so jezikoslovci preteklega časa v normativnih priročnikih priporočali tvorni glagolski način (Kalin Golob 2001: 140; Kalin Golob 2003: 32).

V sklopu preučevanja trpnega glagolskega načina in opredeljevanja njegove vloge v stavku predstavljajo šestdeseta leta prejšnjega stoletja pomembno ločnico, saj se je v tem času dokončno izoblikovala teorija trpne rabe, ki je v slovenščini vzpostavila formalno razlikovanje med tvornim in trpnim glagolskim načinom (Kalin Golob 2003: 32).

5.1.1 France Jesenovec o trpniku

Kljub dodelitvi natančnejše vloge trpniku v šestdesetih letih pa nekateri jezikovni priročniki iz tistega časa še vedno pričajo o nestrinjanju s širšim uveljavljanjem trpnika v slovenščino. Jesenovec na primer v svojih zapisih iz leta 1965 (94–97) dopušča trpnik le na tistih mestih, kjer njegova raba še deluje domače in ljudsko. Pri opredeljevanju rabe trpnika z deležnikom se opira na jezikoslovno izročilo Levstika, Vodnika in Breznika, saj kot domačo konstrukcijo zagovarja le strukturo z neizraženim vršilcem dejanja, v nasprotnem primeru pa naj bi tak trpnik oponašal tuj zgled. Uvajanje predložne zveze s predlogom *od* pri trpniški pretvorbi dovoljuje le, ko takšna zveza ne zaznamuje vzroka ali povzročitelja, ampak izvor glagolskega dejanja (*Otrok je bil opikan od komarjev*).

Raba predloga *od* v trpnem glagolskem načinu je bila torej sprva omejena na izražanje izvora glagolskega dejanja, vendar se je zaradi težav pri razlikovanju med povzročiteljem in izvorom v določenih primerih razširila tudi na izražanje povzročitelja; o tem priča tudi takratni *Slovenski pravopis* (1962, povzeto po Jesenovec 1965: 94–97), ki rabe predloga *od* ne odsvetuje znotraj trpnega glagolskega načina. V primerjavi z današnjimi jezikovnimi smernicami je takratni pravopis dopuščal več svobode pri predložnem izražanju vršilca glagolskega dejanja v trpnih stavkih, saj so se poleg predloga *od* uveljavljali tudi drugi

predlogi. V pravopisu iz leta 1962 je tako integrirana predpostavka o možnosti uvajanja povzročitelja s predlogoma *s/z* pri trpnih stavkih v primeru neizpolnjene kategorije živosti znotraj udeleženske vloge povzročitelja (*Vas je obdana z griči*), poleg tega pa je dovoljena tudi raba predloga *po*, ki namesto povzročitelja zaznamuje osebo oziroma posrednika (*To nam je bilo sporočeno po slu*). Zaradi možnosti različnih pomenskih interpretacij neke trpne povedi so v določenih primerih dopuščali dvojnično rabo. V povedi *Fant je bil preslepljen z lepimi besedami* je tako poudarjena neživost povzročitelja, medtem ko predložna zveza v povedi *Fant je bil preslepljen od lepih besed* poudarja zlasti izvor glagolskega dejanja. Podobno velja tudi za predložno zvezo s predlogom *po*, ki v povedi *Naročeno nam je bilo od odbora* zaznamuje povzročitelja, v povedi *Naročeno nam je bilo po odboru* pa posrednika.

Jesenovec se v svoji razpravi dotakne tudi vprašanja trpnika na *se* (97), ki naj bi bil lasten le nedovršnim glagolom, obenem pa naj bi sovpadal s srednjim načinom. Avtor razprave opozori na razlikovanje med dvema skupinama glagolov, pri čemer v prvi skupini tvorba strukture na *se* deluje domače (*Tod se gre na Triglav*), medtem ko je tvorba trpnika s *se* pri drugi skupini tvorjena po tujem zgledu (*Drva so se nakladala*) in zato odsvetovana. Takšna dvočlenska delitev glagolov znotraj trpnika s prostim morfemom *se* v sodobnem jezikoslovju (Toporišič 2000: 503) ustreza razlikovanju med tvornimi konstrukcijami z izraženim splošnim osebkom v pomenu 'ljudje' (*Tod se gre na Triglav*) in med pravimi trpnimi konstrukcijami (*Drva so se nakladala*). Tako šele sinteza novejših spoznanj o trpniku nakaže na zavračanje tvorbe trpnika s *se* znotraj takratne jezikoslovne miselnosti.

Razprava (98) poleg tega kot neustrezno izpostavi tudi pogosto in po tujem zgledu kalkirano rabo tožilniškega predmeta ob trpniku s *se* namesto ustreznejše rabe osebka v imenovalniku (*Išče se Uršo Plut** namesto *Išče se Urša Plut*).

Razmišljanja Jesenovca o trpni rabi (94–97) dokazujejo takratno prevladujoče mnenje o omejitvi trpnika z deležnikom praviloma le na dovršne glagole, medtem ko je oblika trpnika s prostim morfemom *se* lastna nedovršnim glagolom. Gre za prepričanje, ki je v današnjih normativnih priročnikih (Toporišič 2000: 358–359) ovrženo, saj je trpniška pretvorba z deležnikom lastna tako dovršnim kot tudi nedovršnim glagolom, o čemer pričata povedi *Gradovi so bili med vojno porušeni (od vojakov)* in *Knjiga je bila tiskana v Tiskarni Ljudske pravice*. Istočasno tudi aktualna *Slovenska slovnica* trpnik s prostim morfemom *se* ne omejuje samo na nedovršne glagole, ampak pri pogojih njegove rabe navaja le zahtevo po neživosti udeleženske vloge prizadetega z dejanjem oziroma drugačno kontekstualno osmislitev. Trpnik

s se lahko torej poleg nedovršnih glagolov tvorimo tudi pri nekaterih dovršnih glagolih, kar dokazuje poved *Taka stvar se ne pove na glas*.

Poleg tega je pri Jesenovcu (95) še vedno izpričano nepopolno ločevanje med trpnikom s trpnim deležnikom in med tvornim načinom z deležnikom stanja, saj kot trpne opredeli tudi konstrukcije z izraženim stanjem, na primer *Mož in žena sta od oblasti ločena* (Šek Mertük 2013: 144).

5.1.2 Toporišič o trpniku

O vlogi trpnika v slovenskem jeziku je v šestdesetih letih pisal tudi Toporišič (1965: 102). Trpni rabi je bolj naklonjen, saj njegovo rabo priporoča kot ustrežnejšo izbiro v primeru večje pomembnosti glagolskega dejanja in tistega, ki mu je dejanje namenjeno, zaradi česar se povzročitelj dejanja umakne iz najbolj izpostavljenega osebkovega mesta.⁶⁴ Toporišič je tako eden izmed prvih, ki so pripomogli pri podrobnejši opredelitvi trpnika in na tak način vsaj deloma prekinili s tradicijo neodobravanja trpnika zaradi njegove domnevne neslovenskosti. (Kalin Golob 2001: 140).

Toporišič (1965: 100, 104) obenem tudi prvi opozori na nepravilnost enačenja trpnih konstrukcij s konstrukcijami z deležnikom stanja. Slednje namreč kljub navidezni podobnosti s trpnimi strukturami umesti k tvornim stavkom, znotraj katerih po njegovi definiciji osebek dejanje opravlja sam ali pa se slednje dogaja samo od sebe in torej ni k osebkusmerjeno iz kakšnega drugega izhodišča. Navedeno ponazarja poved *Vrata so odprta, zato veter loputa z njimi po mili volji*; v njej je upovedeno stanje v sedanjosti, ki ga ne povzroča nihče drug, zaradi česar sodijo tudi takšne povedi na področje tvornega glagolskega načina. Takšno neustrezno navajanje povedi z izraženim stanjem po izvršenem dejanju v sklopu zgledov za trpne povedi očita tudi takratni veljavni slovnici, ki trpnik ponazarja s primeri *Vrata so odprta* ali *Jadra so bila raztrgana, jabori polomljeni, ladja naklana*. Obenem poda smernico za lažje razlikovanje med trpnimi povedmi in konstrukcijami z izraženo stanjskostjo, pri čemer je potrebno upoštevati kategoriji glagolskega časa in vida; v primeru njunega ohranjanja gre za trpno poved, medtem ko sprememba vsaj ene prvine dano poved preoblikuje v tvorno konstrukcijo z izraženim stanjem po predhodno izvršenem dejanju.

V sklopu obravnave trpnika na se podobno kot jezikoslovci pred njim opozarja na vse pogostejšo nepravilno rabo tožilniškega predmeta ob trpni glagolski obliki *s se* (*Knjigo se*

⁶⁴ Po drugi strani pa je tudi pri Toporišiču (1967: 125) opazen vpliv preteklega negativnega jezikoslovnega odnosa do trpnika, saj kljub sprejemanju trpnika v slovenščini odsvetuje njegovo preveč intenzivno rabo.

tiska*) namesto rabe imenovalniškega osebka (*Knjiga se tiska*) (1965: 103). Kot glavni vzrok za naraščanje neustrezne rabe navaja predvsem možnost večpomenske interpretacije povedi z osebkom v imenovalniku, saj so takšni osebki v primeru izpolnjene kategorije živosti prednostno pojmovani tvorno (*Otrok se umiva stokrat na dan*), šele v primeru neživosti osebka pa trpno (*Knjiga se tiska*); tožilniški predmet znotraj trpnika s se pa naj ne bi dopuščal takšne dvoumnosti.⁶⁵

V nasprotju z normo takratne veljavne slovnice Toporišič (1965: 104–105) zavrača obstoj srednjega glagolskega načina, pri čemer svojo odločitev utemeljuje prek možnosti tvorne razlage danih povedi v sklopu srednjega glagolskega načina zaradi izpolnjene kategorije živosti znotraj osebkega položaja. Dejanje torej opravlja osebek, pri tem pa ni pomembno, na kom ali nad kom ga izvršuje (Šek Mertük 2013: 143).

Toporišič je svoje ugotovitve o trpniku dve leti pozneje strnil v članku Poizkus modernejše obravnave glagolskih kategorij (1967: 124–125), kjer med drugim obravnava tudi način uvajanja vršilca dejanja v trpne povedi, pri čemer kot osrednje sredstvo navaja predlog *od* in rodilniški predmet.⁶⁶ V primeru neživega vršilca dejanja, ki je le prenosnik sporočila (*Z okrožnico nam je bilo sporočeno*) ali nosilec stanja⁶⁷ (*Mesto je obdano z obzidjem*), pa dovoljuje tudi rabo predloga *s/z* in predmeta v orodniku.

Vrednost Toporišičevega prispevka (1967: 126) je še v njegovem opozarjanju na nepravilnost dolgo uveljavljenega mita o nezmožnosti tvorbe trpnika z deležnikom znotraj skupine nedovršnih glagolov, ki naj bi s tvorbo deležnika na *-n/-t* namesto trpnosti izražali stanjskost. Toporišič zavrača navedeno stališče in tudi nedovršnim glagolom pripisuje zmožnost izražanja trpnosti prek tvorbe deležnika na *-n/-t*, o čemer pričajo nedovršni trpni deležniki *zatiran, zaničevan, slavljen*.

5.2 Status trpnika v slovenskem jeziku v osemdesetih in devetdesetih letih

Poleg ostalih se je v osemdesetih letih s preučevanjem trpnika ukvarjal tudi Žagar (1984: 138–139), ki je v svojih delih skušal poiskati najbolj učinkovit način trpne obravnave v šolah. Znotraj takšnega cilja je želel definirati najboljšo metodo za uzaveščanje razlik med trpnikom in stanjem pri učencih, prizadeval pa si je tudi za razvoj učenčevih zmožnosti

⁶⁵ Vendar jo kljub temu ustvarja v ednini pri samostalnikih srednjega spola (*Dete se umiva stokrat na dan*) in moškega spola z neizpolnjeno kategorijo živosti (*Pod se drgne tako dolgo, dokler ni čisto gladek in bleščeč*) (Toporišič 1965: 103).

⁶⁶ Toporišič že v svojem članku iz leta 1967 (124) opozarja na neustreznost uvajanja vršilca dejanja v trpnih stavkih s predlogom *po* in predmetom v mestniku.

⁶⁷ V tem primeru ne gre za trpno poved, ampak za tvorno konstrukcijo z izraženo stanjskostjo.

presoje o ustreznosti trpne rabe v določenih jezikovnih položajih. Poleg tega je skušal opozoriti učitelje na nujnost nakazovanja neustreznosti konstrukcij tipa *Išče se Uršo Plut** v šolah in na potencialne pomenske dvoumnosti v primeru živosti vršilca dejanja pri rabi trpnika na *se*.

Žagar (1984: 137–139) se je zavedal nepogrešljivosti trpne rabe v publicističnih in strokovnih besedilih, vendar je kljub temu ostajal zadržan do njegove prepogoste rabe in trpnika v določenih jezikovnih položajih ni dojemal kot naravne jezikovne izbire. V članku je opozoril tudi na pojavno redkost popolnega trpnika z deležnikom in izraženim vršilcem dejanja, vendar takšnega izražanja vseeno ni prepovedal.⁶⁸

Nasprotno pa Gradišnik (1986: 194–195) kljub statusu jezikovnega purista v svojih jezikovnih priročnikih nasprotuje še vedno široko razširjenemu prepričanju o neslovenskosti trpnih struktur, poleg tega pa po zgledu Toporišičevih načel trpnik celo priporoča v primeru neznanega storilca določenega glagolskega dejanja. Na splošno prisotnost trpnika v slovenskem jeziku skuša nakazati tudi prek navajanja zgledov rabe iz vsakdanjega življenja, pri čemer izpostavi konstrukcije, s katerimi uporabnik izraža jezo nad nekom ali nekomu nekaj veli (*Stokrat ti je bilo rečeno, da tega ne delaj!; Kolikokrat ti je bilo to že povedano!; Od kod je bilo to vzeto?*).

V Gradišnikovih jezikoslovnih razpravah (1986: 192–193) je povzeta tudi Toporišičeva misel o neobstoju srednjega glagolskega načina v slovenščini, poleg tega pa opozori tudi na možnost nastanka besedilnih dvoumnosti v primeru neustrezne trpne tvorbe, ki je najpogosteje izvedena znotraj trpnika na *se*. Gradišnik tako skladno s Toporišičevim naukom rabo trpnika s *se* odsvetuje v primeru živosti udeleženske vloge prizadetega z dejanjem in v primerih, ko kontekst preprečuje pripisovanje glagolskega dejanja vršilcu.

Tudi Gradišnik (1985: 184–185, 188) tvorbo trpnika s *se* pretežno omejuje le na nedovršne glagole; takšni trpniki naj ne bi imeli pravega trpnika, zaradi česar morfem *se* služi le kot sredstvo brezosebnega izražanja (*Kako se tukaj prijetno hodi!*). Pravemu trpniku se bolj približajo glagoli z dodanim morfemom *se*, ki jih v stavku spremlja tudi samostalniški osebek. Gradišnik je na tem mestu kljub mnenju o povezavi trpne tvorbe s *se* in vidske nedovršnosti navajal tako zglede z nedovršnimi glagoli (*Knjiga se tiska*) kot tudi zglede z dovršnimi glagoli (*Ali se je našel moj šal?*). Na istem mestu opozarja tudi na nepravilno rabo

⁶⁸ Žagar (1984: 139) kot vzrok za občasno dopuščanje izraženosti vršilca dejanja v trpnih povedih izpostavi Sketa, ki se je že v 19. stoletju zavedal nepravilnosti pripisovanja germanskega izvora takšnim konstrukcijam, obenem pa je njihovo rabo utemeljeval s pojavnostjo pri Prešernu in v drugih slovanskih jezikih.

tožilniškega predmeta namesto osebk v imenovalniku ob osebni glagolski obliki z dodanim povratno-osebno zaimkom se s trpnim pomenom in na pogosto neustrezno vrivanje odvečnega osebnega zaimka v trpne stavke s se (*Nekaj črnega piva, ki se ga pije pozimi**).⁶⁹ Gradišnik je rabo takšnega trpnika v določenih primerih priporočal pred tvornim načinom zaradi večje jasnosti; po njegovem je tako stavek *Naravno srce naj se nadomesti z umetnim* ustrežnejše od stavka *Naravno srce naj nadomesti umetno*, kjer uporabnik le s težavo določi osebek in predmet.

Po drugi strani pa omejuje rabo trpnika z deležnikom pretežno na dovršne glagole (1985: 183). Na tem mestu odstopa od Toporišičevih idej (1976: 295–297), saj slednji v svojih zapisih ni omenjal odvisnosti med glagolskim vidom in med načinom trpne tvorbe.

Kljub temu pa Gradišnik (1985: 183; 1986: 192–194) podobno kot Toporišič v povezavi z deležnikom na -n/-t opozarja na neustreznost pripisovanja trpnega značaja netrpnim konstrukcijam, ki izražajo le stanje po izvršenem dejanju (*Vrata so odprta*). V svojih jezikovnih razpravah izrazi potrebo po natančnejših raziskavah tovrstnih konstrukcij; po njegovem mnenju njihovo razlikovanje še vedno ni dovolj podrobno opredeljeno.

Gradišnik (1986: 194) izpostavi problem razločevanja med trpnostjo in stanjskostjo tudi pri obravnavi glagolskega časa. Določene povedi namreč kljub upoštevanju Toporišičevega načela o nujnosti ohranjanja glagolskega časa in vida po izvršenem procesu trpniške pretvorbe s pomenskega stališča spremenijo vidsko pomensko nianso, posledično pa se zabriše tudi časovni vidik. Navedeno je ponazorjeno s pretvorbo povedi *Fanta tepejo* v *Fant je tepen*, pri čemer je deležniku kljub slovnični nedovršnosti pripisana pomenska dovršnost v pomenu 'Fant je pretepen', hkrati pa je zaradi tega tudi samo glagolsko dejanje postavljeno v preteklost. Podobno velja tudi za isti primer v pretekliku. Dana poved *Fanta tepejo* je po izvršeni trpniški pretvorbi kljub navideznemu ohranjanju glagolskega vida in časa s pomenskega stališča spremenila obe kategoriji, zaradi česar je namesto želene trpnosti v procesu pretvorbe pridobila lastnost stanjskosti.

Trpni glagolski način je v odnosu do tvornika zaznamovan z nižjo stopnjo pojavljanja v besedilih, obenem pa so pri njegovi rabi zaradi polpretekle stigmatizacije opazne tudi številne nepravilnosti, ki jih Gradišnik (1986: 195–200) skuša izkoreniniti. Kot zelo pogosto napako

⁶⁹ Diplomsko delo je že nakazalo na pretekla in sodobnejša prizadevanja jezikoslovcev po izkoreninjenju omenjene rabe znotraj povedi s trpnim pomenom, pri čemer se je kot simbol neustrezne rabe uveljavila poved iz humoreske Frana Milčinskega *Išče se Uršo Plut**. Na tem mestu je treba nakazati tudi na splošno neustreznost rabe trpnika s se v danem primeru; znotraj udeleženske vloge prizadetega z dejanjem je namreč izpolnjena kategorija živosti, zaradi česar omenjena poved ne bi bila pojmovana trpno, ampak tvorno.

izpostavi predvsem neustrezno rodilniško sklanjanje trpnega deležnika na -n/-t pri trpnikih, ki jih dopolnjuje količinski prislov, kar je na primer vidno v povedi iz Jezikovnega kotička *O tem vprašanju je bilo res že precej napisanega** (10. 12. 1971) namesto *O tem vprašanju je bilo že precej napisano*. Sklanjanje deležnika pri trpnikih s količinskim prislovom se je začelo uveljavljati zlasti zaradi izrazne bližine s tvornimi konstrukcijami, pri katerih je poleg deležnika in količinskega prislova namesto pomožnega glagola *biti* uporabljen določni glagol, na primer *O tem imamo že veliko napisanega*. V takšnih primerih je sklanjanje deležnika normativno, medtem ko se je pri trpnikih s pomožnim glagolom *biti* začelo pojavljati po načelu analogije. Poleg navedenih konstrukcij z določnimi glagoli so lahko k tvornemu glagolskemu načinu umeščene tudi oblike s pomožnim glagolom *biti*, če s pomenskega stališča namesto izražanja dejanja ugotavljajo stanje (*V zvezku je prav malo popisane*ga).

Gradišnik (1985: 184) poleg tega obravnava tudi neustrezno rabo trpnega deležnika ob številu v trpni povedi. Normativne smernice namreč izpričujejo zahtevo po rodilniškem sklanjanju deležnika ob številu v trpnem stavku (*... je bilo posekanih 90 ha gozda*), medtem ko javna raba izpričuje odstopanje, saj se po zgledu srbohrvaščine vse pogosteje uveljavlja nesklanjana različica (*... je bilo posekano 90 ha gozda*).

Jezikoslovje druge polovice 20. stoletja se je podrobneje posvetilo analizi trpnika v slovenskem jeziku, pri čemer so vodilni jezikoslovci začeli z rušenjem mita o neslovenskosti trpnih struktur in na tak način vzpostavili trpniško pretvorbo kot eno izmed možnih načinov upovedenja pomenske podlage povedi (Kalin Golob 2003: 32; Toporišič 1982: 242). Gradišnikove razprave (1986: 194) pa kljub takšnemu pozitivnemu odnosu do trpnika še vedno v pozornem bralcu sprožajo misel o ohranjanju zmernosti pri trpni rabi, na kar nakazuje odstavek: »Neslovenski /trpnik, op. a./ gotovo ni, če ga lahko delamo po svojih jezikovnih pravilih, in dostikrat nam je potreben, ker kake reči skoraj ne moremo (ali ne smemo) izraziti drugače kakor z manj določnim trpnikom – če recimo ne poznamo storivca kakega dejanja; in navsezadnje, že zato, da naše izražanje ne bi bilo preveč enolično in pusto, se prileže kdaj tudi kak trpnik«.

5.3 Odnos do trpnika v sodobnih jezikovnih priročnikih

Mnenja glede rabe trpnika v slovenskem jeziku ostajajo deljena tudi v sodobnem slovenskem jezikoslovnem prostoru. V aktualni *Slovenski slovnici* (Toporišič 2000: 359) je trpnik predstavljen kot produktivna struktura v slovenskem jeziku, z rabo katere želi tvorec v besedilu izpostaviti prizadetega z glagolskim dejanjem in na tak način preusmeriti pozornost z

vršilca dejanja. Kljub temu pa zadržanost do prepogoste trpne rabe ostaja, saj slovnica na mestu, kjer navaja področja največje izpričanosti trpne rabe (strokovna, poljudna in znanstvena besedila) hkrati priporoča tudi zmernost pri uvajanju trpnika (Kalin Golob 2001: 140; Kalin Golob 2003: 32).

Žagar (2010: 171) je tudi v svoji sodobni žepni izdaji slovnice na impliciten način ohranil dvom glede smiselnosti prepogoste trpne rabe zaradi možnosti nastanka dvoumnosti. Po njegovem je tvorno ali trpno razumevanje povedi odvisno od naslovnikove interpretacije. Poved *Jopica bo spletena* tako poleg trpne interpretacije v smislu 'Jopico bo kmalu kdo spletel' dovoljuje tudi tvorni pomen s izraženo stanjskostjo 'Jopica bo (s)pletena, ne pa (s)kvačkana', dvojna interpretacija pa je mogoča tudi v povedi *Majda se ocenjuje*⁷⁰. Obenem opozori tudi na neustrezno in neknjižno predstavljanje osebkov pri trpnikih s se v tožilniški predmet (*Majdo se ocenjuje**).

Nasprotni pol odklonilnemu odnosu do trpnika je v svojih jezikovnih priročnikih vzpostavila M. Kalin Golob (2003: 32). Z ozirom na široko zastopanost trpnika v pravnih, strokovnih, znanstvenih in poljudnih besedilih je v svojih zapisih poleg splošne rabe trpnika razdelala tudi rabo trpnika na področju prava, pri čemer so navedene postavke aplikativne tudi na druga funkcijska področja slovenskega jezika.

Razprave o rabi trpnika v jezikovnih priročnikih M. Kalin Golob (2001: 140; 2003: 32–33) izražajo njeno nestrinjanje s še vedno prisotno stigmatizacijo trpnika kot nedomače in za slovenski jezik neustrezne strukture. Navaja tudi vzroke za takšen odklonilen odnos do trpne rabe, pri čemer kritično izpostavlja predvsem miselnost s historicizmom obremenjenih jezikoslovcev, ki so v želji po izogibanju germanizmom in drugim neslovenskim prvinam poudarjali nujnost vračanja k ljudskemu, domačemu jeziku. Trpnik je bil tako zaradi domnevnega tujega izvora in zaradi njegove manjše prisotnosti v ljudskem oziroma praktičnosporazumevalnem jeziku odsvetovan, kar je še vedno deloma prisotno v ljudski miselnosti.

V svojih jezikovnih priročnikih (2001: 140; 2003: 32–33) skuša vzpostaviti dojemanje trpnika kot domače, dovoljene in v določenih primerih celo svetovane konstrukcije, ki slovenščino bogati z izrazne plati. Še enkrat izpostavi edinstveno trpno sposobnost izpostavljanja glagolskega dejanja in prizadetega z dejanjem namesto vršilca dejanja, pri

⁷⁰ Po navedbah aktualne *Slovenske slovnice* (Toporišič 2000: 359) je trpno razumevanje takšne povedi neustrezno.

čemer je v trpnih povedih lahko vršilec dejanja zamolčan zaradi svoje nepomembnosti, samoumevnosti, neznanosti, želje po neizpostavljenosti, v pravu pa tudi, če je vršilec dejanja le izvrševalec zakona ali predpisa. Zaradi sposobnosti zakrivanja vršilca je raba trpnika lahko izrabljena tudi kot učinkovito sredstvo zavajanja, kar je sicer etično sporno, vendar z jezikovnega stališča tvorcu dovoljuje izvrševanje njegovega namena. Še posebej si prizadeva za utrditev statusa trpnika v pravnih besedilih (pa tudi v znanstvenih, strokovnih in uradovnih besedilih), kjer težnja po objektivnosti in težnja po brezosebnosti poleg brezosebnega izražanja zahtevata tudi pogostejšo trpno rabo.

V sklopu opredeljevanja trpne rabe je izmed obeh načinov trpne tvorbe izpostavila trpnik z deležnikom na -n/-t kot najpogostejšo obliko trpnika, obenem pa je opozorila tudi na visoko stopnjo pojavljanja trpnika s se v pravnih besedilih (2003: 34); takšna besedila namreč povečini znotraj vloge prizadetega z dejanjem ne izpričujejo kategorije živosti, kar posledično omogoča trpno interpretacijo povedi.

Njeni jezikovni priročniki (2003: 33, 37) skušajo opozoriti na nujnost pravilne trpne rabe v pravnih besedilih, ki zahtevajo rabo trpnika v primeru samoumevnosti vršilca dejanja (tožilstvo) ali v primeru sklicevanja na določen zakon ali predpis, medtem ko bi bila raba tvornika na takšnih mestih stilno zaznamovana (na primer *Obdolžencu smo izrekli tudi varstveni ukrep prepovedi vožnje motornega vozila** ... namesto pričakovane trpne povedi *Obdolžencu je bil izrečen tudi varstveni ukrep prepovedi vožnje motornega vozila* ...). Nasprotno pa je tvorni način priporočen v povedih, znotraj katerih je vršilec dejanja pomemben za razumevanje konteksta, in v povedih, kjer raba tvornega načina izraža večjo jasnost (*Obveščamo vas* ... namesto *Obvešča se vas* ...).

Nadalje opozori na splošne napake in primere neustrezne rabe trpnika (2003: 34–35). Pri tem ugotavlja široko razširjenost neustrezne rabe trpniškega predmeta namesto osebka v imenovalniku ob osebni glagolski obliki v sklopu trpnika s se, poleg tega pa to vrsto trpnika dopušča le v primeru neživosti prizadetega z dejanjem oziroma v primeru kontekstualnega dopuščanja trpne razlage. Kot nepravilno označi tudi izražanje udeleženske vloge vršilca v prislovnem določilu izvora glagolskega dejanja trpnih stavkov s predlogom *po* in samostalnikom v mestniku namesto predloga *od* in samostalnika v rodilniku. V sklopu trpniške pretvorbe stavka *Sodišče je razglasilo sodbo* je torej ustrezneje navesti *Sodba je bila razglašena (od sodišča)* kot pa *Sodba je bila razglašena po sodišču**.

Prepričanje o neustreznosti vrednotenja trpnika kot neslovenske in neustrezne strukture je povzela tudi N. Logar Berginc (2009: 55) v enem izmed svojih jezikovnih priročnikov za pravnike.

S preučevanjem trpnika se v sodobnem času ukvarja tudi Orešnik, pri čemer velja izpostaviti njegov zapis o izražanju vršilca dejanja v sklopu trpnika na se (2007: 37–38). Orešnik se sicer zaveda normativnega odklanjanja uvajanja vršilca dejanja v sklopu rabe trpnika na se, vendar kljub temu opozarja na izolirane primere njegove rabe (na primer *Kako se je ona spraševala od mene družbo*) in na njegovo rabo v starejši literaturi ter v skladu s trenutnim trendom predvidi možnost ponovnega uvajanja vršilca tudi poleg trpnika te vrste. Obenem Orešnikova ugotovitev priča tudi o postopnem uzaveščanju prepričanja o dopustnosti trpnika, kar je najverjetneje posledica sprejemljivejšega odnosa do njegove rabe v aktualnih jezikovnih priročnikih.

5.4 Odnos prevajalske stroke do pojavljanja trpnika v slovenskem jeziku

Prepričanje o neustreznosti trpne rabe v slovenskem jeziku je v veliki meri prisotno tudi med slovenskimi prevajalci, saj slednji trpnika pri prevajanju iz tujih jezikov ne ohranjajo dosledno. Do navedenega spoznanja je prišla tudi J. Sterle (2009: 8–11), ki je opazovala možne načine prevajanja nemškega trpnika v slovenščino v strokovnih besedilih. Pri tem so rezultati njene analize nakazali na večinsko tvorbo prevajanja nemškega trpnika z izraženim vršilcem, ravno tako pa je tudi prevajanje nemškega trpnika brez izraženega vršilca na trpni način le ena izmed številnih možnosti hierarhiziranja pomenske podstave povedi. Namesto trpnika je namreč z namenom izpostavljanja prizadetega z dejanjem pri prevajanju mogoče izrabiti tudi splošnega vršilca dejanja, logični osebek, zaimensko osebo *človek* idr., poleg tega pa isti učinek omogoča tudi členitev po aktualnosti. Avtorica torej prek analize gradiva in ob upoštevanju svojih izsledkov opozarja na neobičajnost pojavljanja trpnika v slovenščini in celo znotraj strokovnih besedil, medtem ko jim *Slovenska slovnica* (Toporišič 2000: 359) nasprotno pripisuje zelo visoko stopnjo trpne rabe. V nasprotju z ugotovitvami aktualne *Slovenske slovnice* J. Sterle izpostavlja tudi trpnik na se kot prednostno različico trpnika v slovenščini, ravno tako pa nakazuje tudi na odsotnost trpnika z izraženim vršilcem dejanja v slovenščini.⁷¹

⁷¹ V *Slovenski slovnici* (Toporišič 2000: 359) je sicer večja stopnja pojavljanja pripisana trpniku z deležnikom, vendar že M. Kalin Golob (2003: 34) ugotavlja tudi izjemno visoko zastopanost trpnika na se v strokovnih besedilih, na katere se je prednostno osredotočala J. Sterle.

6 Poskus določitve splošnih smernic trpne rabe, kot se kažejo v sklopu praktične analize časopisnih člankov

6.1 Namen in metoda dela

V nasprotju s teoretičnim delom, ki je poleg oblikoslovno-skladenjske osvetlitve vprašanja trpnosti predstavil še jezikoslovno mnenje starejše in mlajše stroke glede rabe trpnika, bo drugi del diplomskega dela na podlagi praktične analize časopisnih člankov z metodo primerjalne analize skušal ugotoviti spremembe v rabi trpnega glagolskega načina v času med drugo polovico 20. stoletja in začetkom 21. stoletja. Šele na tak način bo delo bralcu ponudilo celovit vpogled v trpne zakonitosti, obenem pa bo na podlagi analize trpne rabe iz časopisnih člankov mogoče predvideti tudi splošne smernice oziroma tendence trpne rabe v bodočem jezikovnem razvoju.

Obravnava je svoj osrednji raziskovalni interes usmerjala predvsem na kvantitativno opazovanje pogostnosti pojavljanja trpnika v odnosu do tvornih povedi znotraj časopisnih člankov, zaradi česar je bilo za zagotovitev možnosti statistične obdelave podatkov potrebno najprej sešteti vse povedi v člankih in nato določiti še trpne povedi. Pri tem so bili kot povedi upoštevani tudi naslovi, podnaslovi in sinopsisi člankov, ravno tako pa je obravnava status povedi pripisala tudi navedbam avtorjev, podnapisom pod slikami in drugim besedilnim vrivkom poleg osnovnega besedila.

Poleg primerjalne analize in izdelovanja statističnih preglednic trpne pojavnosti znotraj obravnavanih letnic je bilo v obravnavi tudi številčno nakazano razmerje med rabo trpnika z deležnikom in rabo trpnika na se, hkrati pa so bili v obravnavi izpostavljeni tudi primeri trpnih povedi z izraženim vršilcem dejanja, primeri neknjižnih oziroma brezosebkovnih trpnikov⁷² in eliptične trpne konstrukcije.

Praktična analiza člankov je v nadaljevanju skušala tudi potrditi ali ovreči v jezikoslovni literaturi dolgo prisoten mit o pogojenosti rabe posamezne trpne oblike z glagolskim vidom uporabljenega glagola, pri čemer so posamezni jezikoslovci do Toporišiča trpnik z deležnikom pripisovali pretežno dovršnim glagolom, medtem ko je bila raba trpnika na se ustreznejša pri nedovršnih glagolih.^{73, 74}

⁷² Več o tem: Orešnik 2006: 30–31; Orešnik 2007: 35; Toporišič 2000: 359.

⁷³ Toporišič 1967: 126.

⁷⁴ Izmed obravnavanih avtorjev je bilo takšno mnenje izraženo pri Janežiču (1863: 239), avtorjih Slovnice štirih (1956: 223–225), Jesenovcu (1965: 65–69) in Gradišniku (1985: 184, 185, 188).

Poleg navedenega je analiza skušala ugotoviti tudi potencialno povezavo med zastopanostjo trpnika v določenem članku in med rubriko, znotraj katere je bil članek objavljen.

Praktični del diplomskega dela se zaključuje z obravnavo ugotovitev in s kratko predstavitevijo vzrokov za nastanek sprememb v pogostosti pojavljanja trpne rabe; na tak način je diploma skušala izluščiti tendenco pogostosti pojavljanja trpnika v publicistiki v zadnjih petdesetih letih in obenem predvideti tudi nadaljnji porast oziroma upad pogostosti pojavljanja trpnih oblik v publicistiki.

6.2 Gradivo za analizo

Navedeni cilj opredelitve sprememb v pogostosti pojavljanja trpnih oblik v času med drugo polovico 20. stoletja in začetkom 21. stoletja ter posledično opazovanje porasta ali upada rabe trpnega glagolskega načina v publicistiki v zadnjih petdesetih letih je diplomsko delo skušalo doseči z analizo časopisnih člankov iz časopisa *Delo* znotraj treh različnih časovnih intervalov, ki so zastopani z letnicami 1963, 1991 in 2013. Pri tem je mogoče smiselno utemeljiti izbiro vsake izmed treh obravnavanih letnic; časopisno gradivo iz leta 1963 je bilo tako vključeno v obravnavo zaradi časovne bližine z izidom novega *Slovenskega pravopisa*⁷⁵ iz leta 1962, leto 1991 je bilo zajeto v analizo zaradi svoje zaznamovanosti s konstituiranjem nove slovenske države in zaradi posledičnega izboljšanja vloge slovenskega jezika, medtem ko je leto 2013 v obravnavi predstavljalo karakteristike aktualnega slovenskega jezika.

V sklopu vsake posamezne obravnavane letnice je bilo v analizo vključenih dvanajst izvodov oziroma po en izvod časopisa za vsak mesec v letu. Iz vsakega izvoda je analiza obravnavala trpne povedi iz treh naključno izbranih člankov⁷⁶ iz treh različnih rubrik (Zunanja/Notranja politika⁷⁷, Kultura, Zanimivosti in reportaže), kar je v enem časovnem intervalu predstavljalo 36 obravnavanih člankov ali skupno 108 obravnavanih člankov.

⁷⁵ Anton Bajec (idr.): *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU, 1962.

⁷⁶ V časopisnih izvodih prvih dveh mesecev iz leta 1963 rubrike še niso bile določene, zaradi česar so bili članki izbrani na podlagi njihove vsebinske tematike. V časopisnem gradivu iz leta 2013 pa je bila nasprotno zabeležena večja razvejanost ustaljenih časopisnih rubrik, zaradi česar se je razvrščanje člankov tudi tu ravnalo po kriteriju vsebinske ustreznosti.

⁷⁷ Diplomsko delo je članke iz obeh rubrik obravnavalo znotraj ene kategorije, pri čemer je takšno določitev mogoče utemeljiti prek tematske in vsebinske podobnosti člankov, ki se razlikujejo predvsem v umeščanju kraja dogajanja v Slovenijo ali v tujino.

6.3 Hipoteze

a) Trpnik bo v največji meri zastopan v člankih iz leta 2013 in v najmanjši meri v člankih iz leta 1963

Ob upoštevanju kontinuirane tradicije pretežno odklonilnega odnosa slovenskih jezikoslovcev do rabe trpnih struktur v besedilih je bila pred začetkom primerjalne analize časopisnega gradiva vzpostavljena hipoteza, da bodo v člankih iz leta 1963 trpne strukture zastopane v manjši meri kot v letih 1991 in 2013.⁷⁸ Osrednji razlog za prepričanje o večjem deležu trpnika v člankih iz zadnjih dveh obravnavanih letnic temelji predvsem na ugotovitvi o izoblikovanju trpniku bolj naklonjenega jezikoslovnega odnosa, s katerim je v drugi polovici 20. stoletja začel Toporišič, v različnih jezikovnih priročnikih pa so mu sledili tudi nekateri drugi jezikoslovci, ki so na tak način pripomogli pri razbijanju stereotipa o neprimernosti trpne rabe v slovenskem jeziku (Šek Mertük 2013: 146).

Osnovna hipoteza diplomskega dela torej predvideva eksponentno večanje pojavnosti trpnih struktur v obravnavanem časopisnem gradivu, pri čemer bodo razlike v zastopanosti trpnika verjetno večje pri primerjavi člankov iz let 1963 in 1991 kot pa pri analizi gradiva iz let 1991 in 2013, saj se je trend večje dopustnosti trpne rabe začel v času po letu 1963 in pred letom 1991.

b) Znotraj vseh treh obravnavanih časovnih intervalov bo trpnik z deležnikom zastopan v večji meri kot trpnik na se

O večji pojavnosti trpnika z deležnikom v odnosu do trpnika na se zaradi omejenosti njegove rabe samo na določene položaje je pisal že Toporišič v aktualni *Slovenski slovnici* (2000: 358), kar bo najbrž potrdila tudi analiza časopisnih člankov.

c) Trpne strukture bodo v člankih znotraj vseh treh obravnavanih časovnih intervalov večinoma zastopane brez izražene udeleženske vloge vršilca glagolskega dejanja

Kategorija trpnega glagolskega načina je opredeljena kot sredstvo za izpostavljanje udeleženske vloge prizadetega z dejanjem, pri čemer se mora udeleženska vloga vršilca glagolskega dejanja umakniti s stavčnočlensko najbolj izpostavljenega mesta osebka na mesto

⁷⁸ O odklonilnem odnosu do trpne rabe je na strnjen način pisala P. Šek Mertük leta 2013 v članku *Obdobja preučevanja trpnega glagolskega načina v slovnicaх slovenskega jezika* (od A. Bohoriča, 1584, do J. Toporišiča, 2004). *Časopis za zgodovino in narodopisje*. 84=49/1. 133–151.

prislovnega določila vršilca ali pa je lahko izpuščena (Toporišič 2000: 358). Razen redkih izjem so strokovnjaki izražanje udeleženske vloge vršilca dejanja v trpnih povedih povečini odsvetovali⁷⁹, zaradi česar se je uveljavil stereotip o neustreznosti ohranjanja vloge vršilca dejanja v procesu trpniških pretvorb.

Po drugi strani pa so jezikoslovci do Toporišiča v primerih trpnih povedi z izraženim vršilcem dejanja dopuščali večjo svobodo pri izbiri predloga za uvajanje vršilca⁸⁰ (*od, s/z, po*), kar bi se posledično lahko pokazalo tudi pri analizi časopisnega gradiva iz leta 1963 v primerih trpnih struktur z izraženo udeležensko vlogo vršilca glagolskega dejanja. Nasprotno pa bodo verjetno redki primeri trpnika z izraženim vršilcem dejanja v letih 1991 in 2013 uvedeni s predlogom *od*.

d) V vseh treh obravnavanih časovnih intervalih bo trpnik v največji meri zastopan znotraj rubrike Notranja/Zunanja politika in najmanj znotraj rubrike Zanimivosti

Za rubriko Zunanja/Notranja politika je značilna visoka vsebinska pojavnost političnih tem, znotraj katerih je vršilec dejanja zaradi znanosti ali težnje po zakrivanju pogosto izpuščen, kar izmed obeh glagolskih načinov utemelji rabo trpnika kot ustrežnejšo izbiro.

⁷⁹ Na primer Breznik v *Slovenski slovnici za srednje šole* (1934: 137–138), avtorji Slovnice štirih (1956: 220–221, 226) in Toporišič (1974: 296–297).

⁸⁰ Na primer Breznik v *Slovenski slovnici za srednje šole* (1934: 137–138) in avtorji Slovnice štirih (1956: 220–221, 226).

6.4 Rezultati primerjalne analize časopisnih člankov in njihova interpretacija

6.4.1 Analiza trpniške pojavnosti v časopisnih člankih iz leta 1963

V vseh izbranih člankih je bilo skupno obravnavanih 1264 povedi, od tega je bilo 1186 tvornih povedi, medtem ko je bila trpnost pripisana 78 povedim. Izračun odstotkovne vrednosti pokaže, da je v obravnavanih člankih iz leta 1963 zastopanost trpnosti v odnosu do tvornih povedi 6,2-odstotna (Tabela 1).

Statistični izračun splošne trpne pojavnosti v člankih iz leta 1963 je temeljil na ugotavljanju števila trpnih povedi v odnosu do skupnega števila vseh obravnavanih povedi, pri čemer je kot osnovni klasifikator za pripisovanje statusa trpnosti posameznim povedim služila prisotnost najmanj ene trpne strukture v povedi. V določenih povedih pa je izpričana tudi večkratna raba trpnih oblik; analiza je tako v 78 povedih obravnavala 84 primerov trpnika. Pri tem je bil izmed obeh načinov trpne tvorbe trpnik z deležnikom uporabljen 46-krat, medtem ko so pisci člankov trpnik s prostim morfemom se uporabili 38-krat. Trpnik z deležnikom je bil torej zastopan 54,8-odstotno, trpnik na se pa 45,2-odstotno (Tabela 2).

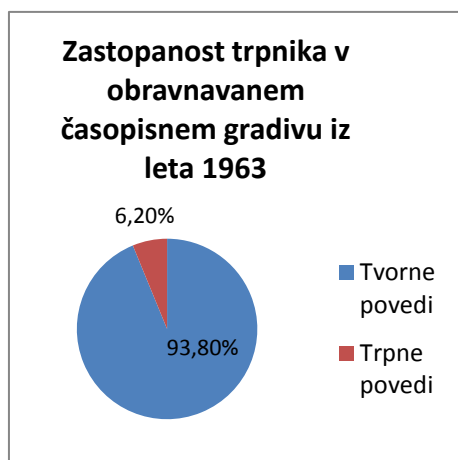

Tabela 1: Zastopanost trpnika v obravnavanem časopisnem gradivu iz leta 1963

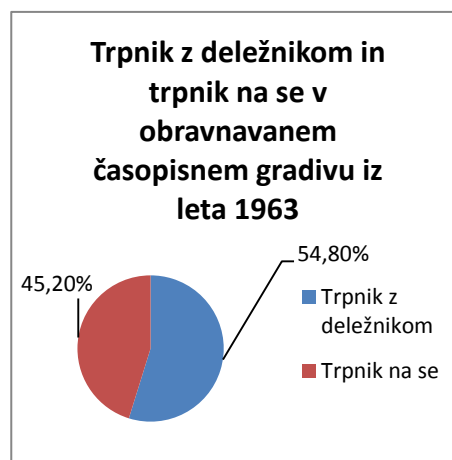

Tabela 2: Razmerje med pojavnostjo trpnika z deležnikom in trpnika na se v časopisnem gradivu iz leta 1963

Primerjalna analiza se je osredotočila tudi na opazovanje glagolskega vida obravnavanih trpnikov. Pri tem je bilo v skupini trpnikov z deležnikom izmed 46 glagolskih oblik 42 trpnikov z dovršnim pomenom in 4 trpniki z nedovršnim pomenom, kar pomeni, da je bilo 91,3 odstotkov vseh obravnavanih trpnikov z deležnikom dovršnih, nedovršnih pa je bilo le 8,7 odstotkov (Tabela 3). V skupini trpnikov na se se je izoblikovala drugačna slika, saj je bilo med 38 analiziranimi trpniki 20 nedovršnih in 18 dovršnih glagolskih oblik, pri

čemer nedovršne oblike zaznamujejo 52,6 odstotkov vseh obravnavanih trpnikov na se, dovršne pa 47,4 odstotkov (Tabela 4).

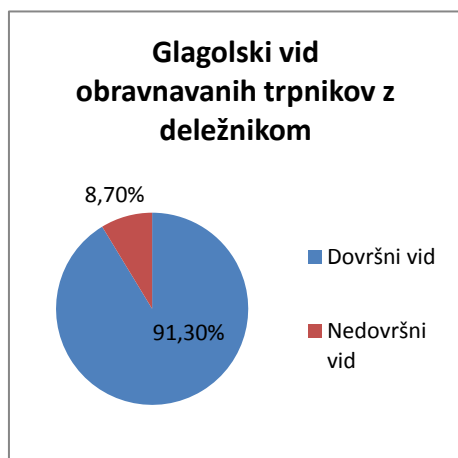

Tabela 3: Ponazoritev glagolskega vida trpnikov z deležnikom v obravnavanem časopisnem gradivu iz leta 1963

Tabela 4: Ponazoritev glagolskega vida trpnikov na se v obravnavanem časopisnem gradivu iz leta 1963

Primerjalna analiza je v sklopu preverjanja hipoteze o povezavi med trpno pojavnostjo in časopisno rubriko opazovala tudi zastopanost trpnikov v člankih iz posameznih rubrik. Časopisno gradivo znotraj rubrike Zunanja politika/Notranja politika in gospodarstvo je skupno obsegalo 552 povedi, pri čemer je bila trpnost dodeljena 40 povedim oziroma 43 glagolskim oblikam. Odstotkovna vrednost trpne pojavnosti znotraj dane rubrike tako znaša 7,2 odstotkov, tvornih pa je bilo 92,8 odstotkov vseh obravnavanih povedi (Tabela 5).

Skupni seštevek povedi v rubriki Kultura je bil nekoliko manjši, saj je zajemal 393 povedi, pri čemer je bilo trpnih povedi 23, vseh trpnikov pa 26. Iz odstotkovne pretvorbe je razvidno, da imajo časopisni članki iz rubrike Kultura 5,9-odstotni delež trpnosti, medtem ko so tvorne povedi zastopane s 94,1 odstotki (Tabela 6).

Rubrika Zanimivosti in reportaže je zaznamovana z najmanjšo vsoto obravnavanih povedi; časopisni članki znotraj te rubrike so namreč skupaj šteli 319 povedi. Manjši pa je tudi seštevek trpnih povedi: trpnost je bila pripisana 15 povedim, znotraj katerih je bilo obravnavano ravno toliko trpnih glagolskih oblik. Delež trpnosti znotraj rubrike Zanimivosti in reportaže tako znaša 4,7 odstotkov nasproti 95,3 odstotkom tvornih povedi (Tabela 7).

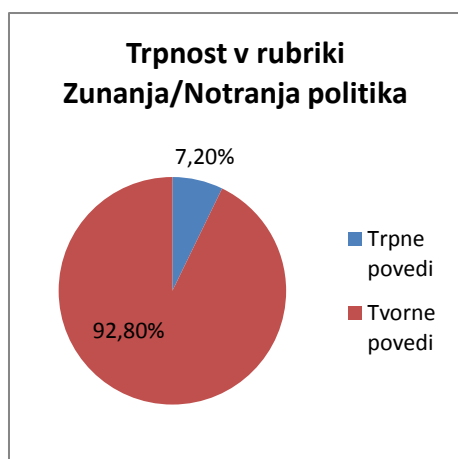

Tabela 5: Zastopanost trpnika v rubriki Zunanja politika/Notranja politika in gospodarstvo

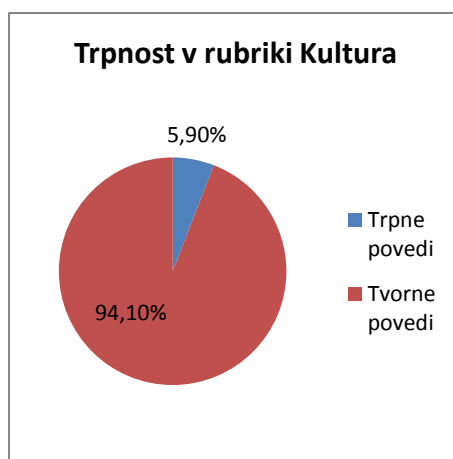

Tabela 6: Zastopanost trpnika v rubriki Kultura

Tabela 7: Zastopanost trpnika v rubriki Zanimivosti in reportaže

Navedeni članki so v sklopu obravnave trpnika z deležnikom poleg ustaljenega načina izražanja trpnosti nakazali še na možnost eliptične rabe trpnika, znotraj katere tvorec povedi izpusti obliko pomožnega glagola *biti* in trpnost ubesedi le prek rabe trpnega deležnika na -n/-t, ki najpogosteje nastopa v vlogi prilastka. Takšna raba se je pri analizi časopisnega gradiva izkazala za relativno pogosto rabljeno strukturo, saj je bilo izmed 46 obravnavanih oblik trpnika z deležnikom eliptično rabljenih kar 14 oblik oziroma 30,4 odstotkov vsega obravnavanega gradiva.

Poleg ugotavljanja zastopanosti eliptičnega trpnega izražanja sodi na področje analize trpnika z deležnikom tudi opazovanje izraženosti vršilca dejanja. Obravnava navedene skupine je pri vseh primerih potrdila odsotnost vršilca glagolskega dejanja, je bil pa slednji dvakrat indirektno nakazan v sklopu trpnika na se v povedih *Danes ob 9.30 so se v poslopu*

Zveznega izvršnega sveta začeli razgovori med predsednikom republike Josipom Brozom Titom in predsednikom Združenih držav Mehike Adolfom Lopezom Mateosom in Razgovori med predsednikom Titom in Lopezom Mateosom se bodo nadaljevali, kjer je konkretni vršilec dejanja izražen znotraj osebkovega prilastka (*med predsednikom republike Josipom Brozom Titom in predsednikom Združenih držav Mehike Adolfom Lopezom Mateosom, med predsednikom Titom in Lopezom Mateosom*) (Delo 88/5: 1, 10).

V časopisnem gradivu se sporadično nakazujejo tudi manj ustaljene trpne oblike s trpno glagolsko obliko in udeležensko vlogo prizadetega z glagolskim dejanjem v netožilniškem ali predložnem tožilniškem dopolnilu. Orešnik (2006: 30–31; 2007: 35) takšno trpno pojavnost opredeljuje kot brezosebne trpnike, ki jih stroka (Toporišič 1992: 333) zaradi neizpolnjevanja trpnega pogoja o direktni prehodnosti glagolov z nepredložnim dopolnilom v tožilniku dojema kot neknjižne trpne variante. V gradivu je takšen trpnik izpričan dvakrat, v povedih *Pri tem se znatno prihrani na času in skladiščnem prostoru* (Delo 100/V: 5) in *Tako bo zadoščeno materialnim zahtevam za študij fizike na univerzi* (Delo 195/5: 5), pri čemer sta bila oba primera kljub zavesti o njunem statusu neknjižnosti vključena v trpno obravnavo kot trpni povedi.

Po drugi strani pa obravnava k trpni skupini ni umestila povedi brez zunanjega in konkretnega vršilca dejanja kljub njihovi navidezni podobnosti s trpnimi povedmi. Gre za povedi:

- *Toda doseči je treba, da se bo proizvodnja že takoj v začetku leta dvigala in dosegla ustrezen zagon* (Delo 11/V: 1, 10).
- *S tem se ne le znatno zmanjša poraba jamskega lesa, temveč prej uvožene naprave te vrste sedaj celo izvažamo* (Delo 100/V: 5).
- *Število inženirjev je naglo naraslo. V začetku leta 1960 jih je bilo v tovarni samo osem, dve leti pozneje jih je bilo 17, lani se je njihovo število zvečalo na več kot 60, medtem ko računajo letos že s približno 100 inženirji* (Delo 127/V: 3).
- *Ob tem je prav imeti pred očmi, da se prebivalstvo sveta poveča vsako leto za 50 do 60 milijonov /.../* (Delo 169/V: 4).
- *Jugoslavija kot nova turistična dežela torej upa, da se bo število nočitev večalo za skoraj 18 odstotkov letno* (Delo 195/V: 3).
- *Bruto devizni dohodek bi se večal za petino tako, da bi 1970. leta že dosegel 221 milijonov dolarjev ali 165 milijard dinarjev* (Delo 195/V: 3).
- *Odkar se je končala druga svetovna vojna, ni več miru ob jezeru Toplitz* (Delo 195/V: 9).

- *Zato se je začel »zadnji start bivših«, kakor pišejo v tej zvezi nekateri listi, ki dodajajo, da švicarskim bankam iz povsem razumljivih razlogov ni do tega, da bi pred potekom 20 let prišla v javnost vsebina »esesovskih knjižic«, na katere so baje naloženi milijardni zneski (Delo 195/V: 9).*
- *Vsa ta gibanja so bila omejena na posamezna področja oziroma plemena (Delo 210/V: 4).*
- *Na podlagi dosedanjih proizvodnih gibanj je grobi izračun pokazal, da bi se v odnosu na povprečje kmetijske proizvodnje v letu 1961/62, skupni obseg kmetijskega pridelovanja do leta 1970 povečal približno za polovico, na družbenih posestvih pa celo za trikrat (Delo 281/V: 3).*
- *Povprečna letna poraba mesa na osebo bi se tako povečala od 30 kilogramov v letu 1963 na približno 45 kilogramov v letu 1970 (Delo 281/V: 3).*
- *Tudi retencijska kvota naj bi se na splošno povečala (Delo 319/V: 2).*
- *Članek v enem izmed njih se po tehtnem preudarjanju zaključuje nekako takole: »Vsi prometni nadzorniki ste opremljeni s piščalkami. /.../« (Delo 342/V: 9).*
- *Po računih, ki morda niso do zadnje decimalke točni, bo znašala celotna vrednost investicij v te objekte 192 milijard dinarjev, bruto proizvod pa se bo s temi investicijami povečal za 225 milijard (Delo 342/V: 9).*

V navedenih povedih torej ni vršilec dejanja tisti, ki namerno in načrtno vpliva na udeležensko vlogo prizadetega, ampak se take spremembe večinoma vršijo same na podlagi predhodnih vršilčevih dejanj ali ukrepov, zaradi česar v teh primerih ne gre za trpnik, ampak za tvorne zveze s prostim morfemom se ali pa za tvorne zveze z izraženo stanjskostjo.

V sklopu zvez s prostim morfemom se je poleg zgoraj navedenih zvez tvornost pripisana tudi skupini z izraženim splošnim vršilcem dejanja (Toporišič 2000: 345, 388). Primeri z izraženim splošnim vršilcem dejanja so zastopani tudi v obravnavanih časopisnih člankih, pri čemer jim je bil v analizi skladno s teorijo pripisan tvorni značaj, na primer v povedih *Zvedelo se je, da je Kuznecov ob tej priložnosti seznanil /.../ (Delo 42/V: 1), Imena vasi so pesniška, skoraj slovesna, eni izmed njih se reče Misra, posejano polje (Delo 88/V: 9) ali Zvedelo se je tudi, da je iraška delegacija privolila v to, da ustanove organizacije enotne fronte, ki bi v Iraku vključevala razen stranke Al Baas tudi arabske nacionaliste, stranko Istiklal, nacionalne demokrate, verjetno pa še nekatere druge politične skupine (Delo 100/V: 1, 10).*

Ravno tako je primerjalna analiza jezikoslovni teoriji (Toporišič 2000: 358) sledila tudi s tvorno obravnavo zvez, ki so v trpniški pretvorbi doživele spremembo glagolske kategorije vida ali časa oziroma spremembo pomena. Tudi v takšnih primerih gre za konstrukcije z izraženo stanjskostjo, kot je vidno v povedi *Zaradi poledice je ustavljen promet na jadranski magistrali med Reko in Splitom, medtem ko je promet vozil na cestah proti Zagrebu in Ljubljani otežkočen* (Delo 11/V: 12).

Analiza je iz trpne obravnave izvzela tudi pogoste publicistične vrivke, kot je na primer zveza *Kot rečeno* (*Kot rečeno, je najznačilnejši in najzanesljivejši znak epilepsije krčevito zvijanje*) (Delo 244/V: 9), saj v tem primeru ne gre za pravi trpnik, ampak samo za avtorjevo obnavljanje že omejenega.

6.4.2 Analiza trpniške pojavnosti v časopisnih člankih iz leta 1991

Analiza časopisnega gradiva iz leta 1991 je v sklopu 36 obravnavanih člankov skupno zajela 1481 povedi, pri čemer je bil status trpnosti dodeljen 171 povedim. Na celoletni ravni je torej obravnavane članke zaznamovala 11,5-odstotna stopnja trpnosti nasproti 88,5 odstotkom tvornih povedi (Tabela 8).

Znotraj 171 trpnih povedi je bilo v analizi zabeleženih 195 trpnih glagolskih oblik, od tega je bilo 123 oblik trpnika z deležnikom in 72 trpnih struktur na se, kar pomeni, da je bil trpnik z deležnikom zastopan s 63,1 odstotki, medtem ko je za trpnik na se značilna 36,9-odstotna pojavnost (Tabela 9).

V sklopu določanja glagolskega vida obravnavanim trpnim strukturam z namenom ugotavljanja potencialne povezave med trpno obliko in vidsko komponento je bila v analizi 123 trpnikov z deležnikom dovršnost zaznana v 118 primerih, preostalim 5 trpnim glagolskim oblikam z deležnikom na -n/-t pa je bil pripisan nedovršni glagolski vid. Izračun odstotkovnega razmerja navedenih vrednosti je tako nakazal na 95,9-odstotno pojavnost dovršnih trpnikov z deležnikom v odnosu do 4,1-odstotne zastopanosti nedovršnih struktur trpnika z deležnikom iz obravnavanega časopisnega gradiva iz leta 1991 (Tabela 10).

Tudi ugotavljanje vidske komponente trpnikov na se je nakazalo na visoko zastopanost dovršnosti, saj je bilo izmed 72 trpnih struktur na se dovršnih kar 50 glagolskih oblik, medtem ko je bila nedovršnost opredeljena le v 22 primerih. Tovrstne ugotovitve z 69,4-odstotno zastopanostjo dovršnosti v odnosu do 30,6-odstotne nedovršnosti znotraj trpnika na se (Tabela 11) nasprotujejo že uveljavljenim stališčem o trpniku na se kot sredstvu za izražanje trpnosti nedovršnih glagolov.⁸¹

⁸¹ Izmed obravnavanih avtorjev je bilo takšno mnenje izraženo pri Janežiču (1863: 239), avtorjih Slovnice štirih (1956: 223–225), Jesenovcu (1965: 65–69) in Gradišniku (1985: 184–185, 188).

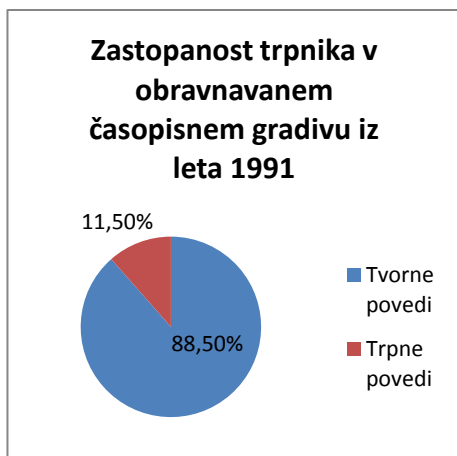

Tabela 8: Zastopanost trpnika v obravnavanem časopisnem gradivu iz leta 1991

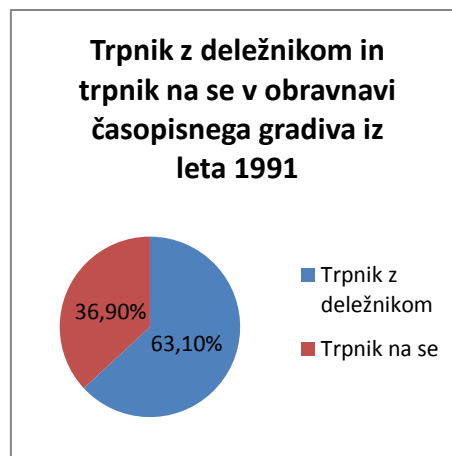

Tabela 9: Razmerje med pojavnostjo trpnika z deležnikom in trpnika na se v obravnavanem časopisnem gradivu iz leta 1991

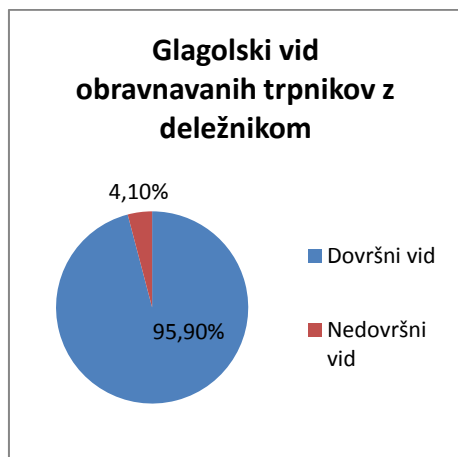

Tabela 10: Ponazoritev glagolskega vida trpnikov z deležnikom v obravnavanem časopisnem gradivu iz leta 1991

Tabela 11: Ponazoritev glagolskega vida trpnikov na se v obravnavanem časopisnem gradivu iz leta 1991

Ob upoštevanju načrtane metodologije dela se je obravnavo časopisnega gradiva iz leta 1991 nadalje usmerila na opazovanje zastopanosti trpnika znotraj posameznih rubrik oziroma na ugotavljanje potencialne povezave med časopisno rubriko in med trpno pojavnostjo. Pri tem je bila v rubriki Zunanja politika in gospodarstvo/Notranja politika trpnost zaznana v 105 povedih izmed skupno 604 povedi, pri čemer je bilo obravnavanih 120 trpnih struktur. Znotraj navedene rubrike je bila torej trpnost v razmerju do tvornosti zastopana s 17,4 odstotki, medtem ko je bil tvorni značaj prisoten v 82,6 odstotkih obravnavanih povedi (Tabela 12).

Članki iz rubrike Kultura so bili nekoliko krajši, saj so skupno šteli 335 povedi, ravno tako pa je bila znotraj njih opazna tudi nižja stopnja trpne pojavnosti. Status trpnosti je bil tako dodeljen 44 trpnim strukturam znotraj 36 trpnih povedi, kar pomeni, da je bilo trpnih 10,7 odstotkov vseh povedi v odnosu do 89,3 odstotkov tvornih povedi (Tabela 13).

Najmanjši delež trpnika je bil prisoten v rubriki Zanimivosti in reportaže, kjer je bila trpnost izmed 542 obravnavanih povedi pripisana 31 trpnim oblikam znotraj 30 trpnih povedi. Članki iz obravnavane rubrike so bili tako zaznamovani s 5,5-odstotno trpnostjo nasproti 94,5-odstotne tvornosti povedi (Tabela 14).

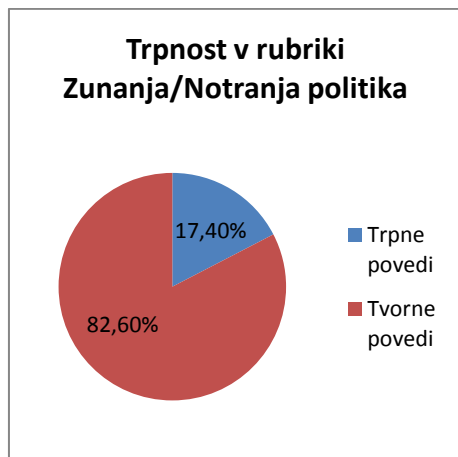

Tabela 12: Zastopanost trpnika v rubriki Zunanja politika in gospodarstvo/Notranja politika

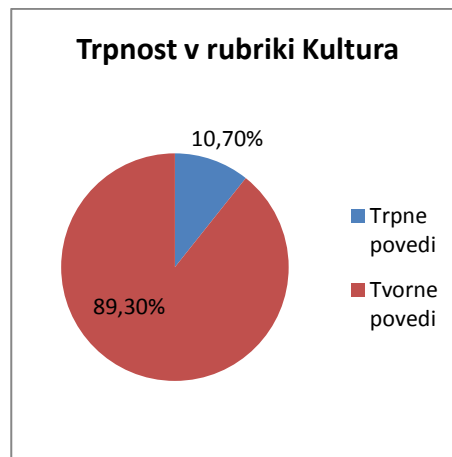

Tabela 13: Zastopanost trpnika v rubriki Kultura

Tabela 14: Zastopanost trpnika v rubriki Zanimivosti in reportaže

Obravnava gradiva iz leta 1991 je potrdila tudi druge tendence, ki so se vzpostavile že v sklopu analize člankov iz leta 1963. Med njimi velja izpostaviti predvsem ponovno izpričano relativno visoko stopnjo eliptične trpne pojavnosti, ki je običajna predvsem pri skupini trpnikov z deležnikom. Izmed 123 trpnikov z deležnikom je bil namreč trpnik z elipso oblike pomožnega glagola *biti* uporabljen kar 23-krat oziroma v 18,7 odstotkih. Tovrstna raba je bila največkrat, v 15 primerih, uporabljena znotraj prilastka, kar je vidno v povedi *Tako so morali 100-kronski bankovec, izdan 2. januarja 1910, zaradi velikega števila ponaredkov potegniti iz obtoka in ga že leta 1912 zamenjati z novim* (Delo 248/XXXIII: 12). Eliptičnost trpnika se je poleg tega 5-krat pojavila tudi v primerih naštevanja, na kar nakazuje poved *Zatem je Nova*

revija sestavila *apel mednarodni kulturni in znanstveni javnosti (/.../) in ga ponudila v sprejetje najvišjim slovenskim intelektualnim ustanovam /.../; izjava je bila dana tudi v individualno podpisovanje, zvečer 28. junija pa razposlana v svet (Delo 154/XXXIII: 1), 3-krat pa je bila zastopana tudi v naslovih, na primer v povedi *Ranjen Peter Vrečko, doma iz okolice Ilirske Bistrice (Delo 78/XXXIII: 1).**

Za razliko od primerov iz leta 1963 je bila v gradivu iz leta 1991 elipsa izjemoma uporabljena tudi znotraj skupine trpnikov na se v sklopu naštevanja v povedi *Volilni cikel, ki se je spomladi začel v Sloveniji in na Hrvaškem, se je novembra nadaljeval v Makedoniji ter Bosni in Hercegovini, končal pa s pravkar objavljenimi izidi večstrankarskega boja v Srbiji in Črni Gori (Delo 1/XXXIII: 2).*

Analiza gradiva je znotraj skupine trpnikov z deležnikom ugotavljala tudi potencialno izraženost vršilca/povzročitelja glagolskega dejanja in izpričane načine njegovega izražanja. Pri tem je podobno kot v letu 1963 vršilec dejanja večinoma ostal neopredeljen. Izmed 123 obravnavanih trpnikov z deležnikom sta vršilca izjemoma nakazali le dve povedi, pri čemer ni slednjega nobena uvajala s predpisanim predlogom *od*; v povedi *Milanski Corriere della sera objavlja poročilo svojega dopisnika iz Petrinje, kamor je bil z drugimi novinarji povabljen s strani vojske (Delo 208/XXXIII: 5)* je bila namreč uporabljena zveza *s strani*, medtem ko je bil povzročitelj v povedi *Z začetkom vojne se je cena aluminija popravila, ko pa je postalo jasno, da zaradi vojne ne bodo ogrožene dobave iz Bahreina do Dubaja, se je začel aluminij spet ceniti (Delo 41/XXXIII: 5)* nakazan znotraj prislovnega določila vzroka.

Poleg ustaljenih trpnikov so bili v gradivu v treh povedih izpričani tudi primeri brezosebkovnih trpnikov, ki so zastopani v povedih *Slovenski parlament je dan prej, kot je bilo določeno kot zadnji rok v zakonu o plebiscitu, zvečer z veliko večino sprejel in razglasil temeljno ustavno listino samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije in ustavni zakon za uresničitev te listine (Delo 148/XXXIII: 1), Kot je bilo poudarjeno na včerajšnji predstavitvi, smo s takim delom nekaj manj kot sto let po Pleteršnikovem slovarju dobili nov dokaz naše samostojnosti in samobitnosti (Delo 264/XXXIII: 7) in To misel nadaljuje s primerjavo z berlinskim zidom: »Kot je bila potrebna zrušitev berlinskega zidu, da je nastala neka nova (pred letom dni še popolnoma utopična) kakovost, tako se je moral sesuti strop v Goričanah, da se je končno le našlo nekaj denarja in so začeli sanacijo in obnovo in morda bo tudi tu nastala neka nova (za zdaj še popolnoma utopična) kvaliteta – MUZEJ, kakršnega si Slovenci zaslužimo« (Delo 148/XXXIII: 10).* Analiza je navedene trpnike obravnavala kot

trpne strukture, pri čemer sodita prvi dve na področje trpnika z deležnikom, medtem ko je tretja umeščena k trpnikom na se.

Ponovno so bile iz trpne obravnave izvzete strukture, ki kljub navidezni bližini s trpnimi strukturami niso izpričevale trpnega značaja zaradi nezmožnosti pomenske opredelitve vršilca glagolskega dejanja. Med takšnimi primeri velja na primer izpostaviti naslednje povedi:⁸²

- *Lani so se ob večstrankarskih volitvah v republikah odprle možnosti za nov legitimen dogovor o Jugoslaviji in za oblikovanje nove večstrankarske države* (Delo 1/XXXIII: 2).
- *Ena izmed takšnih možnosti se je očitno ponudila ob mednarodnem kolokviju šolskih psihologov, ki je potekal v Ljubljani avgusta 1989* (Delo 1/XXXIII: 7).
- *Njihovo število se je večalo, saj so jih prinašali številni popotniki, misijonarji, /.../* (Delo 148/XXXIII: 10).
- *V obdobju med 1990 in 1991 se je povprečna naklada slovenskih knjig zmanjšala za približno 15 odstotkov* (Delo 283/XXXIII: 6).
- *Naročanje učbenikov po katalogu se uveljavlja* (Delo 208/XXXIII: 7).
- *Pokazalo se je, da je zgornja meja za večino polpenzion za 400 dinarjev na dan* (Delo 208/XXXIII: 11).
- *Zelo pomembno pa je, da se je zmanjšala poraba sladkorja v Vzhodni Evropi* (Delo 41/XXXIII: 5).

Trpne obravnave nista bili deležni niti povedi *V nekaterih kritičnih predelih Ukrajine se kar 25 odstotkov otrok rodi s prirojenimi napakami in le 20 odstotkov šolskih otrok je popolnoma zdravih* (Delo 117/XXXIII: 9) in *Med drugim je povedal, da je Jakob Gallus ena izmed redkih izjem, ko se majhnemu narodu rodi velik umetnik* (Delo 248/XXXIII: 8), saj v njih uporabljeni morfem se tvori del slovarske enote.

V gradivu so se pojavljale tudi trpnikom podobne tvorne konstrukcije, katerim status trpnosti ni bil dodeljen zaradi njihovega izražanja splošnega vršilca dejanja. Primeri takšnih struktur so na primer:

- *Naposled stanovanjske vrstne hiše niso zastonj: Kdo jih plača, se pa tudi ve* (Delo 1/XXXIII: 7).
- *Sliši se, da je prav to Bastlov namen* (Delo 57/XXXIII: 3).

⁸² Zaradi ne vključevanja tovrstnih primerov v statistično obravnavo so v diplomskem delu navedeni le najbolj reprezentativni primeri, ki služijo kot zgled opisanih struktur.

- *Simona pa si želi, da bo lahko prijela v roko svinčnik in zrisala lepe panorame, ki se vidijo s Prehodavcev (Delo 187/XXXIII: 6).*
- *Tako Hrvati kot Srbi izražajo nezadovoljstvo z avtoriteto JLA, ki so jih, kot se je zvedelo, sinoči okrepili še z nekaj oklepnimi vozili (Delo 78/XXXIII: 1).*

Poleg navedenega je analiza iz trpne obravnave izvzela tudi nepravilne trpnike v nekaterih ustaljenih zvezah, na primer *Preprosto rečeno* v povedi *Preprosto rečeno: ljubi se jim delati, za izkupiček pa potujejo na kolesih po svetu (Delo 78/XXXIII: 10)* ali izraz *založniško gledano* v povedi *Aleksander Cokan* je omenil, da je – *založniško gledano* – *letošnji založniški načrt izveden boljše od pričakovanj, če se upoštevajo mnogotere težave v poletnih mesecih, ko je izdelava učbenikov na vrhuncu, letošnje poletje pa ni bilo ravno pravšnje za take reči (Delo 283/XXXIII: 6).*

6.4.3 Analiza trpniške pojavnosti v časopisnih člankih iz leta 2013

Obravnava gradiva je v svojem tretjem delu zajela sodobnejše časopisne članke iz leta 2013, ki so se obenem v primerjavi s preostalima dvema analiziranim obdobjema izkazali tudi za najdaljše, saj so skupno šteli 1841 povedi. Status trpnosti je bil pri tem pripisan 170 povedim oziroma 9,2 odstotkom vseh obravnavanih povedi, medtem ko je imelo preostalih 90,8 odstotkov povedi tvorni značaj (Tabela 15).

Znotraj 170 trpnih povedi je bilo zastopanih 192 trpnih struktur, pri čemer se je trpnik z deležnikom pojavil 124-krat, trpnik na se pa v 68 primerih. Izračun odstotkovne vrednosti pokaže, da so bili trpniki z deležnikom uporabljeni v 64,6 odstotkih vseh trpnih povedi, delež trpnikov na se pa je bil 35,4-odstotni (Tabela 16).

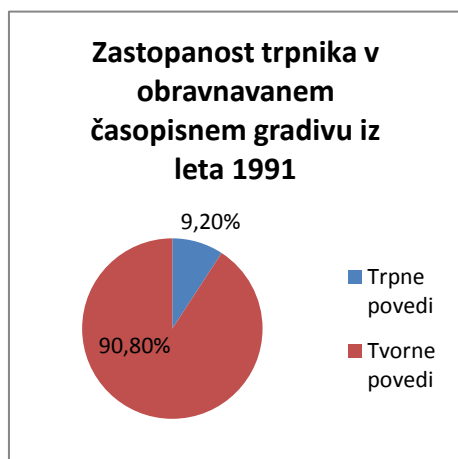

Tabela 15: Zastopanost trpnika v obravnavanem časopisnem gradivu iz leta 2013

Tabela 16: Razmerje med pojavnostjo trpnika z deležnikom in trpnika na se v obravnavanem časopisnem gradivu iz leta 2013

Podobno kot pri obravnavi gradiva iz prejšnjih dveh časovnih intervalov je tudi analiza najsodobnejših člankov želela ugotoviti zastopanost dovršne in nedovršne vidske komponente znotraj trpnih struktur. Pri tem je bilo v skupini 124 trpnikov z deležnikom 114 trpnih oblik opredeljenih kot dovršnih, preostalim 10 pa je bil pripisan nedovršni značaj. Zastopanost dovršnih oblik je bila tako 91,9-odstotna nasproti 8,1-odstotnem deležu nedovršnosti (Tabela 17).

V skupini 68 trpnikov na se je bilo razmerje med dovršnimi in nedovršnimi trpnimi strukturami manj izrazito, saj je bilo dovršnih 31 glagolskih oblik oziroma 45,6 odstotkov vseh trpnikov na se, medtem ko je bilo nedovršnih 37 oblik oziroma 54,4 odstotkov vseh trpnikov iz obravnavane skupine (Tabela 18).

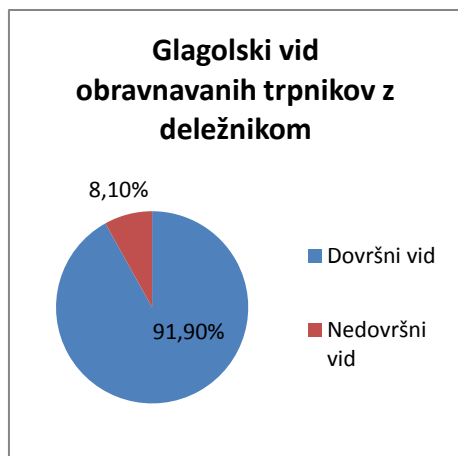

Tabela 17: Ponazoritev glagolskega vida trpnikov z deležnikom v obravnavanem časopisnem gradivu iz leta 2013

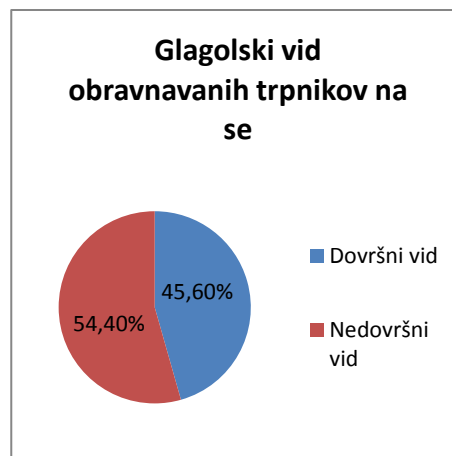

Tabela 18: Ponazoritev glagolskega vida trpnikov na se v obravnavanem časopisnem gradivu iz leta 2013

V časopisnem gradivu iz leta 2013 je izpričana večja razvejanost ustaljenih časopisnih rubrik, pri čemer slednje niso nujno zastopane redno v vseh izvodih. Analiza je tako upoštevala članke iz rubrik Svet in Aktualno kot vzporednico rubriki Zunanja/Notranja politika zaradi vsebinske podobnosti člankov, poleg tega pa je ravno tako na podlagi vsebinske ustreznosti k rubriki Kultura prištevala tudi rubriko Književni listi. Največje razlike med letnikoma 1963 in 1991 v odnosu do gradiva iz leta 2013 so vidne v rubriki Zanimivosti (in reportaže), ki je bila v zadnjem obravnavanem letniku razdeljena na rubrike Panorama, Infoteh, Generacija D, Zadnja stran, P&D⁸³, Znanost in Svet so ljudje. Kljub drugačnemu poimenovanju rubrike je primerjalna analiza v diplomskem delu zaradi vsebinske podobnosti primerjala članke iz vseh navedenih rubrik s članki znotraj rubrike Zanimivosti in reportaže iz preteklih dveh obravnavanih letnikov.

Članki iz rubrik Svet in Aktualno so skupno šteli 591 povedi, od tega je bilo trpnih povedi 81, trpnih struktur pa 92. Delež zastopanosti trpnika je tako znašal 13,7 odstotkov nasproti 86,3 odstotkom tvornih povedi (Tabela 19).

V primerjavi z gradivom iz preteklih dveh letnikov so bili članki iz rubrike Kultura iz leta 2013 najdaljši, saj so skupno znašali 736 povedi. Pri tem je bilo trpnih 51 struktur v 46 trpnih povedih. Trpnih je bilo tako 6,3 odstotkov vseh obravnavanih povedi v odnosu do 93,7-odstotne zastopanosti tvornih povedi (Tabela 20).

⁸³ Posel in denar (op. a.).

Seštevek povedi v člankih iz zadnje rubrike je skupaj znašal 514 povedi, pri čemer je bila trpnost zaznana v 43 povedih oziroma v 49 glagolskih oblikah. Delež trpne pojavnosti je bil tako 8,4-odstoten, medtem ko je bilo tvornih povedi 91,6 odstotkov (Tabela 21).

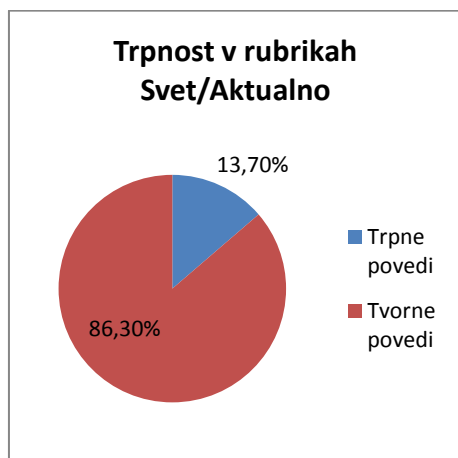

Tabela 19: Zastopanost trpnika v rubrikah Svet/Aktualno

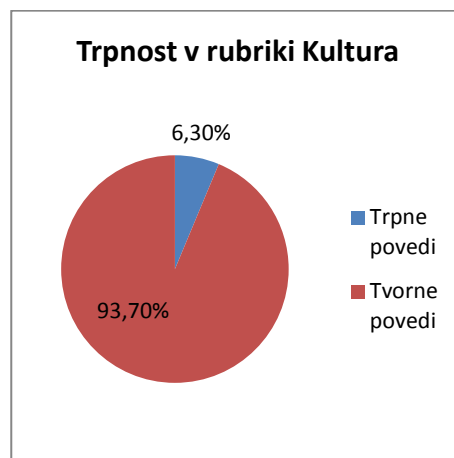

Tabela 20: Zastopanost trpnika v rubriki Kultura

Tabela 21: Zastopanost trpnika v rubrikah Panorama, Infoteh, Generacija D, Zadnja stran, P&D, Znanost in Svet so ljudje

Naslednji korak v procesu analize gradiva iz leta 2013 je predstavljalo ugotavljanje deleža eliptičnega izražanja trpnosti, ki se je osredotočalo predvsem na skupino trpnikov z deležnikom. Izmed 124 ugotovljenih trpnikov z deležnikom je bila elipsa pomožnega glagola *biti* uporabljena v 37 primerih, kar znaša 29,8 odstotkov. Podobno kot pri gradivu iz leta 1991 je bila tudi tokrat elipsa največkrat, kar 30-krat, uporabljena znotraj prilastkove pozicije, na primer v povedi *In zgodba deklice, rojene leta 1947, ki pod mizo poslušajo starše in njune prijatelje, kako modrujejo o stvareh, ki jih sama ne razume* (Delo 127/55: 13), poleg tega pa je bila 4-krat uporabljena znotraj naslovov, na primer *Marinič odšel, Vogrin obsojen, Gombočeva ...* (Delo 28/55: 2) in 3-krat v sklopu naštevanja, na primer *Gozdarski vestnik je*

bil široko zastavljen in tako namenjen gozdnim posestnikom, gozdarskim inženirjem /.../ (Delo 105/55: 18). V skupini trpnikov na se elipsa ni bila uporabljena.

Poleg eliptičnega izražanja je skupini trpnikov z deležnikom lastna tudi zmožnost predložnega izražanja udeleženske vloge vršilca glagolskega dejanja. Pri tem je tudi v obravnavanih člankih iz leta 2013 upoštevan splošno uveljavljeni trend opuščanja vršilca/povzročitelja glagolskega dejanja. Slednji je bil namreč v 124 primerih trpnikov z deležnikom izražen le 3-krat, in sicer v povedih *Linearno poseganje v plače je lahko izvedeno le v omejenem obsegu, saj so s takimi ukrepi veliko bolj prizadeti tisti z nižjimi plačami, sploh pa mlajši* (Delo 87/55: 2), *Odločitev za ljubljansko likovno akademijo*⁸⁴ *je bila tako sama po sebi umevna, s tem pa je bila odprta pot za stalen eksperiment* (Delo 87/55: 15) in *Najboljši primeri so projekti, med drugim tudi Ex Ponto, ki je sofinanciran s strani evropskega programa EACEA-Culture 2001–2013, izbran je bil med 680 festivali, naši lokalni in državni organi pa niso zagotovili niti polovice sredstev, kar je bil pogoj, da bi v celoti počrpali evropska sredstva* (Delo 202/55: 26). Povzročitelj dejanja ni v navedenih zgledih niti enkrat uveden s predpisanim predlogom *od*, ampak so ga pisci raje uvedli s predlogoma *s in s strani*.

Za razliko od obravnavanih časopisnih člankov iz preteklih dveh časovnih obdobj je bil v člankih iz leta 2013 opazen rahel porast deleža brezosebkočnih trpnikov, ki je bil izpričan 7-krat v povedih: *Kako obetajoče so dejavnosti, ki se predstavljajo na celjskem sejamskem četverčku, pojasnjuje Janez Navodnik, poznavalec polimerov: »Ni recesije, ki bi ustavila napredne polimere, saj se v času konjunktore proda več luksuznih dobrin, kot so jahte, razkošno embalirane hrane, avtomobilov ..., skratka plastike, v času recesije pa se posega po cenejših izdelkih, kjer prav tako ne gre brez plastike /.../«* (Delo 87/55: 28), *»/.../. Tovrstna transparentnost je bila za Libijo nekaj povsem novega, saj se je pred tem o vsem odločalo za strogo zaprtimi vrati Gadafigijeve predsedniške palače,«* je povedal in pri tem ni skrival ponosa na to potezo svoje vlade (Delo 150/55: 7), *Čeprav na zavodu za zaposlovanje politiko subvencioniranja ocenjujejo kot uspešno, strokovnjaki opozarjajo, da se brezposelnosti ne da reševati zgolj tako* (Delo 202/55: 3), *Umetnost oziroma gledališče je težko državotvorno, če se ga ne spoštuje dovolj* (Delo 202/55: 8) in *Če bi se ga še bolj spoštovalo in podpiralo, bi bil prepotreben proces ozaveščanja hitrejši in učinkovitejši* (Delo 202/55: 8). Vsi navedeni brezosebkočni trpniki sodijo v skupino trpnikov na se, status brezosebkočnih trpnikov pa jim je bil pripisan zaradi njihove neimenovalniške zastopanosti udeleženske vloge prizadetega z dejanjem (Orešnik 2007: 35).

⁸⁴ Napaka v izvirnem besedilu.

Tudi v časopisnem gradivu iz zadnjega obravnavanega leta so se v člankih pojavljale trpnikom podobne konstrukcije, ki jih obravnava zaradi tvornega značaja ni umestila k trpnim povedim. Med drugim sodijo med takšne konstrukcije strukture, kjer vršilec dejanja ne obstaja, na primer v povedih:⁸⁵

- *V dneh odločilnih britanskih stališč je bila objavljena nova javnomnenjska raziskava, ki kaže, da se protievropska naravnost na Otoku zmanjšuje* (Delo 16/55: 6).
- *»Ljudje so čedalje bolj frustrirani, da odločitve, ki se sprejemajo vse dlje od njih, pomenijo, da se njihov življenjski standard krči z vsiljenim varčevanjem oziroma da se njihovi davki porabljajo za reševanje vlad na drugi strani celine«* (Delo 16/55: 6).
- *Takrat, kajti v dobrih sto letih se je kljub zaščiti pod steklenimi povezniki in jekleno omaro njegova masa povečala za nekaj deset mikrogramov* (Delo 16/55: 20).
- *Omenja svojo ljubezen do bolničarke Arlette v Lillu, ki se je končala s Pahorjevim odhodom iz sanatorija Rdečega križa, kjer se je zdravil za tifusom, potem sta se videla le še dvakrat, a je o njej napisal roman* (Delo 105/55: 24).
- *Neurje, ki se je dolgo pripravljalo* (Delo 127/55: 6).
- *Besede so se začele zlivati na papir* (Delo 127/55).⁸⁶
- *Med vsemi tridesetletniki jih je trenutno okoli deset odstotkov brez dela, a na zavodu za zaposlovanje opozarjajo, da se delež povečuje* (Delo 202/55: 3).

Podobno kot v drugem delu je analiza iz trpne obravnave izvzela tudi povedi tipa *Rodil se je daleč od morja v ameriškem Massachusettsu* (Delo 28/55: 20), kjer je prosti morfem se del slovarske enote.

Ravno tako pa sta bili iz obravnave izvzeti dve strukturi s splošnim vršilcem dejanja: *Neuradno ga je, kakor se vse bolj govori, pospravil Pinochetov diktatorski režim, ki se je tako znebil glasnega kritika* (Delo 66/55: 24) in *Bere se srhljivo aktualno* (Delo 150/55: 14).

Poleg tega niso bili všteti v trpno obravnavo niti primeri z izraženo stanjskostjo niti nepravi trpniki v povedih tipa *To, poenostavljeno in v ponazoritev, pomeni, da Durs kot davčno tajnost lahko označi prazen list papirja, a informacijski pooblaščenec te oznake, četudi ugotovi, da ta ni bila dana skladno z zakonom o davčnem postopku, ne more umakniti* (Delo 189/55: 2).

⁸⁵ Zaradi ne vključevanja tovrstnih primerov v statistično obravnavo so v diplomskem delu navedeni le najbolj reprezentativni primeri, ki služijo kot zgled opisanih struktur.

⁸⁶ Gre za poved, ki bi lahko bila razumljena tudi trpno zaradi obstoječega logičnega vršilca dejanja, vendar je bila iz konteksta razvidna tvorčeva želja po zamolčanju vršilca dejanja in ustvarjanju iluzije živosti besed.

6.5 Strnjen povzetek rezultatov analize z obrazložitvijo

Primerjalna analiza obravnavanega gradiva je le deloma uresničila vzpostavljeno hipotezo o najmanjši zastopanosti trpnika v člankih iz leta 1963 in o največji zastopanosti v člankih iz leta 2013. Stopnja trpne pojavnosti je sicer res bila najnižja v letu 1963 s 6,2 odstotki zastopanosti, vendar se hipoteza ni potrdila v drugem delu, saj je 11,5-odstotna zastopanost trpnika v letu 1991 prehitela 9,2-odstotno trpno pojavnost iz leta 2013 (Tabela 22).

Osrednji vzrok za dvig trpne pojavnosti v zadnjih dveh obravnavanih letnikih gre verjetno pripisati postopnemu izboljšanju statusa trpnika v javnosti, ki se je deloma nakazalo že v Toporišičevih člankih (1965: 102) in z njegovo slovnico iz leta 1976 (427) in postopno nadaljevalo tudi v posameznih jezikovnih priročnikih (Žagar 1984: 137–139; Gradišnik 1986: 194–195; Kalin Golob 2003: 32–33; 2001: 140).⁸⁷ Premik glede dopustnosti trpne rabe v jeziku se je najverjetneje začel postopoma uveljavljati tudi v šolah in sčasoma tudi v miselnosti ljudi, kar se je odrazilo v večji rabi trpnega glagolskega načina.

Rahel upad trpne rabe v obravnavanem gradivu iz leta 2013 v odnosu do dobljenih podatkov iz leta 1991 sicer odstopa od navedene teorije izboljšanja statusa trpnika in posledičnega povečanja njegove rabe v jeziku, vendar je pred dokončnim zanikanjem veljavnosti dane teorije potrebno še enkrat pregledati v analizi uporabljene podatke.

V gradivu iz leta 1963 je bilo namreč kot trpnih prepoznanih 78 povedi (izmed 1264), medtem ko je bila v člankih iz leta 1991 trpnost dodeljena 171 povedim (izmed 1481), v letu 2013 pa 170 povedim (izmed 1841). V zadnjih dveh obravnavanih obdobjih je torej opazen porast trpnih povedi, ki se je v gradivu iz leta 1991 logično manifestiral v opaznem dvigu trpne zastopanosti, medtem ko je skoraj isto število trpnih povedi v gradivu iz zadnjega obravnavanega leta dalo nižji odstotek trpnega deleža zaradi izrazito večjega števila skupnih obravnavanih povedi, pri čemer je bil glavni razlog za porast poleg daljšega obsega člankov še porast števila slik, napisov pod slikami in ostalih pripisov k besedilu, kjer trpnik ni prednostno uporabljen. Poleg tega je bilo pred obravnavo gradiva upoštevano tudi pravilo naključne izbire člankov, ki bi v primeru drugačne odločitve ravno tako lahko povzročilo višji delež trpne pojavnosti.

Navedeno sproža zaključek o trpnem glagolskem načinu kot sestavnem delu slovenskega jezika, ki je kljub delnemu upadu v gradivu iz leta 2013 v odnosu do obravnavanega gradiva

⁸⁷ Kljub temu določeni avtorji rabi trpnika še vedno nasprotujejo, med njimi na primer Novak (povzeto po Kalin Golob 2003: 32), ravno tako pa je tudi pri avtorjih z izpričanim pozitivnim odnosom do trpnika na istem mestu zaznati odpor do njegove preveč intenzivne rabe.

iz leta 1991 še vedno rabljen v večji meri kot v gradivu iz leta 1963, ko vloga in raba trpnika še nista bili popolnoma ustaljeni kot nezaznamovani strukturi v slovenskem jeziku.

V nasprotju z le delno uresničitvijo prve hipoteze pa se je v primerjalni analizi v celoti potrdila druga zastavljena hipoteza, saj je bil trpnik z deležnikom pri vseh treh analiziranih obdobjih zastopan z višjim deležem. Večjih razlik med tremi analiziranimi obdobji sicer ni bilo, je pa kljub temu v gradivu iz let 1991, ko je bil trpnik z deležnikom zastopan s 63,1 odstotki, in 2013, ko je bil trpnik z deležnikom zastopan s 64,6 odstotki, opazen rahel porast razkoraka med trpnikom z deležnikom in trpnikom na se v primerjavi s 54,8-odstotno zastopano trpnika z deležnikom v letu 1963 (Tabela 23).

V analizi se je potrdila tudi tretja zastavljena hipoteza o večinski odsotnosti udeleženke vloge vršilca dejanja v sklopu trpnih povedi, pri čemer večjih razlik med tremi analiziranimi obdobji ni bilo. V redkih primerih izraženosti ni bil vršilec nikoli uveden s predlogom *od*, ampak s predlogom *s* in s predložno zvezo *s strani*, nekajkrat pa je bil indirektno nakazan v prilastku oziroma v prislovnem določilu.

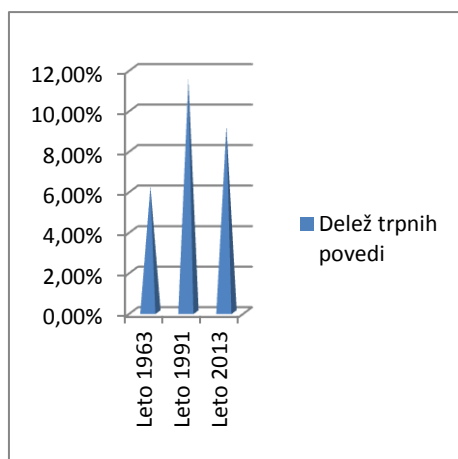

Tabela 22: Primerjava trpne zastopnosti v letih 1963, 1991 in 2013

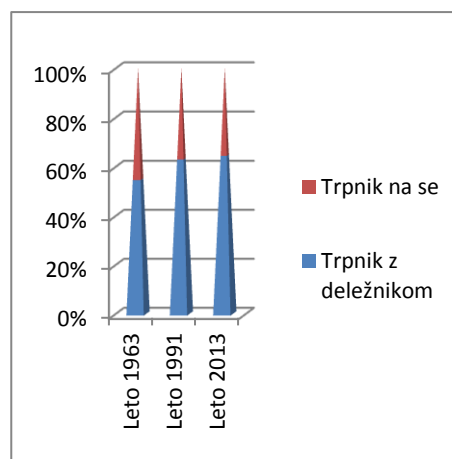

Tabela 23: Primerjava zastopnosti trpnika z deležnikom v odnosu do trpnika na se v obravnavanem časopisnem gradivu iz let 1963, 1991 in 2013

Ravno tako se je v večji meri potrdila tudi zadnja hipoteza, ki je zaradi vsebinskih značilnosti predvidela največjo mero trpne zastopnosti v rubriki Zunanja/Notranja politika in najmanjšo v rubriki Zanimivosti. V prvem obravnavanem letu je namreč delež trpnih povedi v rubriki Zunanja/Notranja politika znašal 7,2 odstotkov, v rubriki Kultura 5,9 odstotkov in v rubriki Zanimivosti 4,7 odstotkov. Razmerje se je potrdilo tudi v drugem letu, kjer je bila zastopnost trpnika v prvi rubriki 17,4-odstotna, v drugi 10,7-odstotna in v tretji 5,5-odstotna. Tretje obravnavano leto pa je kljub vzpostavljenemu vzorcu v drugem delu izpričalo odmik

od hipoteze; zastopanost trpnika v prvi rubriki je bila namreč največja, 13,7-odstotna, medtem ko so bili trpniki iz druge rubrike s 6,3 odstotki zastopani v manjši meri v odnosu do 8,4-odstotne zastopanosti trpnikov iz tretje rubrike (Tabela 24).

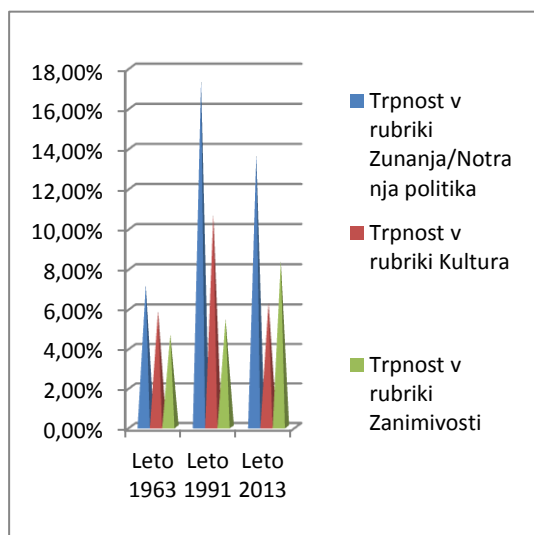

Tabela 24: Primerjava zastopanosti trpnika po rubrikah znotraj treh obravnavanih let

Analiza je vzporedno z ugotavljanjem resničnosti hipotez preverjala tudi stališče o povezavi glagolskega vida in priporočene oblike trpnika, pri čemer naj bi trpnik dovršnih glagolov tvorili z deležnikom, trpnik nedovršnih glagolov pa z dodajanjem prostega morfema *se* (npr. Gradišnik 1985: 183–185). Rezultati primerjalne analize vseh treh obravnavanih let so v skupini trpnikov z deležnikom pokazali na zelo visoko zastopanost dovršnega glagolskega vida, saj so bili v sklopu trpnika z deležnikom dovršni glagoli v letu 1963 uporabljeni v 91,3 odstotkih, v letu 1991 v 95,9 odstotkih in v letu 2013 v 91,9 odstotkih. Kljub temu so izpričani tudi primeri tvorbe trpnika z deležnikom pri nedovršnih glagolih, kar nakazuje na možnost tovrstne tvorbe znotraj obeh vidskih komponent (Tabela 25). Teorija se ni potrdila niti v sklopu skupine trpnikov na *se*, kjer je v letu 1963 in 2013 z majhno prednostjo sicer prevladovala zastopanost nedovršnih glagolov, medtem ko so bili v letu 1991 z večjo prednostjo zastopani dovršni glagoli. V letu 1963 so bili tako nedovršni glagoli zastopani v 52,6 odstotkih, leta 1991 v 30,6 odstotkih, leta 2013 pa v 54,4 odstotkih (Tabela 26).

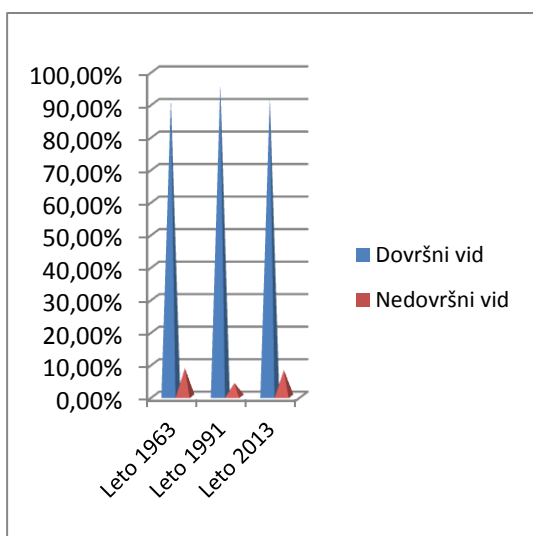

Tabela 25: Razmerje med dovršnostjo in nedovršnostjo znotraj skupine trpnikov z deležnikom

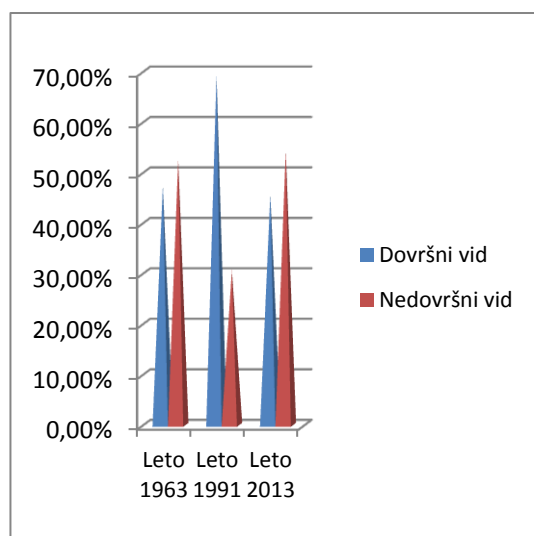

Tabela 26: Razmerje med dovršnostjo in nedovršnostjo znotraj skupine trpnikov na se

Obravnavano gradivo je v sklopu obravnave trpnika z deležnikom nakazalo tudi na relativno visoko stopnjo eliptičnega izražanja trpnosti, ki je bila v letu 1963 zastopana s 30,4 odstotki, v letu 1991 z 18,7 odstotki in v letu 2013 z 29,8 odstotki.

Poleg tega so se kljub opozorilom jezikoslovcev o pravilni rabi trpnika v analiziranem gradivu našli tudi primeri neknjižne rabe trpnika oziroma primeri brezosebkovnih trpnikov, ki so bili v zadnjih dveh obravnavanih obdobjih v rahlem porastu. Leta 1963 sta bila namreč zabeležena 2 takšna primera, leta 1991 3, v letu 2013 pa jih je bilo prepoznanih 7.

7 Zaključek

Osrednji raziskovalni interes diplomskega dela je bilo ugotavljanje sprememb na področju trpne rabe v času druge polovice 20. stoletja in v začetku 21. stoletja znotraj publicistične funkcijske zvrsti. Osnovni predpogoj za nadaljnje delo je predstavljalo navajanje že obstoječih teoretičnih izhodišč, zato je diplomsko delo pred začetkom obravnave zastavljenega raziskovalnega vprašanja tematiko trpnega glagolskega načina razdelalo in opredelilo tako s strukturnega kot tudi s pomenskega vidika, obenem pa je preučilo tudi stališča jezikoslovcev in normiranih priročnikov glede rabe in vloge trpnika v slovenskem jeziku ter nakazalo na vpliv, ki ga takšni priročniki lahko imajo na izoblikovanje stereotipov glede zaznamovanosti trpne rabe, kar je pri nekaterih piscih prisotno še danes.

V drugem delu se je diplomsko delo osredotočilo na praktični pregled časopisnega gradiva iz let 1963, 1991 in 2013, pri čemer se je ob uporabi metod primerjalne analize in statistične obdelave podatkov posledično izoblikovala slika trpne rabe znotraj treh obravnavanih intervalov.

Praktični del diplomskega dela je potrdil trditev iz teoretičnih izhodišč o trpnem glagolskem načinu kot eni izmed izraznih možnosti slovenskega jezika, saj je bil izpričan v člankih iz vseh treh obravnavanih obdobj. Gradivo iz let 1991 in 2013 pa je celo nakazalo na rahel porast trpne rabe v odnosu do trpne zastopanosti iz leta 1963, tudi če je bil trpnik v zadnjem obravnavanem letu zastopan z nekoliko nižjim deležem.

V analizi so se za resnične izkazale tudi ugotovitve jezikoslovcev o večjem pojavitvenem deležu trpnikov z deležnikom zaradi pomenskih omejitev trpnika na se, poleg tega pa so v skladu s teorijo tvorci trpnik v gradivu pretežno uporabljali z namenom izpostavitve vloge prizadetega z dejanjem namesto vloge vršilca dejanja. Vršilec dejanja je bil v sklopu trpnikov z deležnikom tako najpogostejše izpuščen; uveden je bil le izjemoma, vendar pri tem nikoli s priporočenim predlogom *od*.

Zaradi trpne sposobnosti zakrivanja vloge vršilca dejanja so bile trpne povedi v največji meri zastopane ravno znotraj rubrike Zunanja/Notranja politika, kjer pisci zaradi tematike pogosto iščejo načine za izpuščanje vršilca dejanja.

V analizi se je nakazala tudi relativno visoka stopnja eliptične trpne pojavnosti, poleg tega pa je bil dokazan tudi obstoj neformalnih oziroma brezosebkovalnih trpnikov, ki je v zadnjem obravnavanem letu dosegel najvišjo stopnjo.

Analiza je nadalje preverjala prepričanje o omejenosti trpnikov z deležnikom na dovršno vidsko komponento oziroma obratno, o omejenosti trpnikov na *se* na nedovršne glagole. Takšno stališče se v analizi ni potrdilo, saj so se pri obeh skupinah trpnikov pojavljali tudi glagoli z nasprotnim glagolskim vidom, pri čemer so bili slednji pri trpnikih z deležnikom zastopani v zelo majhni meri, medtem ko je bila razlika med dovršnostjo in nedovršnostjo precej bolj zabrisana pri trpnikih na *se*.

Navedene ugotovitve sprožajo zaključek, da je trpnik kljub manjši zastopanosti v odnosu do tvornih povedi še vedno ena izmed izraznih možnosti slovenskega jezika, ki je v zadnjih letih celo v rahlem porastu. Raba trpnika v jeziku je tako kljubovala dolgoletnim nasprotovanjem posameznih jezikoslovcev in je v zadnjih letih z rahljanjem stereotipa o neprimernosti trpnih struktur celo narasla, iz česar je mogoče sklepati, da se bo trpnik tudi v prihodnje v isti ali celo večji meri ohranil kot produktivna struktura v slovenskem jeziku.

8 Literatura

- Janez Gradišnik, 1985: *Za lepo domačo besedo*. Maribor: Založba Obzorja.
- Janez Gradišnik, 1986: *Naš jezik*. Trst: Založništvo tržaškega tiska in Celovec: Založba Drava.
- France Jesenovec, 1965: Raba trpnika v slovenščini. *Jezikovni pogovori*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Monika Kalin Golob, 2003: *Jezikovne reže 2*. Ljubljana: GV Revije, založništvo časopisov in revij, d. o. o., in Pravna praksa, časopis za pravna vprašanja.
- Monika Kalin Golob, 2001: *Jezikovne reže*. Ljubljana: GV Revije, založništvo časopisov in revij, d. o. o., in Pravna praksa, časopis za pravna vprašanja.
- Simona Kranjc, Andreja Žele, 2004: Tipologija stavčnih vzorcev v slovenščini. V: *Acta Universitatis Wratislaviensis No 2611: Wyraz i zdanie w językach słowiańskich 4: opis, konfrontacja, przekład. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej, Wrocław, 28.–30. listopada 2002 pod redakcją Iwony Łucków i Jana Sokołowskiego*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. 121–142.
- Olga Kunst Gnamuš, 1981: *Pomenska sestava povedi*. Ljubljana: Pedagoški inštitut pri Univerzi Edvarda Kardelja v Ljubljani.
- Olga Kunst Gnamuš, 1987/1988: Težave upovedovalne teorije in smeri njenega razvoja. *Jezik in slovstvo* 33/1–2. 8–16.
- Nataša Logar Berginc, 2009: *Jezikovna kultura za pravnike. Priročnik z vajami*. Ljubljana: Planet GV.
- Janez Orešnik, 1987: O slovenskem glagolskem načinu. *Jezik in slovstvo* 32/5. 146–150.
- Janez Orešnik, 1992: *Udeleženske vloge v slovenščini*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Janez Orešnik, 2006: Slovenski trpnik z deležnikom (v naravni skladnji). V: *Jezikovna predanost: akademiku prof. dr. Jožetu Toporišiču ob 80-letnici*. Maribor: Slavistično društvo. 26–34.
- Janez Orešnik, 2007: Slovenski trpnik na se (v naravni skladnji). *Slavistična revija* 55/1–2. 31–39.
- Breda Pogorelec, 1981: *Povzetek slovenske skladnje*. Skripta. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

- Anton Slodnjak, 1956: Pripombe k šesti knjigi. V: Fran Levstik: *Zbrano delo* (ur. Anton Slodnjak). Šesta knjiga: Kritični spisi I. Ljubljana: Državna založba Slovenije. 368–374.
- Mojca Smolej, 2011: *Skladnja slovenskega knjižnega jezika. Izbrana poglavja z vajami*. Ljubljana: Študentska založba.
- Janja Sterle, 2009: Slovenske ustreznice nemškega trpnika v strokovnih besedilih. *Izzivi jezika (2008/2009). Zbornik študentskih strokovnih besedil s področja prevajanja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 7–11. <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-UCAI22AV/> (citirano 6. 1. 2015).
- Polonca Šek Mertük, 2013: Obdobja preučevanja trpnega glagolskega načina v slovnicaх slovenskega jezika (od A. Bohoriča, 1584, do J. Toporišiča, 2004). *Časopis za zgodovino in narodopisje*. 84=49/1. 133–151.
- Jože Toporišič, 1965: O slovenskih glagolskih načinih. *Jezikovni pogovori*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Jože Toporišič, 1967: Poizkus modernejše obravnave glagolskih kategorij. *Jezik in slovstvo* XII. 117–127.
- Jože Toporišič, 1982: *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Jože Toporišič, 1987: Zimske urice, prva slovenska slovnica. V: Adam Bohorič: *Arcticae horulae succisivae = Zimske urice proste*. Maribor: Obzorja. 281–328.
- Jože Toporišič, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Jože Toporišič, 2000⁴: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- France Žagar, 1984: Tvornik in trpnik. *Jezik in slovstvo* 29/4. 135–139.
- France Žagar, 2010: *Slovenska slovnica za vsak dan*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- Andreja Žele, 2008: Reševanje nekaterih skladenjskih vprašanj v slovenščini glede na razpoložljive teorije in metode. V: Zbornik referatov za štirinajsti mednarodni slavistični kongres, Ohrid, 10.–17. september 2008 (ur. Aleksandra Deranc et al.). *Papers for the 14th International Congress of Slavists, Ohrid, September 10–17 2008. Slavistična revija* 56/2. 161–176.
- Andreja Žele, 2010: Diateza v slovenščini. *Riječ* 16/3. 128–152.

8.1 Viri

- Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel /in Jakob Šolar/, 1956: *Slovenska slovnica*. Ljubljana: DZS.
- Anton Breznik, 1934: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celje: Družba sv. Mohorja.
- Adam Bohorič, 1987: *Arcticae horulae succisivae = Zimske urice proste*. Maribor: Obzorja.
- Anton Janežič, 1854: *Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim cirilskim in glagoliškim berilom za Slovence*. V Celovcu: založil Eduard Liegel.
- Anton Janežič, 1863: *Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo: nova, vsa predelana in popravljena izdava*. V Celovcu: natisnil Janez Leon.
- Ivan Koštial, 1931: *Slovniški in slovarski brus knjižne slovenščine*. Celje: Družba sv. Mohorja.
- Fran Levstik, 1956: Napake slovenskega pisanja. *Zbrano delo* (ur. Anton Slodnjak). Šesta knjiga: Kritični spisi I. Ljubljana: Državna založba Slovenije. 38–87.
- Marko Pohlin, 2003: *Kraynska grammatika / Bibliotheca Carnioliae*. Znanstvenokritična izd. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- France Prešeren, 1999: *Poezije*. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Stanislav Škrabec, 1905: Nekoliko slovenske slovnice za poskušnjo. *Cvetje z vertov sv. Frančiška*. 22/7. 224⁺¹.
- Stanislav Škrabec, 1914: Nekoliko slovenske slovnice za poskušnjo. *Cvetje z vertov sv. Frančiška*. 31/2. 64⁺².
- Stanislav Škrabec, 1918: K prvemu zvezku »Rimskega katolika«. *Jezikoslovni spisi*. Izdala in založila »Leonova družba« v Ljubljani. 344–352.
- Josip Tominšek, 1910: *Antibarbarus: studije o napakah in pravilih slovenskega pisanja*. Ljubljana: založil L. Schwentner.
- Jože Toporišič, 1976: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- Valentin Vodnik, 1811: *Pismenost ali gramatika sa perve shole*. V' Lublani: natisnil Leopold Eger.

8.2 Gradivo (po kronološkem zaporedju)

- Nenehna rast proizvodnje, proizvodnosti in izvoza zagotavlja povečanje realnega standarda. *Delo*. 11/V (1963). 1, 12.
- E. Karabeg: Integracija umetnosti in tehnike. *Delo*. 11/V (1963). 2.
- V notranjosti države mraz in sneg v Dalmaciji spomladansko vreme. *Delo*. 11/V (1963). 12.
- Ženeva: novi sovjetski predlog. *Delo* 42/V (1963). 1.
- Dušan Pirjevec: Ob založniških programih za leto 1963. *Delo* 42/V (1963). 7.
- Bogdan Pogačnik: Antikvariat na razpotju. *Delo* 42/V (1963). 7.
- Mehiško-jugoslovanski razgovori. *Delo* 88/5 (1963). 1, 10.
- Boris Zihlerl: Delež marksizma v kulturnem snovanju. *Delo* 88/5 (1963). 5.
- N. H.: Kibuc: izraelska zadružna vas. *Delo* 88/5 (1963). 9.
- Sporazum o enotni državi ZAR. *Delo* 100/V (1963). 1, 10.
- Priznanja za znanstveno raziskovalne dosežke. *Delo* 100/V (1963). 5.
- Pod hipnozo naučena pesmica. *Delo* 100/V (1963). 9.
- Ivan Stojiljković: Iz zagate je vodila samo ena pot. *Delo* 127/V (1963). 3.
- Vasja Predan: Jugoslovanske gledališke igre: Piratska bajka. *Delo* 127/V (1963). 5.
- C.: Tip, vid in sluh umetnih želv. *Delo* 127/V (1963). 9.
- Kaj bi svetu prinesla razorožitev? *Delo* 169/V (1963). 4.
- B. P.: Skupnost jugoslovanskih PEN klubov. *Delo* 169/V (1963). 5.
- Ž. S.: »Galeb«: uspešen prvi nastop med tujci. *Delo* 169/V (1963). 9.
- A. Č.: Turizem odmerja svoje sile. *Delo* 195/V (1963). 3.
- Š. K.: Študij jezika in potrebe. *Delo* 195/V (1963). 5.
- Ozadje zaklada na dnu jezera. *Delo* 195/V (1963). 9.
- M. Sedmak: Angola: še vedno dve gibanji. *Delo* 210/V (1963). 4.
- Stanka Godnič: X. festival jugoslovanskega igranega filma: Srečanje s »Samorastniki«. *Delo* 210/V (1963). 5.
- D. L.: Mogočna voda v reki vseh rek. *Delo* 210/V (1963). 9.
- J. Palavršič: Sol na bolečo ameriško rano. *Delo* 244/V (1963). 4.
- Jože Snoj: Lawrence Durrell: Aleksandrijski kvartet. *Delo* 244/V (1963). 5.
- Epilepsija omogoča normalno življenje. *Delo* 244/V (1963). 9.
- M. Remec: Optimistični obeti v kmetijstvu. *Delo* 281/V (1963). 3.

- Š. K.: Občni zbor Slavističnega društva: Spominska plošča Franu Miklošiču v Mariboru. *Delo* 281/V (1963). 5.
- Nova žrtev jezerskega zaklada. *Delo* 281/V (1963). 9.
- Delo republiške skupščine: Delo v izvozu le s kvaliteto. *Delo* 319/V (1963). 2.
- Uroš Prevoršek: Glasbeni dogodki: Dirigent iz Osla. *Delo* 319/V (1963). 5.
- Selitev »gnojnega čira«. *Delo* 319/V (1963). 9.
- Slavko Fras: Jesenska razvnetost na Ringu. *Delo* 342/V (1963). 4.
- Š. K.: Če je študij pregreha. *Delo* 342/V (1963). 5.
- H.: Melodični piski za nežno uho. *Delo* 342/V (1963). 9.
- Bilanca merjenja politične moči. *Delo* 1/XXXIII (1991). 2.
- Pavel Zgaga: Z raziskovanjem šolskega polja v mednarodni prostor. *Delo* 1/XXXIII (1991). 7.
- Milan Maver: Kako bomo stanovali leta 2000. *Delo* 1/XXXIII (1991). 11.
- Jože Petrovčič: Zaradi recesije, ne pa zaradi vojne. *Delo* 41/XXXIII (1991). 5.
- Janko Svetina: Različni pogledi na določbo o zamenjavi ravnateljev šol. *Delo* 41/XXXIII (1991). 7.
- Drago Medved: Vsak kuhar je individualist, če nima domišljije, pogori. *Delo* 41/XXXIII (1991). 11.
- Ivan Gerenčer, Tonja Slokar: Hude skomine po rafineriji, toda če ne bo podržavljena, ne bo denarja iz tujine. *Delo* 57/XXXIII (1991). 3.
- Jože Horvat: Avstrijska akademija počastila jezikoslovca Frana Miklošiča. *Delo* 57/XXXIII (1991). 5.
- Janez Kovačič: Iz sveta avtomobilizma: Ženeva 1991. *Delo* 57/XXXIII (1991). 7.
- Goran Moravček, Peter Potočnik: Vojska zahteva, naj bo predsedstvo odločnejše. *Delo* 78/XXXIII (1991). 1.
- S. P.: Stota ponovitev Alice. *Delo* 78/XXXIII (1991). 6.
- Ivan Sivec: Kolesarjenje menda zelo dobro vpliva na zakone. *Delo* 78/XXXIII (1991). 10.
- Lojze Kante: Slovenija na EuroPanorami. *Delo* 117/XXXIII (1991). 4.
- Marjeta Novak Kajzer, Peter Kolšek: V slovenskem leposlovju zdaj tudi ameriško podzemlje ni več skrivnost. *Delo* 117/XXXIII (1991). 6.
- Otroci – žrtve vzhodnoevropske ekološke more. *Delo* 117/XXXIII (1991). 9.
- Jana Taškar: Republika Slovenija samostojna država! *Delo* 148/XXXIII (1991). 1.

- Slavko Pezdir: Za pluralizem, tržnost in avtonomijo kulture. *Delo* 148/XXXIII (1991). 6.
- Drago Medved: Muzej neevropskih kultur v Goričanah. Pod oznako neuvrščenosti je še dobil kakšen dinar, zdaj pa preživlja hude dni. *Delo* 148/XXXIII (1991). 10.
- Vinko Vasle, Jana Taškar: Zračni napadi in bitke sredi novih posredovanj. *Delo* 154/XXXIII (1991). 1.
- Alenka Puhar: Pozivi intelektualcev svetu. Kundera: tesnoba in zaupanje. *Delo* 154/XXXIII (1991). 11.
- Miran Lesjak: Mrtvaški ples v Krakovskem gozdu za nedolžne vojake JA. *Delo* 154/XXXIII (1991). 13.
- Slobodan Dukić: V načelu spoštovana prekinitvev spopadov. *Delo* 187/XXXIII (1991). 1, 3.
- Jelena Gačeša: Trio Lorenz odpovedal gostovanje v Ohridu. *Delo* 187/XXXIII (1991). 3.
- Srečko Šrot: Zasavci spet v boju za najboljšo kočo. *Delo* 187/XXXIII (1991). 6.
- Marjan Sedmak, Mojca Drčar-Murko: Malo upanja, da bodo pobude uspešne. *Delo* 208/XXXIII (1991). 5.
- Janko Svetina: Naročanje učbenikov po katalogu se uveljavlja. *Delo* 208/XXXIII (1991). 7.
- Vlasta Felc: Gorenjski turizem so domači gostje rešili le začasno. *Delo* 208/XXXIII (1991). 11.
- Boris Šuligoj, Marko Pečauer: Težko pričakovani dokončni umik JA. *Delo* 248/XXXIII (1991). 1.
- Jelka Šutej Adamič: Simpozij, koncerti, razstava – spomin na Jakoba Gallusa. *Delo* 248/XXXIII (1991). 8.
- Zmago Jelinčič: Cesarica Marija Terezija uvede papirne goldinarje. *Delo* 248/XXXIII (1991). 12.
- Božo Mašanović: Mitterand pripravlja za naslednika krajši mandat. *Delo* 264/XXXIII (1991). 5.
- Marjeta Novak Kajzer: Praznik ob izidu dela, ki krepi slovensko samozavest. *Delo* 264/XXXIII (1991). 7.
- M. D., M.: Z umetno oploditvijo do aidsa. *Delo* 264/XXXIII (1991). 10.
- Damjana Stamejčič: Obtoženci so bili vnaprej obtoženi. *Delo* 283/XXXIII (1991). 2.

- Marjeta Novak Kajzer: Iz skrivne morske globine na sto slovenskih vrhov. *Delo* 283/XXXIII (1991). 6.
- Drago Medved: Šola, ki se je razvila iz tradicije glažutarstva. *Delo* 283/XXXIII (1991). 10.
- S. V.: Cameronov govor, ki ga ni bilo. *Delo* 16/55 (2013). 6.
- Jožica Grgič: Slovenski impresionisti potujejo v Francijo. *Delo* 16/55 (2013). 19.
- Silvestra Rogelj Petrič: Pozor, tudi kilogram se redi. *Delo* 16/55 (2013). 20.
- Mateja Celin, Anže Božič, Tanja Starič, Franc Milošič: Marinič odšel, Vogrin obsojen, Gombočeva ... *Delo* 28/55 (2013). 2.
- Jožica Grgič: Pisatelj kakor lik iz njegovega romana. *Delo* 28/55 (2013). 19.
- Maja Prijatelj: Lovec na orjaške valove. *Delo* 28/55 (2013). 20.
- Peter Žerjavič: Evropska polomija z »reševanjem« Cipra. *Delo* 66/55 (2013). 6.
- Igor Bratož: Klasik, ki se je pisateljsko upokojil. *Delo* 66/55 (2013). 17.
- Mimi Podkrižnik: Ga je ubila bolezen ali je bil strup? *Delo* 66/55 (2013). 24.
- Mario Belovič: Kaj postoriti pred napadom na plače? *Delo* 87/55 (2013). 2.
- Peter Rak: Dvojnost namesto razdvojenosti. *Delo* 87/55 (2013). 15.
- Brane Piano: Lov na tehnologije, materiale in kadre. *Delo* 87/55 (2013). 28.
- Zoran Potič: Slovenija po stopnji korupcije na ravni sosed. *Delo* 105/55 (2013). 2.
- Marijan Zlobec: Strah me je, da se bom moral posloviti od življenja. *Delo* 105/55 (2013). 24.
- Franc Perko: Aktualno in strokovno o gozdarstvu. *Delo* 105/55 (2013). 18.
- Andrej Miholič: Neurje, ki se je dolgo pripravljalo. *Delo* 127/55 (2013). 6.
- Tina Lešničar: Za eno samo življenje je vsega preveč. *Delo* 127/55 (2013). 13.
- Sebastijan Kopušar: Vojak Manning je stopil pred sodnike. *Delo* 127/55 (2013). 24.
- Branko Soban: Prisvajanje revolucije je nevarna politična igra. *Delo* 150/55 (2013). 7.
- Maša Ogrizek: Sivina moralnega relativizma. *Delo* 150/55 (2013). 14.
- Lenart J. Kučič: Vulkani niso zabavišni park. *Delo* 150/55 (2013). 17.
- Anuška Delić: Neba nad davčno upravo ne nadzira nihče. *Delo* 189/55 (2013). 2.
- Vojko Urbančič: Najradikalnejši umetnostni prijemi. *Delo* 189/55 (2013). 17.
- Jožica Grgič: Univerza v Ljubljani ohranja položaj. *Delo* 189/55 (2013). 32.
- Mojca Zabukovec: Brezposelne tridesetletnike izrivajo mlajši iskalci dela. *Delo* 202/55 (2013). 3.

- Zdenka Matoz: Ljudstvo v umetnosti lahko najde svojega partnerja. *Delo* 202/55 (2013). 8.
- Helena Peternel Pečauer: Deček bi bil rad zdravnik, a je postal očka. *Delo* 202/55 (2013). 13.
- Helena Peternel Pečauer: Šolsko kosilo je za nekatere otroke edini topel obrok. *Delo* 230/55 (2013). 4.
- Tina Lešničar: Dobrodošli v Dantejevi strašanski komediji. *Delo* 230/55 (2013). 20.
- Begunec pred globalnim segrevanjem. *Delo* 230/55 (2013). 28.
- Klara Škrinjar: Če ne bo uveden UTD, bo Evropa razpadla. *Delo* 253/55 (2013). 2.
- Janja Ferenc: Klasik in njegov strahotni konflikt. *Delo* 253/55 (2013). 19.
- M. Ro.: Igričarska sla nikakor ne popušča. *Delo* 253/55 (2013). 20.
- Luka Jakše: Napovedano petnajstodstotno znižanje plač. *Delo* 291/55 (2013). 3.
- Jela Krečič: Huda kri sredi razpisnega polčasa. *Delo* 291/55 (2013). 15.
- Jure Kosec: Mladi vedno bolj cenijo sebe in denar. *Delo* 291/55 (2013). 24.

9 Priloge

Priloga 1: Izpisani primeri obravnavanih trpnikov z deležnikom in trpnikov na se iz časopisnega gradiva iz leta 1963

1. Nenehna rast proizvodnje, proizvodnosti in izvoza zagotavlja povečanje realnega standarda

Trpnik z deležnikom

Uvodoma so bile podane značilnosti republiškega družbenega plana in proračuna za leto 1963.

Ugotovljeno je bilo, da je osnovna značilnost predloženega plana orientacija na doseganje visoke stopnje rasti splošne gospodarske aktivnosti tako na področju industrije kot na področju kmetijstva, pa tudi na vseh ostalih gospodarskih področjih.

V vsestranski in temeljiti razpravi je bilo poudarjeno, da morajo družbeno-politične organizacije, strokovna društva, gospodarske zbornice in vsi drugi činitelji nuditi vso pomoč delovnim kolektivom pri izpolnjevanju njihovih planskih nalog in sodelovati s samoupravnimi organi pri razvijanju delitvenih sistemov v podjetjih.

Glede investicij je bilo poudarjeno, da je bistveno doseči njihovo največjo učinkovitost.

V razpravi je bilo poudarjeno, da morajo ljudski odbori pri sestavljanju občinskih družbenih planov posvetiti posebno skrb temu, da bo osebni standard skladno rasel s povečanjem proizvodnje in proizvodnosti dela, kar je treba še posebej upoštevati pri sestavljanju njihovih proračunov.

V zvezi z zaposlovanjem je bilo poudarjeno, da je treba v industriji prioriteto zaposlovati prebivalca iz industrijskih centrov.

Trpnik na se

Tak razvoj je bil pravzaprav tudi karakterističen za drugo polletje 1962. leta, ko se je znatno povečal obseg proizvodnje, pričelo mnogo bolj smotno gospodariti, pomembno pa se je tudi dvigala proizvodnost dela.

Hitreje naj se razvijajo in rešujejo tiste dejavnosti v komunalnem gospodarstvu, ki so na posameznih območjih najbolj pereče pri zadovoljevanju potreb delovnih ljudi.

Razvijati je treba širše koncepte v gospodarjenju in odpravljati ponekod ustaljeno miselnost, da je za razvoj komune važno samo neko veliko podjetje, zato pa se zanemarjajo druge možnosti za razvoj gospodarstva in družbenih služb.

Nova delovna sila z vasi naj se predvsem usmerja na področje kmetijske proizvodnje.

Kmetijstvo se mora v letu 1963 odločno orientirati na oskrbo notranjega tržišča s tistimi proizvodi, ki so važni za dnevno preskrbo prebivalstva.

Pri tem je treba zlasti preprečiti vsak izpad izvoza v začetku leta, posvetiti več pozornosti izboljšanju strukture izvoza s tem, da se ustrezno poveča udeležba nekaterih panog

in manjših podjetij in da bodo proizvodne cene uspešno konkurirale cenam na zunanjem tržišču.

Tozadevne naloge se postavljajo tako pred družbene in samoupravne organe, upravne organe, zbornice, znanstveno-raziskovalne institucije in še posebej pred subjektivne sile.

2. Integracija umetnosti in tehnike

Trpnik z deležnikom

Te dni je eden izmed najpomembnejših dogodkov v kulturnem življenju glavnega mesta nedvomno razstava »Italijansko industrijsko oblikovanje«, organizirana v okviru konvencije o kulturnem sodelovanju med Jugoslavijo in Italijo.

Obiskovalec razstave se kar ne more ubraniti malce zavidljivega občutka, ko ogleduje na primer jedilni pribor, katerega je izdelal Roberto Samboneta, lestence Pierra in Ane Monti, tekstilne desene Gia Pontija, keramične plošče Donata D'Urbina in podobne predmete, izdelane s tolikšno fantazijo in okusom.

3. V notranjosti države mraz in sneg, v Dalmaciji spomladansko vreme /

4. Ženeva: novi sovjetski predlog

Trpnik z deležnikom

Ti ukrepi bi bili predvsem: /.../ 4. strateške sile, določene za prevažanje atomskih bomb, naj se umaknejo iz tujih oporišč na nacionalno ozemlje, enako je treba umakniti te bombe.

Sodijo, da bo sovjetska delegacija pot sporazumevanja o raz-odigrala⁸⁸ zelo aktivno vlogo v sedanji fazi pogajanj in da njeni predlogi ne bodo omejeni samo na osnutek deklaracije o vojaških oporiščih.

5. Ob založniških programih za leto 1963

Trpnik z deležnikom

Kratek razpis seveda ne more niti omeniti vseh vprašanj, na katere naleti pozoren bralec založniških programov za leto 1963, ki so bili objavljeni v letošnji prvi številki *Naših razgledov*.

Trpnik na se

Glavna smer teh sprememb pa sama po sebi izvira iz opisanih pojavov in vprašanj: premagati je potrebno tradicionalne predstave, uveljaviti se mora večja mera posluha za to, kar je sodobno, /.../.

6. Antikvariat na razpotju /

7. Mehiško-jugoslovanski razgovori

Trpnik na se

⁸⁸ Napaka v izvirnem besedilu.

Danes ob 9.30 so se v poslopju Zveznega izvršnega sveta začeli razgovori med predsednikom republike Josipom Brozom Titom in predsednikom Združenih držav Mehike Adolfom Lopezom Mateosom.

Razgovori med predsednikom Titom in Lopezom Mateosom se bodo nadaljevali.

8. Delež marksizma v kulturnem snovanju

Trpnik na se

Vršijo se empirične raziskave, ki navzlic takim ali drugačnim začetnim iskanjem niso brez pomena za razvoj naših družbenih ved in njihove metodologije.

Kakor pri vseh dosežkih tehničnega in obče-družbenega napredka se tudi tu postavlja vprašanje konkretno: kdo jih uporablja, kako jih uporablja in čemu jih uporablja.

Tako in še bolj konkretno se postavlja to vprašanje pred nas komuniste /.../.

9. Kibuc, izraelska zadružna vas

Trpnik z deležnikom

Več gospodarjev je imela Galileja, v glavnem sušna dežela med sredozemsko obalo in Genezareškim jezerom: za perzijsko ločino »bahai«, ustanovljeno v prejšnjem stoletju, so prišli Arabci, potem pa je to področje kupil Židovski nacionalni sklad, leta 190 ustanovljena organizacija za naseljevanje Židov v Palestini.

Trpnik na se

Alkoholne pijače se dobijo le v redkih prazničnih dneh.

Z malarijo okužena močvirja so se prva začela spreminjati v polja, pomarančne gaje in vinograde.

10. Sporazum o enotni državi ZAR

Trpnik z deležnikom

V nasprotju z nekdanjo unijo Egipta in Sirije zdaj ni določeno, da bodo razpuščene politične stranke, razen tistih, ki so že prepovedane.

Dopoldanska seja je bila končana okrog poldne in se je nadaljevala popoldne.

V deželah, ki so članice nove federacije, so navdušeno sprejeli osnovne sklepe, sprejete na kairskih razgovorih.

Enotna ustanovna listina unije bo zasnovana na nacionalnem programu ZAR /.../.

Trpnik na se

Dopoldanska seja je bila končana okrog poldne in se je nadaljevala popoldne.

11. Priznanja za znanstveno raziskovalne dosežke

Trpnik na se

Z napravo je omogočeno pakiranje pločevine, pri katerem se lahko izvlečejo posamezne plošče iz sredine zvitka, embalaža pa ostane nepoškodovana.

Avtor je z iznajdbama rešil problem opiranja rudarskih izkopov z doma izdelanimi jeklenimi opornimi elementi, ki se lahko predstavljajo in ponovno uporabljajo.

Pri tem se znatno prihrani na času in skladiščnem prostoru.

12. Pod hipnozo naučena pesmica

Trpnik na se

Italijanskemu hipnotizerju Mariu Belliniju, ki je prepričan, da zahteva učenje pod hipnozo manj napora in da je tudi zelo uspešno, se je ponudila priložnost, da je z dovoljenjem prosvetnih oblasti praktično preizkusil svojo trditev na neki šoli v Bergamu.

13. Iz zagate je vodila samo ena pot

Trpnik z deležnikom

Opremljena bo (nova dizel lokomotiva, op. a.) z najsodobnejšimi avtomatičnimi komandami, z dvema upravljalnima kabinama, vozila pa bo s hitrostjo 120 km na uro.

Ko pa bodo specializirali proizvodnjo, razširili kooperacijo in poslovno sodelovanje, bodo te izdelke črtali iz svojih seznamov in tovarna se bo izključno preusmerila na proizvodnjo tirniških vozil in opremo za industrijo, za kar je bila tudi zgrajena in opremljena.

Ta dizel lokomotiva je bila pri trčenju uničena 80 odstotno.

14. Piratska bajka /

15. Tip, vid in sluh umetnih želv

Trpnik z deležnikom

V berlinski želvi so programirali pravicato lestvico dražljajev, posebej namenjenih proučevanju pogojnih refleksov.

16. Kaj bi svetu prinesla razorožitev?

Trpnik z deležnikom

Tako bi bile pozitivne posledice razorožitve čim bolj izkoriščene /.../.

Ogromna področja sveta so bila opustošena.

Dežele, ki zdaj izvažajo surovine, namenjene zlasti vojaškim potrebam – večina med njimi je nerazvitih – ne bi smele biti ob razorožitvi prizadete z zmanjšanim izvozom.

17. Skupnost jugoslovanskih PEN klubov

Trpnik z deležnikom

Njegove ugotovitve so naletale na zelo dober odmev in očitno ima Jugoslavija v organizaciji dobro mesto, kar se je sicer pokazalo tudi že z nedavno uspešno posebno mednarodno številko revije PEN, posvečeno slovenski književnosti.

V Brightonu je bilo celo govora o možnosti, da bi že letos prevzela Jugoslavija izvedbo kongresa Mednarodnega PEN kluba, vendar je bil pozneje zaradi kratkega roka sprejet sklep, da bo v začetku septembra v Dubrovniku samo spominski sestanek jugoslovanskega PEN

kluba z mednarodno udeležbo, posvečen 30. obletnici znanega predvojnega zasedanja PEN klubov /.../.

Da opravlja ta mednarodna organizacija pisateljev aktivno in koristno delo pri uveljavljanju pisateljskih svoboščin ter vzajemnega mednarodnega sožitja ter strpnosti, so znova dokazale resolucije, ki so bile sprejete, zlasti v zvezi z obsodbo rasizma in cenzure v Južni Afriki, ter v priznanje akciji za oprostitev pisateljev, zaprtih po raznih deželah sveta.

Trpnik na se

Sedež koordinacijskega odbora se bo rotacijsko menjal vsaki dve leti.

18. »Galeb: uspešen prvi nastop pred tujci

19. Turizem odmerja svoje sile

Trpnik z deležnikom

Toda tudi turisti, ki dajejo prednost železnici, naj bi v naslednjih letih potovali udobneje, v modernejših turističnih kompozicijah, urejenih za udobno nočno potovanje /.../.

Banke naj bi v njenem imenu dajale posojila tistim investitorjem, ki bi gradili objekte, namenjene inozemskim turistom.

Trpnik na se

Za domače turiste so napovedi skromnejše in opreznije: domači turizem se bo uravnaval po osebni potrošnji v naslednjih letih.

20. Študij fizike in potrebe

Trpnik z deležnikom

Tako bo zadoščeno materialnim zahtevam za študij fizike na univerzi.

Poglavitni problem v fizikalnih raziskavah so torej kadri, čeprav so tudi sredstva, namenjena za te raziskave, razmeroma skromna.

Trpnik na se

Z namenom, da bi se povečalo zanimanje za študij fizike, sta katedra za fiziko na fakulteti za naravoslovje in tehnologijo v Ljubljani ter Inštitut za matematiko, fiziko in mehaniko Univerze v Ljubljani izdala informativno brošuro »Študij fizike na Univerzi v Ljubljani«.

21. Ozadje zaklada na dnu jezera

Trpnik na se

Zlato, razne dragocenosti in važni dokumenti o nepojasnjenih vojnih zločinih naj bi bili na dnu jezera v štajerskem delu Salzkammerguta, vsako poletje se širijo govorice o ljudeh, ki hočejo dvigniti »jezerski zaklad«.

Potem so se širile govorice, da je vnema raziskovalcev splahnela zaradi izdatnih podkupnin in še številnejših tihih groženj.

22. Angola: še vedno dve gibanji

Trpnik z deležnikom

Leta 1956 je bila ustanovljena prva velika nacionalistična organizacija MPLA (/.../), za njo pa UPA (/.../): kasneje so prišle na dan še različne druge organizacije, med njimi UPNA, ALIAZO, PDA, in MLEC.

23. Srečanje s »Samorastniki«

Trpnik z deležnikom

Tudi po včerajšnjem predvajanju v areni pa veljajo vsi pomisleki, zapisani ob filmu »Človek in zver«.

Trpnik na se

K že naštetim dobrim vtisom »Samorastnikov« moramo dodati predvsem igro Majde Potokarjeve, ki se uvršča med najresnejše kandidatke za zlato areno.

24. Mogočna voda v reki vseh rek

Trpnik z deležnikom

Tako široka je ta reka, da je čutiti atlantsko plimo in oseko do Obidos, ki je 567 milj od ustja ob toku navzgor, enkrat mesečno pa pošlje luna svoj veliki val, imenovan »pororca«, vse do Santarema.

25. Sol na bolečo ameriško rano

Trpnik z deležnikom

Izražena je bila celo misel, da si šef francoske države prizadeva, da bi diktatura Diema asimilirala DR Vietnam.

Trpnik na se

Sicer pa to ni prvi primer, da učinkujejo nekatere podrobnosti francoskega pogleda na svetovno situacijo kot skrivnost, odkar se je sedež francoske diplomacije preselil iz klasičnega središča, se pravi iz ministrstva za zunanje zadeve, v palačo predsednika republike.

26. Lawrence Durell: Aleksandrijski kvartet

Trpnik z deležnikom

Vprašanje, ki ga tak formalni eksperiment nemudoma sproži, je: čemu opisuje pisatelj predvojno in medvojno Aleksandrijo kot intenzivno torišče angleške teritorialne politike na Bližnjem vzhodu in kot živopisen orientalski prostorski okvir za ljubezenski voz (med angleškim intelektualcem, imenovanim Lik, in nimfomanko Judinjo Justine ter grško plesalko Melisso, /.../) /.../.

27. Epilepsija omogoča normalno življenje /

28. Optimistični obeti v kmetijstvu

Trpnik z deležnikom

Preden bo izdelan dokončen načrt razvoja kmetijstva v naslednjih sedmih letih, bo o sestavljenih osnovah še več razprav.

V močnem razmahu živinoreje naj bi ob družbenih posestvih odigrala pomembno vlogo tudi kooperacija z zasebnimi proizvajalci, ki je bila v zadnjih letih nekoliko zanemarjena.

Pri tem so mišljene predvsem ekonomske raziskave v kmetijstvu, ki bi zagotovile rentabilnost vlaganj in zasledovale rentabilnosti pridelovanja.

Trpnik na se

V materialu, ki so ga sestavili kmetijski strokovnjaki, pa niso izpuščene tudi ostale kategorije družbene proizvodnje, katere se uspešno vključujejo v skupno kmetijsko pridelovanje.

29. Občni zbor Slavističnega društva

Trpnik na se

Včeraj je redni občni zbor Slavističnega društva Slovenije v Mariboru opozoril na nekaj bistvenih oziroma načelnih vidikov glede položaja stroke v skupnosti ter pretresal in sprejel nujne ukrepe za to, da bi se konkretne oblike delovanja še izboljšale.

30. Nova žrtev jezerskega zaklada

Trpnik z deležnikom

Najlonsko vrv, ki naj bi se bila utrgala med drgnjenjem ob podvodno čer – našli so njen del, dolg približno 17 m – so poslali v dunajski kriminološki inštitut, da bi ugotovili, ali morda ni bila prerezana.

31. Uspeh v izvozu le s kvaliteto

Trpnik na se

Od leta 1953 do 1961 se je izvoz nepredelanih izdelkov in izdelkov z nižjo stopnjo obdelave povečal za 2,3-krat, izvoz izdelkov visoke obdelave pa za 6,8-krat.

Strukturalni premik od prehrambenih proizvodov in surovin v korist proizvodov predelovalne industrije in investicijskega blaga se bo v prihodnjih letih še nadaljeval.

32. Dirigent iz Osla /

33. Selitev »gnojnega čira«

Trpnik z deležnikom

Novi prostori, ki so jih začeli graditi, še preden se je mestna uprava dokončno odločila, bodo pripravljeni v najboljšem primeru čez tri, v najslabšem čez štiri leta.

Večina mestnih odbornikov je izjavljala na seji, da bo tista mestna četrt gotovo preurejena, vendar bo minilo še precej časa, preden se bodo sporazumeli o njeni podobi.

Trpnik na se

Minilo je 40 let, v bližnji prihodnosti se bodo tržnice selile v predmestje, kakih 15 km od središča francoske prestolnice.

Razprave, ki so se začele po tej seji, se bodo vlekly mnogo mesecev.

34. Jesenska razvnetost na Ringu

Trpnik z deležnikom

Socialisti skušajo konsolidirati nacionalizirano gospodarstvo, ki zapada včasih v krize in ki ni najbolje organizirano, zato /.../.

35. Če je študij pregreha

Trpnik z deležnikom

Sestanek je bil sklican z namenom, da se uskladijo delovni programi sekcij z možnostmi in obveznostmi šole do izrednih študentov, združenih v sekcijah.

Trpnik na se

Ob sestavljanju statutov torej ne smemo zamuditi priložnosti, da se obveznosti in možnosti v okviru organizacij uzakonijo.

Sestanek je bil sklican z namenom, da se uskladijo delovni programi sekcij z možnostmi in obveznostmi šole do izrednih študentov, združenih v sekcijah.

36. Melodični piski za nežno uho

Trpnik z deležnikom

Članek v enem izmed njih se po tehtnem preudarjanju zaključuje nekako takole: »Vsi prometni nadzorniki ste opremljeni s piščalkami. /.../. Glede poslančevega tehtnega očitka v zvezi z zanemarjanjem tradicionalne francoske vljudnosti zlasti v odnosu do nežnega spola predlagamo dve piščalki, dosedanjo hreščečo za moške kršilce prometnih predpisov, pa naj gre za avtomobiliste, za kolesarje ali za pešce, in drugo – ta bi morala biti nova – s harmoničnim, nežnim zvokom, morda takšno z akordom iz kake znane in vsepovsod priljubljene popevke; z njo bi bili dodatno opremljeni prometni nadzorniki ... /.../.«

Trpnik na se

V Burbonski palači se je s tem za zdaj končala razprava o »zoprnem pisku, ki žre živce«.

Priloga 2: Izpisani primeri obravnavanih trpnikov z deležnikom in trpnikov na se iz časopisnega gradiva iz leta 1991

1. Bilanca merjenja politične moči

Trpnik z deležnikom

Komunisti so med posameznimi postali najmočnejša stranka, njihova odprtost za sprejemanje novih nacionalnih in demokratičnih teženj pa je bila nagrajena s tem, da je bil njihov vodja Milan Kučan s prepričljivo večino izvoljen za predsednika republiškega predsedstva.

Ta opcija, naravnana na »daljši rok«, je zaživela jeseni, ko je bila ustanovljena narodna stranka Savke Dapčević-Kučar.

V predsedstvo republike, ki ga bo vodil vodja SDA Alija Izetbegović, ni bil izvoljen nihče od komunistov in reformistov, v skupščini pa nimajo skupaj niti petine sedežev.

Srbska skupščina je kljub zahtevam opozicije, da mora ustavo sprejeti nova, večstrankarska skupščina, konec septembra sprejela ustavo, s katero je bil ustanovljen enodomni parlament, katerega poslanci so voljeni po večinskem načelu.

Za predsednika predsedstva je bil, čeprav šele v drugem krogu, prepričljivo izvoljen vodja komunistov Momir Bulatović, v predsedstvu pa se je poleg komunistov našel samo en sedež za nekomunistične kandidate.

V parlamentu, izvoljenem po delnem načelu, imajo komunisti 83 do 125 sedežev.

V Črni Gori komunisti, ki edini v državi niso spremenili svojega imena, kar jim je verjetno v tem okolju samo koristilo, in ki so se oprli na prednost, pridobljeno med »januarsko revolucijo«, niso dovolili nikakršnega presenečenja.

Trpnik na se

Volilni cikel, ki se je spomladi začel v Sloveniji in na Hrvaškem, se je novembra nadaljeval v Makedoniji ter Bosni in Hercegovini, končal pa s pravkar objavljenimi izidi večstrankarskega boja v Srbiji in Črni Gori.

Za predsednika predsedstva je bil, čeprav šele v drugem krogu, prepričljivo izvoljen vodja komunistov Momir Bulatović, v predsedstvu pa se je poleg komunistov našel samo en sedež za nekomunistične kandidate.

2. Z raziskovanjem šolskega polja v mednarodni prostor

Trpnik z deležnikom

V zborniku Šola v političnem pluralizmu je bil spomladi objavljen prevod njegovega članka o neokonservativističnih posegih v sodobni ameriški šolski politiki in tu se predstavlja s podobno temo (/.../).

3. Kako bomo stanovali leta 2000 /

4. Zaradi recesije, ne pa zaradi vojne

Trpnik z deležnikom

Z začetkom vojne se je cena aluminija popravila, ko pa je postalo jasno, da zaradi vojne ne bodo ogrožene dobave iz Bahreina do Dubaja, se je začel aluminij spet ceniti.

Trpnik na se

POGUBNE NAPOVEDI: SUROVINE SE BODO ŠE CENILE

Čeprav so v primerjavi z zadnjimi tremi leti nekatere cene že dosegle najnižjo točko, izvedenci napovedujejo, da se bodo skoraj vse najpomembnejše svetovne surovine v prihodnjih mesecih še bolj pocenile.

Izvedenci trdijo, da se nafta zato ne bo podražila.

Londonski Metals and Minerals Research Service napoveduje, da se bodo letos kovine pocenile za 8 odstotkov.

Za jugoslovansko gospodarstvo je pomembna napoved, da se bodo baker, svinec in cink letos še pocenili.

Ni pričakovati, da bi se zaradi zalivske vojne podražil baker.

Pričakovati pa je, da se bo ponudba bakra povečala.

Svinec prodajajo v teh dneh po nizkih cenah, podražiti pa bi se utegnil le, če bi bila zalivska vojna dolga.

Z začetkom vojne se je cena aluminija popravila, ko pa je postalo jasno, da zaradi vojne ne bodo ogrožene dobave iz Bahreina do Dubaja, se je začel aluminij spet ceniti.

Vsaj na prvi pogled se zdi, da zalivska kriza močno vpliva na ceno kobalta, ki se je v zadnjega pol leta podražil za 47 odstotkov, vendar to ni res.

Neverjetno pa se je pocenilo srebro, ki je letos najcenejše v zadnjih 15 letih.

Letos se srebro najbrž ne bo podražilo.

Lehman Brothers predvideva celo, da se bo srebro letos pocenilo še za 20 odstotkov.

Ko so se vanj spreminjale devizne rezerve na začetku vojne, se je zlato podražilo na 410 dolarjev za troyaško unčo, kmalu za tem pa je cena te žlahtne kovine padla na 370 dinarjev.

Vojne razmere so doslej vselej podražile hrano, tokrat pa se je pšenica pocenila, na kar je vplivala ugodna letina.

Ječmen se je pocenil zaradi prekinjenih dobav v arabske države, ki so sicer velike nakupovalke tega žita.

Najbolj pa se je pocenil sladkor, zdaj je kar za 40 odstotkov cenejši kot na primer pred devetimi meseci.

Zdaj so te subvencije odpravili, sladkor se je podražil in ljudje ga pokupijo manj.

Za proizvajalce sladkorja so napovedi precej slabe: na svetovnih trgih bo sladkorja veliko preveč, da bi se cene lahko sprostile.

Ponovilo se bo torej tisto, kar se je zgodilo že lani: izvoz na zahodne trge se je povečal kar za 35 odstotkov, zaslužek pa je bil zelo slab in večina jugoslovanske kovinske industrije je v izgubah.

Lani so se podjetja odločala za kombinacijo obojega, povečevala so izvoz, toda tudi obseg proizvodnje se je močno zmanjšal, saj je dosegel raven iz leta 1983.

Visoke cene so se umirile zato, ker je ponudba precej večja kot poraba.

5. Različni pogledi na določbo o zamenjavi ravnateljev šol

Trpnik z deležnikom

V razpravi je bila izrečena pripomba, da med ljudmi ostaja bojazen, da se ne bi ponovile slabe izkušnje iz predvojnih časov, ko so se ravnatelji in učitelji na šolah menjavali po strankah na oblasti, in iz povojnih dni, ko je bila učna snov predmetov podrejena ideologiji.

Kar zadeva ravnatelja in učitelja, je bilo v razpravi ob drugem rečeno, da bi morali imeti besedo pri nastavitvah ne le pedagoški delavci, marveč tudi starši – a tudi, da mnenje teh ni vselej nepristransko in ne more biti obvezujoče.

Sporočeno je bilo mnenje SDZ v Ljubljani, da je bilo⁸⁹ z odstranitvijo določila 43. člena zakona o zavodih (/.../) storjena napaka, in rečeno, da se bo SDZ v Ljubljani zavzemala za to, da se določba vrne v zakon.

Trpnik na se

Pogovor o etični in pedagoški osnovni šoli ter o šolski zakonodaji se je usmeril od občin vprašanj bolj k praktičnim: ravnatelj, verouk, denar ...

Občinstvo je z zanimanjem prisluhnilo prof. Angelci Žerovnik, /.../, ter dr. Petru Venclju, ki je omenil zamudne postopke za sprejetjem nove šolske zakonodaje in povedal, da se zahteve iz javnih razprav za večjo vlogo staršev in okolja na šolsko življenje smiselno upoštevajo v pripravi zakonskih predlogov ter da /.../.

Sporočeno je bilo mnenje SDZ v Ljubljani, da je bilo⁹⁰ z odstranitvijo določila 43. člena zakona o zavodih (/.../) storjena napaka, in rečeno, da se bo SDZ v Ljubljani zavzemala za to, da se določba vrne v zakon.

⁸⁹ Napaka v izvirnem besedilu: bila storjena napaka.

⁹⁰ Napaka v izvirnem besedilu.

V razpravi je bila izrečena pripomba, da med ljudmi ostaja bojazen, da se ne bi ponovile slabe izkušnje iz predvojnih časov, ko so se ravnatelji in učitelji na šolah menjavali po strankah na oblasti, in iz povojnih dni, ko je bila učna snov predmetov podrejena ideologiji.

Dr. Peter je opozoril na /.../, bil pa je za to, da se takoj zamenjajo slabi ravnatelji, kjer argumenti govorijo za to.

6. Vsak kuhar je individualist, če nima domišljije, pogori

Trpnik na se

Na gradu Tabor pa se začne novo obdobje, nekakšen prestop v višjo stopnjo zahtevnosti in nov izziv za gostitelje.

7. Hude skomine po rafineriji, toda če bo podržavljena, ne bo denarja iz tujine

Trpnik z deležnikom

Hude skomine po rafineriji, toda če bo podržavljena, ne bo denarja iz tujine

Kajti če bi res držalo tisto, kar izjavlja energetske minister, potem bi bilo v Lendavi gradbišče najverjetneje že odprto.

Naj to misel sklenemo z besedami generalnega direktorja Petrola Franca Premka: »Minili so časi, ko smo se morali reorganizirati čez noč na vladni ukaz, ne da bi bili koraki tudi gospodarsko premišljeni /.../.«

8. Avstrijska akademija počastila jezikoslovca Frana Miklošiča

Trpnik z deležnikom

V veliki baročni dvorani Avstrijske akademije znanosti na Dunaju je bila v četrtek zvečer, prav na 100-to obletnico smrti, velika slovesnost, posvečena Franu Miklošiču, vodilnemu slovanskemu filologu 19. stoletja.

Fran Miklošič je na Dunaju, kjer je umrl 7. 3. 1891, doživel mnoge počastitve, ob drugem je bil povzdignjen v viteški stan, doma v Sloveniji pa ga je Slovenska matica imenovala za častnega člana, to pa je bilo tedaj najvišje priznanje, ki ga je tu lahko dobil (Milčinski).

9. Iz sveta avtomobilizma: Ženeva 1991

Trpnik z deležnikom

Pri Nissanu, drugi največji avtomobilski tovarni, so na ogled postavili ličen kupe z oznako NX 100, izdelan na osnovi lani oziroma letos predstavljenega sunnyja.

Rojstvo oziroma spočetje tega terenskega vozila, posebej namenjenega evropskim voznim razmeram in vsekakor tudi okusu, je malce zapleteno, vendar razložljivo: Opel je

sestavni del ameriškega koncerna General Motors, ki ima »pod seboj« japonsko avtomobilsko tovarno Isuzu, znano med drugim tudi po izdelovanju terenskih vozil.

10. Vojska zahteva, naj bo predsedstvo odločnejše

Trpnik z deležnikom

Ranjen Peter Vrečko, doma iz okolice Ilirske Bistrice

Sklenili so, naj člana predsedstva SFRJ dr. Vasil Tupurkovski in Bogić Bogićević zaradi najnovejših razmer v občini Titova Korenica in doslednega uresničevanja sklepov predsedstva SFRJ, sprejetih 31. marca, takoj odpotujeta v Zagreb na pogovore z vodstvom Republike Hrvaške.

Kot smo izvedeli, se nista strinjala s tem, kako je bila sklicana seja.

Pozneje pa je Drnovšek Joviću poslal tudi pisni ugovor, v katerem je še enkrat protestiral zaradi načina sklica seje, ostro pa je tudi nasprotoval dnevnemu redu, češ da naj bi bil pogovor o razmerah na Plitvicah tako in tako predviden za jutrišnjo razširjeno sejo predsedstva SFRJ.

Sklep predsedstva, sprejet 3. marca, ni bil uresničen v tistem delu, ki določa, da morajo pristojni organi takoj odpoklicati vse policijske oziroma miličniške enote, ki so na območje Plitviških jezer in Titove Korenice prišla od drugod (tretja točka odloka).

Po objavljenih sklepih sveta za ljudsko obrambo in varstvo ustavne ureditve Republike Hrvaške, sprejetih 1. aprila, pa je mogoče sklepati /.../.

Jugoslovanski ljudski armadi naj ukaže, da izpolni odlok, če ne bo uresničen po prvi točki.

Jugoslovanski ljudski armadi naj ukaže, da vzdržuje red in mir na območju Plitvic, dokler ne bo dosežen političen dogovor o odpravi nastalih razmer.

Danes zjutraj je bil v vasi Kašići blizu Benkovca ranjen 42-letni Slovenec Peter Vrečko iz vasi Šintovec pri Ilirski Bistrici.

Rečeno je bilo še, da so vsi mostovi minirani in da bo promet skozi Knin onemogočen, dokler hrvaške oblasti ne bodo izpustile zaprtih Srbov.

Iz Knina so danes zjutraj poslali brzojavko zagrebški upravi železniško-transportnega podjetja, v kateri piše, da bodo razstrelili vlake, namenjene v Knin.

Od pristojnih hrvaških organov zahteva, naj /.../, od predsedstva SFRJ pa, naj JLA posreduje v vseh krajih na Hrvaškem, v katerih živijo Srbi, dokler ne bo sklenjen političen dogovor o odpravi sedanjega položaja.

Trpnik na se

Tako je imel dr. Drnovšek baje že dopoldne »buren« telefonski pogovor z Jovičem, ki je sklical sejo najprej za 11. uro, potem pa se je seja dejansko začela ob 13. uri.

Jutri se bo v Beogradu začela razširjena seja predsedstva SFRJ, na kateri bodo obravnavali politično-varnostne razmere v državi.

11. Stota ponovitev Alice

Trpnik z deležnikom

Na festivalu jugoslovanskega teatra v Sarajevu in festivalu jugoslovanskega alternativnega teatra v Titogradu je bila Alica razglašena za najboljšo predstavo v celoti.

12. Kolesarjenje menda zelo dobro vpliva na zakone

Trpnik na se

V Avstraliji se razdalje ne merijo v kilometrih, ampak v dnevih.

13. Slovenija na EuroPanorami

Trpnik z deležnikom

Lyonsko razstavišče je bilo teden dni spremenjeno v nekakšno barvito panoramo regij z zelo diferenciranimi ravnimi odnosov s centralnimi državnimi oblastmi.

Ob tem je treba opozoriti še na program uverture, po katerem naj bi se po dve zahodnoevropski regiji skupaj povezali z eno vzhodnoevropsko ter ji ob izdatni pomoči 150.000 ekujev, zagotovljenih iz skladov Evropske skupnosti, pomagali uresničevati kak program.

Paviljon naše republike je bil kot njena otipljiva udeležba na prireditvi dobro zasnovan in urejen.

Pokazal je korenine slovenskega naroda, njegove domače kulturne in civilizacijske dosežke ter prispevek njegovih osebnosti k evropskemu znanju in kulturi, manj pozornosti pa je bilo na njem posvečene materialnim dosežkom gospodarstva Slovenije.

V poseben ovitek vstavljeno turistično gradivo je bilo pač namenjeno le izbranim gostom.

Verjetno je bilo preveč rahlo dogovarjanje o vsebini srečanja krivo, da je bil paviljon namenjen nekoliko višji intelektualni in kulturni ravni obiskovalcev, kot jo je bilo mogoče srečati na razstavišču.

Med Ljubljano in Lyonom pa je bil postavljen nekakšen zračni most, po katerem so prihajali na srečanje in odhajali z njega vladni ljudje, kot jim je pač dopuščal čas.

Nasploh bi lahko rekli, da se je večina naših predstavnikov v Lyonu, za katere upamo, da so bili po sili razmer zares le naključno izbrani, obnašala kar preveč samodopadljivo in da ni znala dovolj izrabiti možnosti, ki so se ji ponujale za ustvarjanje novih stikov in s tem širjenje resnice o Sloveniji, ki jo vidijo v Franciji in še kje drugje tudi zaradi domačih razmer in interesov v krivem ogledalu.

Vendar so resoluciji, kakršna je bila predlagana, nasprotovali Francozi.

Trpnik na se

In tako se je zasedanje omejilo na ustno opozorilo Jugoslaviji, naj rešuje krizo po mirni in demokratični poti.

14. V slovenskem leposlovju zdaj tudi ameriško podzemlje ni več skrivnost

Trpnik na se

Letošnji večinski beri leposlovnega programa Založbe Mladinska knjiga za odrasle se je zunaj zbirk pridružil prevod dela Thomasa M. Barkera Socialni revolucionarji in tajni agenti (izdala Columbia University Press).

Knjiga je v izvirniku izšla lani, pripravlja pa se tudi že nemški prevod.

15. Otroci – žrtve vzhodnoevropske ekološke more

Trpnik na se

V preteklih štiridesetih letih ni bilo mogoče govoriti o kakšni ekološki politiki, vendar pa se zdaj pričinja oblikovati.

16. Republika Slovenija samostojna država!

Trpnik z deležnikom

Tudi ustavni zakon je bil sprejet, in za njim še deklaracija ob neodvisnosti.

Tudi ta seja naj bi bila zaprta za javnost, vendar so jo na predlog delegatov Leva Krefta (SDP) in Jožeta Smoleta (SSS) odprli, z dokumentom pa odpravili označbe strogo zaupno, državna tajnost.

Tak sklep ni bil izglasovan, to pa je med poslanci opozicije izzvalo več očitkov in opozoril.

Če povzamemo prvi člen, je z njim povedano skoraj vse: /.../.

Slovenski parlament je dan prej, kot je bilo določeno kot zadnji rok v zakonu o plebiscitu, zvečer z veliko večino sprejel in razglasil temeljno ustavno listino samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije in ustavni zakon za uresničitev te listine.

Ker je bilo prvotno predvideno, da bo razglasitev samostojnosti povezana s slovesnostjo, je mogoče jutri pričakovati še več novinarjev.

Do zadrege je spet prišlo, ko so poslanci opozicije predlagali (dopoldne je bil ta predlog medstrankarsko usklajen) sprejetje sklepa, da mora biti nova slovenska ustava sprejeta do konca oktobra, sicer je treba razpisati nove volitve.

Vsa pereča vprašanja in morebitne medsebojne spore želimo reševati po miroljubni poti in tako, da ne bodo ogroženi mednarodni mir, varnost in pravičnost.

Slovenija kot majhna država ne more živeti, ne da bi bila odprta v svet, brez demokracije, brez dinamične izmenjave z okoljem.

Trpnik na se

Zato je bilo mogoče pričakovati, da se bo skupna seja vseh treh zborov, ki se je začela ob 18.00 uri, odvijala predvsem kot slovesno dejanje in da bi Slovenija ob osmih zvečer, tako kot Hrvaška (hkrati) razglasila vse akte in samostojnost.

Na slovesnosti ob razglasitvi Republike Slovenije za državo, začela se bo ob 20.30 in bo tekla po predvidenem scenariju pred slovensko skupščino (hkrati pa bodo prireditve po vsej Sloveniji) /.../.

Dan D je bil dokončno znan šele včeraj, ko se je zvečer po vrsti delovnih sestankov v parlamentu za zaprtimi vrati začela skupna seja /.../.

Očitek, da razdiramo Jugoslavijo, lahko pojmuje kot dejstvo, da pomagamo odstranjevati državno tvrbo, ki je v svojem bistvu element nestabilnosti in konfliktnosti, ker je po svoji naravi zgrajena v naprotju s procesi, v katerih se oblikuje nova Evropa.

17. Za pluralizem, tržnost in avtonomijo kulture

Trpnik z deležnikom

Tako so mu udeleženci zamerili, da /.../, da je bila pri njegovem nastajanju strokovna in širša javnost popolnoma izključena (Bojan Kavčič), da se estetski kriteriji zamenjujejo z nacionalnimi in ideološkimi (Rotar), da /.../, da je popolnoma zaprt in brez vsakršne demokratične verifikacije (Jože Osterman) ter da lahko tako vodi le v vulgarizacijo in trivializacijo javnega življenja (Rastko Močnik).

Trpnik na se

Zahteval je, da se kulturna politika veljavno sprejema v skupščini, ker le tako ne bo prepuščena samovolji aktualnega ministra in interesom njegove stroke.

Tako so mu udeleženci zamerili, da /.../, da je bila pri njegovem nastajanju strokovna in širša javnost popolnoma izključena (Bojan Kavčič), da se estetski kriteriji zamenjujejo z nacionalnimi in ideološkimi (Rotar), da /.../, da je popolnoma zaprt in brez vsakršne demokratične verifikacije (Jože Osterman) ter da lahko tako vodi le v vulgarizacijo in trivializacijo javnega življenja (Rastko Močnik).

18. Pod oznako neuvrščenosti je še dobil kakšen dinar, zdaj pa preživlja hude dni

Trpnik z deležnikom

Muzej neevropskih kultur v okviru Slovenskega etnografskega muzeja je v času od svojega nastanka, ustanovljen pa je bil 1964 leta kot oddelek SEM, do danes doživel burne čase.

Trpnik na se

To misel nadaljuje s primerjavo z berlinskim zidom: »Kot je bila potrebna zrušitev berlinskega zidu, da je nastala neka nova (pred letom dni še popolnoma utopična) kakovost, tako se je moral sesuti strop v Goričanah, da se je končno le našlo nekaj denarja in so začeli sanacijo in obnovo in morda bo tudi tu nastala neka nova (za zdaj še popolnoma utopična) kvaliteta – MUZEJ, kakršnega si Slovenci zaslužimo.«

19. Zračni napadi in bitke sredi novih posredovanj

Trpnik z deležnikom

Najprej se je ob zori premaknila kolona, ki je bila nekaj dni blokirana na Medvedjeku pri Trebnjem in je že prišla do Krakovskega gozda.

Nekaj ur kasneje je slovenska vojska razbila in popolnoma uničila kolono oklepnih vozil, ki je bila ujeta v Krakovskem gozdu.

Po tem dogodku je bil v Ljubljani sprožen alarm za zračni napad.

Tudi Celjani so bili okrog 12. ure obveščeni o tem, naj se pripravijo na morebitni splošni alarm.

Na pobudo Kira Gligorova sta se s predsednikom Kučanom pogovorila o vrnitvi vseh makedonskih fantov, ki so služili vojaški rok v JA in so bili v Sloveniji zajeti.

Služba za obveščanje zveznega sekretariata za ljudsko obrambo je sporočila, da je bil za novega poveljnika V. korpusa vojnega letalstva in protiletalske obrambe imenovan dosednji načelnik štaba tega korpusa letalski polkovnik Ljubomir Bajić.

Žal nam je bila vojna za obrambo države vsiljena, torej smo jo morali sprejeti, kajti izbire – vdaja in izdaja – za nas ni.

Trudili se bomo, da bo vojna, v katero smo bili prisiljeni, čim krajša.

Trpnik na se

Hkrati z vsemi temi operacijami JA so se začeli zračni, bombni napadi na položaje teritorialne obrambe in na barikade.

20. Poziv intelektualcev svetu. Kundera: tesnoba in zaupanje

Trpnik z deležnikom

Nato je istega dne Miloš Mikeln, ki predseduje mednarodnemu mirovnemu odboru PEN, sestavil poslanico, ki je bila odposlana vsem centrom PEN po svetu.

Zatem je **Nova revija** sestavila apel mednarodni kulturni in znanstveni javnosti (/.../) in ga ponudila v sprejetje najvišjim slovenskim intelektualnim ustanovam /.../; izjava je bila dana tudi v individualno podpisovanje, zvečer 28. junija pa razposlana v svet.

Ker gre za enega ključnih dokumentov, ki dokazujejo, kakšno je pravo ozadje napada na Slovenijo (obramba »socializma« pred »zahodno demokracijo«), je bil tekst 29. junija razposlan na približno **sto naslovov vodilnih svetovnih časopisov in tiskovnih agencij**, v uporabo pa dan tudi vsem dopisnikom v press centru v Cankarjevem domu.

Trpnik na se

Nova revija je najprej psolala⁹¹ v javnost izjavo **Zoper okupacijo Slovenije** (27. junija), ki ima štiri točke – od zahteve, da se jugoslovanska vojska čimprej izžene z našega ozemlja do poziva »k vsesplošnemu odporu proti okupaciji«.

»Od svojih srbskih kolegov imamo infomacijo,« piše osem slovenskih pisateljev, »da se v srbskih medijih ustvarja vtis, da je slovenski narod v vojni s Srbi. /.../.«

21. Mrtvaški ples v Krakovskem gozdu za nedolžne vojake JA

Trpnik z deležnikom

Barikade so prestreljene, za njimi, v smeri proti Zagrebu, pa je magistralna cesta minirana.

Barikade in odsek, na katerem se je bila kolona prisiljena zaustaviti, so obkolili pripadniki teritorialne obrambe.

Pred hišo smo našli zaloge hrane, o katerih nismo vedeli, komu so bile namenjene.

Sto metrov od nas je stalo prvo vojaško vozilo. Bilo je zapuščeno.

22. V načelu spoštovana prekinitev spopadov

Trpnik z deležnikom

Novinarjem je bilo danes zjutraj rečeno, da bo danes »zjutraj in dopoldne izpuščenih 29 ujetih oseb na eni in na drugi strani. Upamo, da bodo kosili že v krogu svojih družin ...«, je dejal Ajanović.

Člani komisije so danes mimogrede zvedeli od novinarjev, da je bil med premirjem v Kninski krajini ubit še en novinar – snemalec zagrebške televizije Goran Leder.

Po vesteh komisije, da je »bilo več sto oseb ujetih« in po trditvah Milana Babića, da hrvaška oblast otežuje njihovo zamenjavo, ker so mnoge pobili, je Ajanović dejal: »Slišali smo za takšno izjavo in preverjamo, če je resnična.«

⁹¹ Napaka v izvornem besedilu.

Preiskava še ni končana, je bil odgovor zahodnonemškemu novinarju, ki je izrazil dvom o tem, da bo hrvaška oblast prišla do kakšnih podatkov, kajti ni ji omogočeno, da opravlja svoje delo.

V načelu spoštovana prekinitev spopadov (2x)

Trpnik na se

»To se je do neke mere uredilo z vključitvijo Slavka Degoricija in Živka Juzbašića s hrvaške strani v naše delo,« je odgovoril Ajanović.

Ko so ga novinarji vprašali, kako gleda na pripombo hrvaške oblasti, da je načrt za zagotovitev miru pripravljen brez sodelovanja MNZ in da ne upošteva stvarnih razmer, ampak gre pravzaprav za taktično potezo, za katero se skriva namen, pridobiti čas za poseg JA, je Ajanović odgovoril z nasprotno obtožbo.

23. Trio Lorenz odpovedal gostovanje v Ohridu

Trpnik z deležnikom

Na vprašanje, zakaj so v izjavi politično komentirali odpoved gostovanja, /.../, je Batkoski odgovoril: »Kako naj si drugače razložimo, da profesionalci, kot je Trio Lorenz, ki so že gostovali pri nas, le dan pred prihodom odpovedo gostovanje, kot da je bila njihova odpoved vnaprej preračunana, uperjena v razvrednotenje festivala jugoslovanskega pomena.«

24. Zasavci spet v boju za najboljšo koč /

25. Malo upanja, da bodo pobude uspešne

Trpnik z deležnikom

Hrvati, ki so trdili, da nimajo nobenega upanja, da bo prekinitev ognja upoštevana, so imeli spet prav /.../.

Srbija odločno zmaguje na bojišču in samo še nekaj potez manjka, da bi bila zaokrožena velika Srbija.

Milanski **Corriere della sera** objavlja poročilo svojega dopisnika iz Petrinje, kamor je bil z drugimi novinarji povabljen s strani vojske.

Trpnik na se

Nesorazmerje moči na terenu je tako, da se lahko vrne na prvotne meje samo z odločno podporo mednarodne skupnosti, česar pa beograjski sporazum še ni predvidel.

Zaradi tega se postavlja vprašanje, kakšen smisel ima od sobote sedeti v palači miru v Haagu in se pogajati s srbsko delegacijo o poravnavi med južnoslovanskimi narodi.

26. Naročanje učbenikov po katalogu se uveljavlja

Trpnik z deležnikom

Podatkov o celotni organizirani prodaji šolskih potrebščin in učbenikov vseh prodajalcev še nimamo (najbrž pa bodo le kje zbrani).

Ti so naročili učbenike, približno tretjina od njih pa tudi ponujene šolske potrebščine (te so bile letos prvič tako ponujene).

Zasebna dostava firme YUDP je dostavljala učbenike, ki so prišli iz tiskarn v kasnejšem času, tudi to delo je bilo opravljeno, kot je treba.

Velika novost je Cokanov predlog, da bi katalog z vsemi potrjenimi učbeniki za novo šolsko leto moral biti objavljen pravočasno, ne tako pozno kot zdaj (pojavlja se v maju ali še pozneje).

Pravočasno pomeni, da bi moral biti izdan nekje v januarju.

Trpnik na se

Za celotno načrtovanje učbenikov bi bilo veliko bolje, če bi se priprave učbenikov razširile na dveletni čas (eno leto ali še manj je pač prekratek čas), saj tudi drugod po Evropi te priprave trajajo toliko; avtorju je potrebno omogočiti ustrezen čas za pisanje.

Aleksander Cokan je omenil, da je – založniško gledano – letošnji založniški načrt izveden bolje od pričakovanj, če se upoštevajo mnogotere težave v poletnih mesecih, ko je izdelava učbenikov na vrhuncu, letošnje poletje pa ni bilo ravno pravnje za take reči.

27. Gorenjski turizem so domači gostje rešili le začasno

Trpnik z deležnikom

Hoteli so bili avgusta zasedeni 60-, tudi 90-odstotno, polni so bili počitniški domovi delovnih organizacij in počitniška stanovanja, kar je prineslo dohodek trgovini in delu gostinstva, še najslabše pa so jo odnesli lastniki zasebnih turističnih postelj.

Nekateri hoteli so ceno zelo znižali, hotel Toplice pa si na primer razprodaje zaradi ugleda ni mogel dovoliti, zato je bil tudi najslabše zaseden.

Toda sezone je konec, hoteli bodo letos zares zasedeni le še ob novem letu, pozimi pa je Bled, ki nima pravih smučišč, v slabšem položaju kot Kranjska Gora in Bohinj.

Janko Humar, vodja marketinga, je povedal, da so bili hoteli zasedeni več kot 80-odstotno, izkupiček pa je bil zaradi nizkih cen precej drugačen kot prejšnja leta.

28. Težko pričakovani dokončni umik JA

Trpnik z deležnikom

Vrnjena je tudi skoraj celotna količina orožja, zaplenjenega TO.

Do zapletov je prišlo le v Cerkljah, kjer je bilo precej orožja poškodovanega, 1000 kosov orožja pa je bilo umaknjenega na Reko.

Bojna sredstva JA bodo uskladiščene⁹² na treh mestih; v vojašnici na Vrhniki, v letalski bazi v Cerkljah in v skladišču v Mačkovcu.

29. Simpozij, koncerti, razstava – spomin na Jakoba Gallusa

Trpnik z deležnikom

Letošnje leto je v celoti posvečeno spominu na velikega skladatelja renesanse Jacobusa Gallusa Carniolusa, oktober pa je mesec, ko bodo prireditve, posvečene 400. obletnici njegove smrti, najbolj množične.

Trpnik na se

V Cankarjevem domu se je včeraj začel mednarodni simpozij na temo Gallus in evropska renesansa.

Včeraj se je ob 10.00 uri v Kosovelovi dvorani Cankarjevega doma v Ljubljani začel mednarodni simpozij na temo Gallus Carniolus in evropska renesansa.

Jakob Gallus se danes povezuje z vsem našim preteklim in sedanjim duhovnim bogastvom, ki ga vse pogosteje in z vse večjim prepričanjem prepletamo z našimi osamosvojitvenimi prizadevanji, veliki skladatelj je že postal naša kulturna in nacionalna zavest.

30. Cesarica Marija Terezija uvede papirne goldinarje

Trpnik z deležnikom

Ustanovljena je bila v zvezi z državnim posojilom, ko so londonski veletrgovci posodili državi 1,2 milijona funtov šterlingov s pogojem, da sme nova banka izdati bankovce do te višine zneska.

Do zdaj je za najstarejši denar veljal tisti z otoka Paga, izdan leta 1778.

Istega leta je bila v Ljubljani ustanovljena tudi – prva na Slovenskem in druga v Avstriji – Kranjska hranilnica in posojilnica, ponovno obujena k življenju lansko leto.

Sprejeta je bila tako imenovana avstrijska veljava obenem s proklamacijo dvojne avstro-ogrske monarhije.

Po letu 1878, ko je bila z zakonom ustanovljena nova avstrijsko-madžarska banka, je goldinar zgubil vsako dosedanjo zvezo s kovino (možnost zamenjave za kovanec) in postal čisto papirna veljava, ki pa je bila zaradi spretnih deviznih poslov zelo trdna.

Tako so morali 100-kronski bankovec, izdan 2. januarja 1910, zaradi velikega števila ponaredkov potegniti iz obtoka in ga že leta 1912 zamenjati z novim.

⁹² Napaka v izvirnem besedilu.

Bankovec za 100 kron iz leta 1910 je bil lepo secesijsko oblikovan, a je bil v veljavi le dve leti.

Erarična obveznica Vojvodine Štajerske, izdana v Gradcu 1. avgusta 1767.

Trpnik na se

Ta denar se je na začetku (leta 1762) lahko dobil le v zamenjavi s kovanim denarjem.

Na Kitajskem naj bi se bila iz usnjenega denarja že okoli leta sto pred našim štetjem, zagotovo pa v 8. stoletju n. št. razvila bankovec in papirna veljava, vendar ostanimo v Evropi.

Kredita država banki še ni vrnila, ampak se je še povečal.

Ti papirni denarji so se v začetku lahko dobili le v zamenjavi s kovanim denarjem in niso imeli trdnega kursa.

Revolucija in vojna sta povzročili, da se papirni denar ni mogel odkupovati, zato je država izdajala nove bankovce.

Na bankovcih se od tega časa dalje striktno na eni strani tiska besedilo v nemškem, na drugi pa v madžarskem jeziku.

31. Mitterand pripravlja za naslednika krajši mandat

Trpnik z deležnikom

Poseg v ustavo bo namreč drugačen, kot ga je pričakovala opozicija, pa vendar dovolj temeljit in preračunan, da utegne koristiti socialistični stranki, ki se spopada z erozijo svežnja reform, ki ga pripravlja, s čimer je povečal pričakovanje, pa tudi politično napetost, pa vendar je povedal dovolj za ustvarjanje vtisa, da je prisluhnil glasovom po spremembah, s čimer je opoziciji, ki je pričakovala, da ji bodo ostre zahteve za skrajšanje predsedniškega mandata prinesle nove točke, izbil orožje iz rok.

Po tem določilu, ki je bilo predvideno kot izjema, spremenili pa so ga v redno prakso, lahko vlada razglasi zakon, ne da bi ga poprej prepustila poslanskemu glasovanju, parlamentarci pa imajo možnost z nezaupnico vreči zakon in hkrati še vlado.

Trpnik na se

Parlament se je tako spremenil v ekskluzivni klub, v katerem razpravljajo o vladnih osnutkih zakonov, ne odločajo pa o njihovi usodi, kajti ob vsakem predlogu, za katerega je jasno, da ne bo odbil potrebe večine, premier iz klobuka potegne ustavni člen 49.3 in uveljavi svoj ukrep.

32. Praznik ob izidu dela, ki krepi slovensko samozavest

Trpnik z deležnikom

Prazničnost pa je bila vsa posvečena enemu največjih sodobnih založniških in sploh kulturnih dogodkov na Slovenskem: izidu zadnje, pete knjige Slovarja slovenskega knjižnega jezika, ki so ga skupaj s pripravami kar tri desetletja ustvarjali sodelavci Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU in drugi ugledni jezikoslovci, izdala pa ga je Državna založba Slovenije.

Kot je bilo poudarjeno na včerajšnji predstavitvi, smo s takim delom nekaj manj kot sto let po Pleteršnikovem slovarju dobili nov dokaz naše samostojnosti in samobitnosti.

Za slovar je bilo izpisanih več tisoč gesel.

Sledil je izbor besed za slovar – sprejeta je bila približno ena tretjina fonda registriranih besed.

Trpnik na se

Leta 1952 je prežgodja Ramovševa smrt priprave na slovar pretrgala, a delo se je vendarle nadaljevalo, da se je leta 1961 že izkristaliziralo, kakšen naj bo natančneje slovar, in že leto, dve pozneje so k ustvarjanju slovarja pritegnili še jezikoslovce s Filozofske fakultete.

33. Z umetno oploditvijo do aidsa /

34. Obtoženci so bili vnaprej obsojeni

Trpnik z deležnikom

Obtoženci so bili vnaprej obsojeni

Namestnica javnega tožilca v Celju Alenka Mežnar je Temeljnemu sodišču danes izročila izjavo o umiku obtožnice zoper tri celjske trgovce Miloša Pšeničnika, Franca Dobovičnika in Rudolfa Stermeckga, ki jih je bremenila »brezobzirnega ravnanja zoper narodne koristi v težkih časih« in zaradi katere sta bila Miloš Pšeničnik ter Franc Dobovičnik ob začetku leta 1946 obsojena na smrt z ustrelitvijo /.../.

Kot je videti iz spisov, med procesom v Ljubljani ni bila zaslišana nobena priča, povzete so bile le navedbe obremenilnih pričevanj Nestla Žganka (/.../) in Marice Šparhakele (/.../) s procesa v Celju.

Zagovorniki obtoženih niso prišli do besede, vse, kar so obtoženci povedali v svoj zagovor, se jim je štelo v zlo, hude obtožbe, češ da so špekulanti, pa niso bile dokazane.

Trpnik na se

Sodni proces zoper Stermeckega, Pšeničnika in Dobovičnika se je začel že 24. decembra 1945 in sodišče pod predsedstvom dr. Ivana Šketa je obsodilo trgovce /.../.

Republiški tožilec Jernej Stante je 4. januarja 1946 vložil zoper vse tri celjske trgovce novo obtožnico, ki je na posebni senat Vrhovnega sodišča prispela ob 21.00 uri; pol ure zatem se je že pričel proces, ki je /.../.

Zagovorniki obtoženih niso prišli do besede, vse, kar so obtoženci povedali v svoj zagovor, se jim je štelo v zlo, hude obtožbe, češ da so špekulanti, pa niso bile dokazane.

35. Iz skrivne morske globine na sto slovenskih vrhov /

36. Šola, ki se je razvila iz tradicije glažutarstva

Trpnik na se

Šola, ki se je razvila iz tradicije glažutarstva

Priloga 3: Izpisani primeri obravnavanih trpnikov z deležnikom in trpnikov na se iz časopisnega gradiva iz leta 2013

1. Cameronov govor, ki ga ni bilo

Trpnik z deležnikom

Govor britanskega premiera Davida Camerona je bil zaradi alžirske krize s talci preložen, britanski mediji pa so včeraj že objavljali njegove dele, ki nakazujejo, da bi se lahko Britanija pomaknila proti odhodu iz Evropske unije.

Ob tem so nekateri torijci izrazili presenečenje, da je bil obisk na Nizozemskem odpovedan tako pozno, saj je bila resnost alžirske krize znana že prej.

Gre za suverenost, ki je bila v preteklosti že prenesena na Bruselj in za katero uradni London želi, da se vrne Otoku.

V dneh odločilnih britanskih stališč je bila objavljena nova javnomnenjska raziskava, ki kaže, da se protievropska naravnost na Otoku zmanjšuje.

Trpnik na se

»Ljudje so čedalje bolj frustrirani, da odločitve, ki se sprejemajo vse dlje od njih, pomenijo, da se njihov življenjski standard krči z vsiljenim varčevanjem oziroma da se njihovi davki porabljajo za reševanje vlad na drugi strani celine.«

Gre za suverenost, ki je bila v preteklosti že prenesena na Bruselj in za katero uradni London želi, da se vrne Otoku.

2. Slovenski impresionisti potujejo v Francijo

Trpnik z deležnikom

Tako kot v Ljubljani tudi v Parizu ne bodo razstavljene le slike, ampak še druga dela s preloma med 19. in 20. stoletjem, ki celovito odslikavajo takratno bogato kulturno dogajanje.

Trpnik na se

Da se gredo naše umetnine predstaviti v tujino, je bolj izjema kot pravilo, sploh v tako velikem številu.

Barbara Jaki je pojasnila, da so se prizadevanja začela leta 2008 v času našega predsedovanja Evropski uniji, intenzivnejša so se nadaljevala po odprtju razstave v Narodni galeriji *Slovenski impresionisti in njihov čas* spomladi istega leta in po tem, ko so načrti za prenovu naše galerije postali oprijemljivejši.

Pogovori o gostovanju razstave potekajo še v Madridu, Cardiffu in Rimu, zanimanje se kaže tudi v Pragi.

3. Pozor, tudi kilogram se redi

Trpnik z deležnikom

Kaj narediti, da bo kilogram, ki je edina osnovna mera, določena z objektom (prakilogramom), spet enak kilogramu po vsem svetu?

Prakilogram, valj iz zlitine, narejene iz devetih desetih platine in desetine iridija, s premerom 39 mm in prav tolikšno višino – skrbno zaščiten pod tremi steklenimi povezniki in že 123 let zaprt v jekleni omari v kleti Mednarodnega urada za uteži in mere v Sèvresu blizu Pariza, da se mu ja ne bi kaj zgodilo – vendarle ni ušel tegobi številnih »v letih«: teža se mu je povečala.

Poleg tega posebej izurjeni tehniki njegov stekleni pokrov redno čistijo z jelenovo kožo, navlaženo z alkoholom.

Po ugotovitvah, objavljenih pred dnevi v reviji *Metrologia*, ne več kot za težo nekaj las.

Kako rešiti ta problem, da bo kilogram, ki je edina osnovna mera, določena z objektom (prakilogramom), spet enak kilogramu po vsem svetu?

Trpnik na se

Dodatna teža torej ni zaznavna – razen v nekaterih znanstvenih eksperimentih, ki temeljijo na izredno natančnih meritvah, in v mednarodni trgovini z izjemno omejenimi snovmi, na primer radioaktivnimi, kjer se masa meri do največje možne natančnosti.

4. Marinič odšel, Vogrin obsojen, Gombočeva ...

Trpnik z deležnikom

Marinič odšel, Vogrin obsojen, Gombočeva ...

Vogrin pogojno obsojen, razmišlja o odstopu

Takrat je prav ob koncu svojega drugega županskega mandata v imenu občine naročil in plačal kronologijo, v kateri so bili ponatisnjeni članki o Lenartu iz tiskanih medijev v obdobju od 2004 do 2006.

Sodnica je v izreku sodbe vztrajala, da je bilo Vogrinu dokazano očitano kaznivo dejanje zlorabe uradnega položaja, saj je kršil 15. člen takratnega zakona o javnih naročilih in dva člena občinskega statuta.

Tudi v zvezi s krediti SKB, ki jih je poslanka domnevno prirejala, je bila ovadba proti njej vložena anonimno, ni pa je vložila banka.

Po naših informacijah se to že pripravlja, pred njo bodo postavljene določene zahteve in morala bo pojasniti zadevo.

Če se bo izkazalo, da gre za ponarejene listine, bodo po vseh normalnih kriterijih najbrž zahtevane posledice, ki pa so lahko zgolj vrnitev poslanskega mandata.

Kot pravi nekdanji funkcionar lokalne SDS, ki ne želi biti imenovan, se je Koren Gombočeva začela vzpenjati v vrh lokalne SDS pred tremi leti, ko je stranka na hitro zamenjala vodilne v Mislinjski in Dravski dolini ter izločila veliko dolgoletnih požrtvovalnih članov.

Poslanci so se seznanili z njegovim odstopom in tudi z mirovanjem poslanskega mandata poslancu Marku Pogačniku in Andreju Širclju, ki sta bila imenovana za državna sekretarja na ministrstvu za finance.

Trpnik na se

Po naših informacijah se to že pripravlja, pred njo bodo postavljene določene zahteve in morala bo pojasniti zadevo.

5. Pisatelj kakor lik iz njegovega romana

Trpnik z deležnikom

Že pred tem so bili o življenju Dostojevskega posneti trije filmi, avtorja dveh sta Rusa, enega pa Italijan.

Takrat, za časa carja Nikolaja I., se je pridružil krožku utopičnih socialistov Petraševskega, obtoženega revolucionarne dejavnosti, čeprav so člani v glavnem med seboj zgolj razpravljali o reformiranju družbe in demokratizaciji.

Zatem je moral še šest let služiti kot navaden vojak v surovem zakotju azijske Rusije in v tem času mu je bilo prepovedano objavljati.

Ruska književnost je bila vedno v zgodovini podvržena cenzuri.

Trpnik na se

Ideološki nadzor se je v 20. stoletju samo še povečal.

Književnost je imela v Rusiji izjemno velik vpliv na ljudi, tam se je res brala.

6. Lovec na orjaške valove /

7. Evropska polomija z »reševanjem« Cipra

Trpnik z deležnikom

Štiri dni po bruseljski »noči dolgih nožev«, v kateri je bil zasnovan okvirni model delne zaplembe depozitov, so razmere kaotične.

Ker bi bili tako prikrajšani majhni varčevalci in spodkopana stoodstotno zjamčena varnost vlog do 100.000 evrov na ravni Unije, nihče od tistih, ki so sodelovali pri njenem sprejemanju, noče prevzeti odgovornost.

Le sredstva, uporabljena v napadu, da so drugačna ...

V skladu z njimi naj bi napihneni ciprski bančni sektor ostal veliko tveganje za finančno stabilnost države, če ne bo zmanjšan.

Uradno stališče je, naj Nikozija predlaga novo rešitev, s katero bo dosegla enake cilje, kot so bili postavljeni med prelomno nočjo konec tedna.

Načrtovana zaplemba dela depozitov, ki bi prizadela številne ruske bogataše in je v očeh Moskve obravnavana kot nepravilna, je spremenila razmerje sil.

Brez desetmilijardne injekcije partnerjev območja evra (izpeljane skozi rešilni sklad ESM) bi banke in Ciper v prihodnjih mesecih bankrotirali.

Čeprav je Ciper z 0,2 odstotka BDP območja evra majhen, si vpleteni želijo preprečiti takšen razplet, saj bi imel širše posledice in bi utegnil načeti krhko stabilnost območja evra, ki je bila dosežena lani v boju z dolžniško krizo.

8. Klasik, ki se je pisateljsko upokojil

Trpnik na se

Roman, ki so ga v reviji *New Yorker* označili kot »eno od najbolj umazanih knjig, kar jih je kdaj izšlo«, se je leta 1969 prodajal kot za stavo, /.../.

9. Ga je ubila bolezen ali je bil strup?

Trpnik z deležnikom

Zdaj je vendarle jasno: 8. aprila bodo izkopali posmrtno ostanke čilskega pesnika Pabla Nerude (1904–1973) in tako za vse večne čase potrdili ali pa ovrgli namige, da je bil morda zastrupljen.

Dne 19. septembra sta bila resda že v glavnem mestu, za 24. je bil predviden let, žena je z voznikom samo še skočila domov po prtljago, potem pa ju je po telefonu poklical Neruda in povedal, da so mu med spanjem dali injekcijo, prvič dotlej ...

Možnost, da je bil Neruda, ki ob soprogi Matildi Urrutia počiva v Isli Negri, umorjen, dopuščajo tudi v Komunistični stranki, kjer so se decembra obrnili na sodišče z zahtevo po izkopu posmrtnih ostankov.

Iz časa diktature Augusta Pinocheta vznemirja še vrsta smrti; pred dvema letoma so menda začeli preiskovati kar 725 zločinov, storjenih pod njegovo taktirko.

Maja lani so posmrtno že pregledali diktatorjevega predhodnika Salvadorja Allendeja in dokončno potrdili, da je res storil samomor in ni bil umorjen med državnim udarom 11. septembra 1973.

10. Kaj postoriti pred napadom na plače?

Trpnik z deležnikom

»Linearno poseganje v plače je lahko izvedeno le v omejenem obsegu, saj so s takimi ukrepi veliko bolj prizadeti tisti z nižjimi plačami, sploh pa mlajši. /.../.«

Trpnik na se

Pogajanja vlade s sindikati javnega sektorja se nadaljujejo tudi danes, ko bo minister Gregor Virant predvidoma predstavil ukrepe, s katerimi bi letos za dodatnih 158 milijonov evrov skrčili plačno maso.

Rešitev za javni sektor je zgolj razumno linearno zmanjšanje plač, sicer se ubijata motiviranost in prizadevnost za delo.

Podobno zahtevne bi bile reforme – tudi mini reforme – izobraževanja, kjer se že leta namenjajo relativno (pre)velika sredstva v osnovno izobraževanje, v primerjavi z visokim izobraževanjem.

Vendar se vsak poskus spreminjanja obstoječega dočaka z ostrim nasprotovanjem in 'dokazovanjem', kako so zaposleni v tem in tem delu javnega sektorja 'preobremenjeni'.

To je lahko reči, dejstvo pa je, da je na primer reforma zdravstvenega sistema izjemno zahteven projekt, ki se v Sloveniji že leta in leta ne premakne z mrtve točke.

11. Dvojnost namesto razdvojenosti

Trpnik z deležnikom

Nedelje v Londonu so bile rezervirane za obiske muzejev in galerij, New York mu je odprl še drugačne perspektive, poleg izjemnih umetniških zbirk tudi eksperimente z različnimi substancami, ki pa niso predstavljale problema v smislu zasvojenosti, temveč zgolj možnosti za drugačne zaznave sveta in predvsem samega sebe ter razvijanje drugačnih oblik senzibilnosti.

Odločitev za ljubljansko likovno akademijo⁹³ je bila tako sama po sebi umevna, s tem pa je bila odprta pot za stalen eksperiment.

Neredko sliši posmehljive pripombe, saj Amerika, še zlasti pri nas, ni ravno čislana, vendar New York ni Amerika in Amerika ni New York.

Trpnik na se

Se pa tudi New York spreminja, včasih je bil center Soho, nato se je ta iz centra umetnosti spremenil v predel z razkošnimi stanovanji, restavracijami, butiki in trgovinami, zato so se umetniki preselili drugam, na takšen način pa prav umetniki revitalizirajo vedno nove mestne četrti.

⁹³ Napaka v izvornem besedilu.

Vehemenca se dopolnjuje s študioznostjo, spontana intuitivnost s premišljeno gradnjo podobe, ekspresivnost z meditativnostjo, posvečeno poslanstvo⁹⁴ umetniške vokacije s celotnim lokom zgodovine umetnosti vse tja do Altamire.

12. Lov na tehnologije, materiale in kadre

Trpnik na se

Priznati pa je treba, da se letos razstavne površine niso povečale.

Iz Srbije oziroma Vojvodine z 11 podjetji prihaja največje poslovno združenje kovinske industrije, pod okriljem veleposlaništva se bodo predstavila podjetja iz Avstrije, s svojo panožno zvezo pa italijanska podjetja.

Kako obetajoče so dejavnosti, ki se predstavljajo na celjskem sejmskem četverčku, pojasnjuje Janez Navodnik, poznavalec polimerov: »Ni recesije, ki bi ustavila napredne polimere, saj se v času konjunktura proda več luksuznih dobrin, kot so jahte, razkošno embalarane hrane, avtomobilov ..., skratka plastike, v času recesije pa se posega po cenejših izdelkih, kjer prav tako ne gre brez plastike. /.../.«

Štiri stroke, ki se bodo vsaka s svojim sejmom od torka do petka predstavljale v Celju, zadnja leta postajajo še bolj prepletene kot kdajkoli.

S pohodom novih materialov se spreminjajo tehnologije predelave in orodja.

Nova na letošnjih sejmih bo Platforma znanja za prihodnost, na kateri se bodo izobraževalne in raziskovalne ustanove predstavljale z najboljšimi raziskovalno-razvojnimi projekti in aplikativnimi rešitvami.

13. Slovenija po stopnji korupcije na ravni sosed

Trpnik z deležnikom

Potem ko je bila objavljena raziskava mednarodne agencije Ernst & Young o stopnji korupcije v poslovnem svetu po državah, Slovenija pa je bila uvrščena na neslavno prvo mesto, je na socialnih omrežjih zaokrožila šala, da je Slovenija tako zelo koruptivna, da je zagotovo podkupila agencijo, da jo je vsaj na enem področju uvrstila na prvo mesto.

Upoštevati je treba, pravi, da je bilo v Sloveniji anketiranih okoli sto ljudi od celotnega vzorca 3500 po vsem svetu, od tega pa jih je bilo več kot 65 odstotkov zaposlenih v podjetjih, in ne poslovnežev oziroma menedžerjev.

Trpnik na se

Svetovna banka med kazalniki vladanja uporablja tudi indikator ocene korupcije, pri čemer uporablja več virov – v povprečju se po podatkih Svetovne banke Slovenija po korupciji uvršča na 45. mesto med 210 državami.

⁹⁴ Napaka v izvirnem besedilu.

Po objavljeni raziskavi agencije Ernst & Young o percepciji korupcije med poslovnimi, ki je Slovenijo uvrstila na prvo mesto med državami, se postavlja vprašanje, ali je Slovenija res najbolj koruptivna država.

14. Strah me je, da se bom moral posloviti od življenja

Trpnik z deležnikom

Pahor spregovori tudi o habsburškem imperiju, kot sea⁹⁵ je pokazal v Trstu, a zanika avstrijski vpliv nase, čeprav je bil vzgajan v avstrijskem duhu, a je bil bolj odprt za Mediteran in je nasploh najprej pisal o morju, potem pa so prišle različne tragedije, o katerih mora spregovoriti literatura, kot trdi naš pisatelj; učiti in opozarjati na nevarnost, da bi izgubili svobodo.

Trpnik na se

Omenja svojo ljubezen do bolničarke Arlette v Lillu, ki se je končala s Pahorjevim odhodom iz sanatorija Rdečega križa, kjer se je zdravil za tifusom, potem sta se videla le še dvakrat, a je o njej napisal roman.

15. Aktualno in strokovno o gozdarstvu

Trpnik z deležnikom

Napisanih je bilo tudi nekaj poučnih knjig in brošuric, ki so jih brezplačno ali po nizki ceni razdeljevali med gozdne posestnike.

Gozdarski vestnik je bil široko zastavljen in tako namenjen gozdnim posestnikom, gozdarskim inženirjem, gozdarskim tehnikom, gozdarjem, logarjem, čuvajem in lovcem, posestnikom žag in lesnim industrijcem, gozdnim delavcem, lesnim delavcem in splavarjem, lesnim trgovcem in gozdnim posestnikom in vzgojiteljem, ki bodo ravno tako dobili v listu marsikaj, kar se bo dalo porabiti pri vzgajanju mladine.

Matevž Hace, pomočnik ministra, je v prvi številki revije *Les* to takole razložil: »Dosedanji *Gozdarski vestnik* je bil usmerjen v glavnem k povzdigi gozdarstva, zaradi česar so ostajala vprašanja naše žagarske industrije, graditve naših kombinatov, predelovalne industrije večji del ob strani in niso bila so sedaj obdelana.«

Na začetku leta 1973 je bil sprejet zakon o obveščanju, ki je predpisoval organizacijo javnega obveščanja.

Že leta 1964 pa je bila uvedena decimalna klasifikacija po Oxfordu.

Trpnik na se

Urednikovanje osmega letnika je spet, tokrat že tretjič, prevzel Stanko Sotošek, izdajanje revije pa se je preselilo z ministrstva na Društvo inženirjev in tehnikov gozdarstva.

⁹⁵ Napaka v izvirnem besedilu.

Obseg se je povečeval in od prvotnih dobrih 200 strani (1938) proti koncu 50. let že presegal 300 strani, leta 1974 jih je dosegel 420, zadnji letniki pa dosegajo celo 500 strani.

Nad 1000 izvodov dosega vse do začetka 90. let, potem pa naklada po reorganizaciji gozdarstva postopno, a vztrajno upada in se ustali pri okrog 650, 700 izvodih.

16. Neurje, ki se je dolgo pripravljalo

Trpnik z deležnikom

Turški premier je pripisal odgovornost za proteste, v katerih je bilo poškodovanih na stotine ljudi, več kot 1700 pa jih je oblast aretirala, opozicijski Republikanski ljudski stranki (CHP), glavni dedinji kemalizma.

Proces proti domnevnim pučistom, obtoženim pripravljanja bombnih napadov in atentatov s ciljem priprave terena za vojaški udar in strmoglavljenje proislamistične AKP z oblasti, je najbolj vidna epizoda obračuna Erdoğanove vlade z nekoč nedotakljivo turško vojsko, zato nekateri menijo, da bi lahko bili sedanji neredi, vnaprej pripravljeni ali ne, nekakšna uvertura v vnovičen poseg generalov v politiki, že peti po letu 1960.

A Güzeldere ne verjame v takšne špekulacije: »Vojska je bila v zadnjih letih tako oslabljena, da državni udar ne pride v poštev, poleg tega gibanje, ki se je v teh dneh odpravilo na ulice, ni povezano s kemalisti in privrženci obtoženih v primeru Ergenekon. /.../.«

Trpnik na se

Povod za proteste, ki so se začeli pred dobrim tednom zaradi načrtov istanbulske oblasti, da bi na območju parka blizu trga Taksim, ene izmed zadnjih zelenih površin v hitro rastočem urbanem kolosu na Bosporju, zgradili trgovski center, bi lahko nepoučenemu opazovalcu zvenel kot ekološko, povsem lokalno vprašanje.

Ali to drži, bo znano najpozneje prihodnje leto, ko se bo v Turčiji začel volilni maraton, ki bo pomembno začrtal smer razvoja maloazijske sile v naslednjih petih do desetih letih.

17. Za eno samo življenje je vsega preveč

Trpnik z deležnikom

O ljubezni, ki vznikne v krvi, bedi, zlu in ne sme biti izpovedana še dolgo po koncu vojne.

In zgodba deklice, rojene leta 1947, ki pod mizo posluša starše in njune prijatelje, kako modrujejo o stvareh, ki jih sama ne razume.

18. Vojak Manning je stopil pred sodnike

Trpnik na se

V ZDA se je začelo sojenje vojaku, ki je razkril državne tajne dokumente

19. Prisvajanje revolucije je nevarna politična igra

Trpnik z deležnikom

Po končanem študiju v Tripoliju, kjer je bil rojen pred 62 leti, se je kot mlad elektroinženir preselil v ZDA.

Ko je bila novembra 2011 ustanovljena libijska vlada, je postal namestnik premiera Abdurahima el Keiba.

Novi premier je postal dan po tem, ko je bil v Bengaziju ubit ameriški veleposlanik v Libiji Christopher Stevens.

Trpnik na se

»Začeli smo z majhnimi stvarmi. Za začetek smo, denimo, javno objavili vse zapisnike vladnih sej. Tovrstna transparentnost je bila za Libijo nekaj povsem novega, saj se je pred tem o vsem odločalo za strogo zaprtimi vrati Gadafigeve predsedniške palače,« je povedal in pri tem ni skrival ponosa na to potezo svoje vlade.

Po tem neuspešnem poskusu se je začel pravi pogrom nad nasprotniki režima.

20. Sivina moralnega relativizma

Trpnik z deležnikom

Ne le zato, ker vnaprej ve, da (njegova) resnica ne bo (u)slišana, saj bodo posnetke naknadno izrezali in zmontirali, ampak ker je v njem že davno ugasnilo vsakršno upanje.

Pavlu in njegovi celotni generaciji z žičnato ograjo ni bila zaprta le pot v tujino, ampak jim je bila na simbolni ravni odvzeta prihodnost.

Rojen leta 1931 v Pragi, zaradi nasprotovanja režimu dvajset let ni smel objavljati svojih del.

21. Vulkani niso zabavišni park

Trpnik z deležnikom

Ogledi so dobro organizirani, za turistični obisk sta dovolj že oprema in telesna pripravljenost, ki zdržita srednje zahteven izlet v slovensko visokogorje.

Zaradi nemirnega morja pa je mogoče zlahka zamuditi edino popoldansko odpravo na vulkanski vrh (obisk je dovoljen samo v vodeni skupini) in z nekaj smole ostati celo brez prenočišča, saj nekaj sto otoških prebivalcev nima prav veliko prostora.

Turistični izleti in pohodništvo so dovoljeni le do približno 2900 metrov nadmorske višine, kršiteljem grozi visoka kazen ali celo zapor.

22. Neba nad davčno upravo ne nadzira nihče

Trpnik z deležnikom

Naj spomnimo, da smo v Delovih Ozadjih februarja 2011 razkrili, da je davčna uprava (Durs) v letih 2006 ali 2007 od nemškega davčnega urada prejela dokumente o provizijah iz poslov med hčerinsko družbo STC v Münchnu in nemškim proizvajalcem tovornjakov MAN, ki so bile nakazane nekdanjemu predsedniku uprave SCT Ivanu Zidarju.

In prav v zvezi s to zadevo je bil Zidar leta 2010 v Nemčiji pravnomočno obsojen v okviru podkupovalne afere v nemški družbi MAN.

Pospravljeno v arhive

To, poenostavljeno in v ponazoritev, pomeni, da Durs kot davčno tajnost lahko označi prazen list papirja, a informacijski pooblaščenec te oznake, četudi ugotovi, da ta ni bila dana skladno z zakonom o davčnem postopku, ne more umakniti.

Povrhu so bili tudi prepričani, da bi delno razkritje dokumenta davčnim zavezancem lahko omogočilo, da izkoristijo »organizacijske in zakonodajne pomanjkljivosti, ugotovljene v dokumentu, s čimer bi pridobili sebi ali komu drugemu protipravno premoženjsko korist«.

Durs, so zapisali, si »enako kot tožnica« želi, da poročilo ne bi bilo razkrita javnosti, in ji, ker torej niso v sporu, predlaga, naj zahtevo uperi proti informacijskemu pooblaščenču.

Kakor koli, ugotovitve v delno razkrite poročilu o notranjem nadzoru kažejo, da so bile informacije nemške davkarije obravnavane le v okviru sektorja za davčni nadzor in mednarodno izmenjavo informacij, ki ga je takrat vodila Štembergerjeva, a bi jih bilo treba odstopiti pristojnemu davčnemu uradu, kar bi lahko pripomoglo k določitvi profila davčnega zavezanca.

»Prav tako bi morala biti informacija odstopljena preiskovalno-analitskemu oddelku, ki je leta 2009 vodil davčno preiskavo pri davčnem zavezancu (Ivanu Zidarju, op. p.).«

Trpnik na se

Zakaj so jo torej premestili na delovno mesto v službi za organizacijo, kadre in izobraževanje, s čimer se ji je plača znižala za 544 evrov bruto?

23. Najradikalnejši umetnostni prijemi

Trpnik z deležnikom

Denimo ožji izsek iz delovanja Marka Peljhana, ki je bil pregledno obširno predstavljen predlanskim v Moderni galeriji, ali manj prisoten in zato dobrodošel presek dela tragično, pri 44 umrlega Bojana Štoklja, enega družbenokritičnih prerokov intermedijskih praks, ki pa ni pogosto nastopal na osrednjih razstaviščih.

Toda, je akcija, ki je bila konceptualno utemeljena z »očiščenjem, purifikacijo«, umetnost?

Zamrznjeni roki je postavil v položaj stika božjega in človeškega, povzetega po Michelangelovi Sikstinski kapeli.

Njegov najnovejši projekt, ki ga na razstavi ni, saj ni (bil) končan, pa je pravkar predmet kriminalistične preiskave.

Bertok s to in drugimi serijami na temo smrti nadaljuje linijo vizualnih obravnav teme *memento mori*, aktualizirana skozi fotografsko optiko, kakršno je v zgodnjih devetdesetih najizraziteje uveljavil Američan Andres Serrano.

24. Univerza v Ljubljani ohranja položaj

Trpnik z deležnikom

Lestvica naj bi bila objavljena spomladi leta 2014.

Akadska merila, ki jih uporabljajo pri računanju indeksa za posamezno univerzo, so: število diplomantov, ki so prejeli Nobelovo nagrado in Fieldsovo medaljo, število raziskovalcev, katerih dela so redno citirana v drugih znanstvenih publikacijah, število člankov, objavljenih v prestižnih znanstvenih časopisih *Nature* in *Science*, število del, indeksiranih v najrelevantnejših znanstvenih bazah, ter povprečni akademski učinek zaposlenih, ki se računa po zgoraj naštetih merilih in številu redno zaposlenih profesorjev.

Trpnik na se

Na seznamu petstotih najboljših univerz na svetu se je spet uvrstila med zadnjo stoterico

Ljubljanska univerza se je že sedmo leto zapored uvrstila v zadnji razred ugledne lestvice.

Ljubljanska univerza je na tej lestvici (Academic Ranking of World Universities) edina od slovenskih, spet pa se je uvrstila med 401. in 500. mestom.

Ameriška prevlada je še nekoliko bolj očitna v prvi dvajseterici, v kateri je kar 17 ameriških univerz, med petstoterico pa se jih je uvrstilo kar 146.

Najboljše nemške univerze se niso uvrstile na sam vrh.

Iz vzhodne Evrope se je najbolje uvrstila praška Karlova univerza med 201. in 300. mestom.

Prvič se je med prvo stoterico uvrstila Univerza Groningen.

Letos se je na seznam uvrstilo enajst novih univerz, med njimi Abdullah University of Science and Technology v Savdski Arabiji, Coimbra na Portugalskem in Katoliška univerza Korea v Južni Koreji.

Akadska merila, ki jih uporabljajo pri računanju indeksa za posamezno univerzo, so: število diplomantov, ki so prejeli Nobelovo nagrado in Fieldsovo medaljo, število raziskovalcev, katerih dela so redno citirana v drugih znanstvenih publikacijah, število člankov, objavljenih v prestižnih znanstvenih časopisih *Nature* in *Science*, število del, indeksiranih v najrelevantnejših znanstvenih bazah, ter povprečni akademski učinek zaposlenih, ki se računa po zgoraj naštetih merilih in številu redno zaposlenih profesorjev.

25. Brezposelne tridesetletnike izrivajo mlajši iskalci dela

Trpnik z deležnikom

Zgolj petino je bilo julija vključenih v programe aktivne politike zaposlovanja, in sicer predvsem v javna dela in samozaposlovanje.

Sociolog na mariborski univerzi je zato prepričan, da je generacija, rojena sredi sedemdesetih in na začetku osemdesetih, ena največjih žrtev aktualnega gospodarskega zastoja v Sloveniji.

Generacija, rojena sredi sedemdesetih in na začetku osemdesetih, je ena največjih žrtev gospodarske krize.

Trpnik na se

Prav tako končujejo pripravo novih ukrepov, ki se bodo izvajali v okviru jamstev za mlade.

Čeprav na zavodu za zaposlovanje politiko subvencioniranja ocenjujejo kot uspešno, strokovnjaki opozarjajo, da se brezposelnosti ne da reševati zgolj tako.

»Ko se začne pritisk na stroške, je treba odpustiti, in to najbolj prizadene tiste, ki so na pogodbah za določen čas,« pojasnjuje.

26. Ljudstvo v umetnosti lahko najde svojega partnerja

Trpnik z deležnikom

Najboljši primeri so projekti, med drugim tudi *Ex Ponto*, ki je sofinanciran s strani evropskega programa *EACEA-Culture 2001–2013*, izbran je bil med 680 festivali, naši lokalni in državni organi pa niso zagotovili niti polovice sredstev, kar je bil pogoj, da bi v celoti počrpali evropska sredstva.

Trpnik na se

Včeraj se je s predstavo *Močan rod* začel jubilejni 20. *mednarodni gledališki festival Ex Ponto*.

Po dvajsetih in več letih razvoja države se šele zdaj razkriva nekatere osebe in dejanja in jih obsoja.

Tragikomična predstava z močnimi socialnimi elementi, spet se postavi vprašanje meja neoliberalnega načina razmišljanja v postsocialističnih okoljih.

Umetnost oziroma gledališče je težko državotvorno, če se ga ne spoštuje dovolj.

Če bi se ga še bolj spoštovalo in podpiralo, bi bil prepotreben proces ozaveščanja hitrejši in učinkovitejši.

Čeprav, glede na nove ljudi na ministrstvu za kulturo in poskuse oblikovanja novih programov ter energijo in pozitivno v lokalnih okvirih, mislim, da se, ne glede na krizo, že vidita širše razmišljanje in boljši odnos do kulture, posebej do proevropskih projektov.

27. Deček bi bil rad zdravnik, a je postal očka

Trpnik z deležnikom

Če to ni urejeno, lahko izbruhnejo številne bolezni.

28. Šolsko kosilo je za nekatere otroke edini pravi obrok

Trpnik z deležnikom

Potem je bila sprejeta ureditev, ki je zagotavljala sredstva za subvencionirano šolsko prehrano samo učencem, ki jim je starši zaradi socialnega položaja niso zmogli plačati v celoti, šola pa je sama določila podrobnejše kriterije za dodelitev.

Tedaj je bilo na malico prijavljenih 97,8 odstotka vseh vpisanih – do splošne (delne) subvencije v višini dveh tretjin cene malice je bilo upravičenih 73,7 odstotka prijavljenih, polno subvencijo oziroma v celoti brezplačen obrok pa jih je prejelo 26,3 odstotka.

Na kosilo je bilo pred tremi leti prijavljenih 60 odstotkov vseh vpisanih učencev, subvencijo v polni ceni pa je prejelo 2,3 odstotka prijavljenih.

V šolskem letu 2011/12 je splošno subvencijo prejelo 77,7 odstotka vseh učencev, prijavljenih na malico, do polne subvencije pa je bilo upravičenih 27,2 odstotka.

Po letošnjem zakonu o šolski prehrani (sprejet je bil februarja 2013) je v tekočem šolskem letu do subvencionirane malice upravičenih 57 odstotkov učencev, do subvencioniranih kosil pa 9,6 odstotka.

»Zakon je prinesel spremembo pri meji dohodkov za ugotavljanje upravičenosti do subvencije in spremenjeno metodologijo ugotavljanja, zato se je povečalo število upravičencev. /.../ Naše ministrstvo se trudi, da bi vsem učencem omogočilo cenovno dostopno in kakovostno prehrano v šoli, zato se sredstva za to povečujejo, delež učencev, upravičenih do subvencionirane šolske prehrane, pa se s tem veča že od systemske uvedbe subvencioniranja prehrane v šolskem letu 1992/1993, ko je bilo do subvencije upravičenih 11,4 odstotka učencev,« pojasnjujejo na ministrstvu za šolstvo.

Rdeči križ na primer vsako leto organizira dobrodelno akcijo Drobtinice, s katero zbira prostovoljne prispevke, namenjene prav za plačilo šolskih malic.

Trpnik na se

Zakon o šolski prehrani v povezavi z zakonom o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev in Zujfom določa, da so do polne subvencije za malico oziroma do v celoti brezplačne malice upravičeni šolarji iz družin, v katerih povprečni mesečni dohodek na osebo ne presega 42

odstotkov povprečne neto plače na družinskega člana, kar znesse 414,70 evra, pri čemer se upoštevajo tudi otroški dodatki in vse družinsko premoženje.

Precej prahu je dvignilo dejstvo, da se pri določanju upravičenosti upoštevajo družinsko premoženje, čeprav zanj še vedno plačujejo kredit in je prej strošek kot dohodek.

Zneski na položnicah za šolsko prehrano so se tako že lani za večino otrok dvignili za približno deset evrov.

»Zakon je prinesel spremembo pri meji dohodkov za ugotavljanje upravičenosti do subvencije in spremenjeno metodologijo ugotavljanja, zato se je povečalo število upravičencev. Novi pogoji se bistveno razlikujejo od dosedanjih, saj se pravica do subvencije za malico oziroma kosilo ne ugotavlja več po predhodno ugotovljeni pravici do otroškega dodatka, temveč nanjo vplivajo še denarne socialne pomoči, državne štipendije in družinsko premoženje. Naše ministrstvo se trudi, da bi vsem učencem omogočilo cenovno dostopno in kakovostno prehrano v šoli, zato se sredstva za to povečujejo, delež učencev, upravičenih do subvencionirane šolske prehrane, pa se s tem večja že od systemske uvedbe subvencioniranja prehrane v šolskem letu 1992/1993, ko je bilo do subvencije upravičenih 11,4 odstotka učencev,« pojasnjujejo na ministrstvu za šolstvo.

29. Dobrodošli v Dantejevi strašanski komediji

Trpnik z deležnikom

Sprva sedemurni izdelek, kasneje skrajšan na uporabniku prijazno štiriinpolurno različico, ki so jo v Kinoteki odvrteli drugi dan avtorjeve retrospektive, je kolaž starih ameriških klasik – filmskih in televizijskih, igranih in risanih, ki sta jih režiserja nanizala in v montaži pomenljivo prekinjala z reklamnimi bloki, pomešanimi z inserti iz oddaj za spolno vzgojo in posnetki grotesknih vojaških naborniških kampanj.

Je več suspenza kot šoka, več pripovedovanja kot draženja, vedno obstajajo liki, s katerimi bi se rad podružil (/.../), je zapisal njegov »soborec«, scenarist John Sayles, v uvodnem tekstu monografije, posvečene režiserju, ki je ob ljubljanski retrospektivi izšla v sozaložištvu Slovenske kinoteke in Avstrijskega filmskega muzeja.

30. Begunec pred globalnim segrevanjem

Trpnik z deležnikom

Okoljski znanstveniki so namreč povedali, da so prebivalci pacifiških atolov najbolj ogroženi in da bodo zaradi dviganja gladine morja že kmalu prisiljeni zapustiti domove.

31. Če ne bo uveden UTD, bo Evropa razpadla

Trpnik z deležnikom

Če ne bo uveden UTD, bo Evropa razpadla

Z zbranimi 6000 podpisi je Slovenija izpolnila prvo nalogo, prevzeto v skupni evropski državljanski pobudi, katere cilj je zbrati najmanj milijon podpisov in tako doseči pri institucijah EU, zlasti evropski komisiji, aktivno podporo nadaljnjim raziskavam, ki jih je treba izvesti, preden se v kateri koli EU državi lahko resno lotijo uvedbe tega sistema.

Opozarja, da če v Evropi ne bo uveden UTD, bo Evropa razpadla.

32. Klasik in njegov strahotni konflikt

Trpnik z deležnikom

Shakespeare, ki je na naših odrih prisoten že od 19. stoletja, je z ontološkostjo, odpiranjem mitologije gledališča in civilizacije še vedno avtor sodobnosti, je bilo večkrat poudarjeno.

»Današnji prevod kateregakoli besedila mora biti današnje besedilo. Original je eden, prevodov je več. To pomeni, da če prevajam besedilo, ki je bodisi bilo napisano včeraj ali pred petsto leti, moram izhajati iz svoje literarne, duhovne, družbene današnje izkušnje.«

Župančičevi umetniški prevodi so popolnoma nadomestili Cankarjevega in tudi najbolj znani citati, pogosto uporabljeni v namene popularne kulture, še vedno izhajajo iz njegovih prevodov.

Njegov prevajalski naslednik Fišer meni, da so k boljšemu prevodu pripomogli lastna gledališka izkušnja ter ogromno let, namenjenih dramatiki.

Trpnik na se

Prevajanje tako pomembnega klasičnega besedila je za prevajalca čast in velika odgovornost, ki kljub morebitni neprevedljivosti po Fišerjevem mnenju vzbuja zadovoljstvo: »Velika literatura je vsa v principu neprevedljiva, ampak to je čar tega početja, da se prevaja tisto, kar se morda ne da.«

33. Igričarska sla nikakor ne popušča

Trpnik na se

Zahtevnejše namreč stanejo pet evrov ali več, kar pa je seveda še vedno veliko manj od iger za konzole in računalnike, čeprav se tudi pri zadnjih v windows 8(.1) počasi uveljavlja mobilni model.

34. Napovedano petnajstodstotno znižanje plač

Trpnik z deležnikom

Napovedano petnajstodstotno znižanje plač

V uredništvu Dela smo pridobili dokument, datiran na 5. december, revizijska prevetritev ocene tveganosti družbe in skupine HSE, v kateri je narejena analiza poslovnega načrta za letos.

Istega dne je bil ⁹⁶ s soglasjem vseh direktorjev odvisnih družb kot eden od predlogov za racionalizacijo dogovorjeno 15-odstotno znižanje plač določenim s kolektivno pogodbo, tistim z individualno pogodbo pa za četrtno.

Danes pa bo strokovna ekipa, zadolžena za izvedbo tega ukrepa, zasedala prvič.

Notranja revizija ugotavlja, da so finančna tveganja skupine uspešno obvladovana z upravljanjem denarnih sredstev in tako imenovanim »cash poolingom«.

Potem ko sta bili posojili marca končno počrpani⁹⁷ so se poplačali kratkoročni krediti znotraj skupine, delno pa tudi predčasno pri poslovnih bankah.

Iz revizije pa ne izvemo, po kakšni ceni je bila kupljena in prodana tuja električna, ki po količini močno presega domačo proizvodnjo.

Problem še pogloblja ugotovitev, da imajo v družbi premalo informacij s trgov, na katerih cene niso določene na borzi.

Trpnik na se

Napoveduje pa se tudi vstop HSE na maloprodajni trg, s čimer bi uresničili že staro zamisel, da bi skupina zagotavljala elektriko od proizvajalca do končnega porabnika.

Potem ko sta bili posojili marca končno počrpani⁹⁸ so se poplačali kratkoročni krediti znotraj skupine, delno pa tudi predčasno pri poslovnih bankah.

35. Huda kri sredi razpisnega polčasa

Trpnik z deležnikom

Del očitkov je bil usmerjen predvsem v strokovno komisijo za uprizoritvene umetnosti.

Na štiriletnem programskem razpisu na področju uprizoritvenih umetnosti so bili izbrani: Bunker, En Knap, Emanat, Glej, Maska, Gledališče Ane Monro, Mini teater, Plesni teater Ljubljana.

Trpnik na se

Izkušnja večine nevladnih zavodov je, kot smo slišali, da so se jim sredstva v zadnjih treh letih, torej ne le z zadnjim razpisom, zmanjšala za dobro tretjino in več.

Nadalje je ministrstvo spomnilo na nabor razpisov, ki se obetajo, kar moramo nemara razumeti kot napotilo in tolažbo zavodom, ki so izpadli iz tokratnega razpisa.

36. Mladi vedno bolj cenijo sebe in denar

Trpnik z deležnikom

⁹⁶ Napaka v izvirnem besedilu.

⁹⁷ V izvirnem besedilu manjka vejica.

⁹⁸ V izvirnem besedilu manjka vejica.

Uspešnica *Naravnost fantastično* po besedah njene avtorice nikoli ni bila mišljena kot družbena kritika; ne glede na to se je v svojih upodobitvah pokazala za presenetljivo preroško.

Izjava o avtorstvu

Spodaj podpisana Lorena Iskra izjavljam, da sem diplomsko delo z naslovom *Spremembe tendenc pri rabi trpnega glagolskega načina v času med drugo polovico 20. stoletja in začetkom 21. stoletja* napisala samostojno, s pomočjo navedene literature in pod vodstvom mentorice.

V Ljubljani, maja 2015

Lorena Iskra